

T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANA BİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLERİ EĞİTİM VE ÖĞRETİM PROGRAMI

134881

MİLLİ MÜCADELEDE YAHYALI VE ERMENİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

134881

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Remzi KILIÇ

HAZIRLAYAN

Hidayet ESEN

NİĞDE-2003

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
ÖZET	VII
SUMMARY.....	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YAHYALI'NIN TARİHÇESİ	4
A-COĞRAFİ YAPISI.....	4
1-Yahyalı Adı	4
2-Sınırları ve Alanı	4
3-Yeryüzü Şekilleri	5
a) Dağları	5
b) Ovaları	6
c) Akarsuları	6
d) Gölleri	7
e) Şelaleleri	8
4-İklimi	9
5-Bitki Örtüsü.....	9
6-Nüfusu.....	10
B-YAHYALI'NIN TARİHİ.....	11
1- Türk Fethi Öncesi	11
2- Türk Fethi Sonrası	15
a) Selçuklular Dönemi	15
b) Beylikler ve Osmanlılar Dönemi	21

C- FRANSIZ İŞGALİ ve ERMENİLER	28
1- Fransız İşgali	28
2- Fransa'nın Bölgeyi İşgal Etmesinin Sebepleri	29
3-Fransız İşgalinde Ermeniler	32
4- Fransız İşgali ile Başlayan Ermeni Olayları	35
5- Kozan Sancağındaki Olaylar	38

İKİNCİ BÖLÜM

DEVELİ'DE MİLLİ MÜCADELE'NİN TEŞKİLATLANMASI	40
1- Kozanlıların İşgal Sahası Dışına Göçü	40
2- Kılıç Ali'nin Develi'deki Çalışmaları	41
3- Kozan Heyetinin Sivas Yolculuğu ve Kilikya Komutanlığı'nın Kurulması	43
4 -Komutanların Develi Yolculuğu	47
5- Komutanların Tanıtılması	49
a) Kozanoğlu Doğan Bey	49
b) Aydınoğlu Tufan Bey	50
6- Komutanların Develi'deki İlk Çalışmaları	52
7- Fransızların Bölgedeki Haber Alma Teşkilatı	54
8- Gizik Duran'ın Milli Mücadele Tarafına Geçmesi	56
a) Gizik Duran'ın Hayatı	57
b) Gizik Duran Ağdı	59
c) Gizik Duran'ın Milli Mücadele Tarafına Geçmesine Gelen Tepkiler.....	64
d) Gizik Duran'ın İşgal Sahasındaki Çalışmaları	68
9- Ali Saip ile Görüşme ve Ali Saip'in Milli Mücadele Tarafına Geçmesi.....	69
10- Ali Fuat Cebesoy ile Kayseri'de Yapılan Toplantı ve Alınan Kararlar..	71
11- Develi'deki İç Çekişme	73
12- Kamberli Osman'ın Develi'den İşgal Bölgesine Hareketi	75

13- Feke'nin Kurtarılması	78
---------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FRANSIZ İŞGALİNDE YAHYALI	82
1- İdari Teşkilatlanma	82
2- Yahyalı İlçesinin Demografik Yapısı	83
3- Gayr-i Müslim Nüfusunun Yaşadığı Yerler	85
a) Ova Köyleri	85
1. Süleymanfakılı Köyü	86
2. Denizovası Köyü	86
3. Taşhan Köyü	86
b) Dağ Köyleri	87
1. Karaköy Köyü	87
2. Dikme Köyü	88
3. Sazak Köyü	88
4. Delialıuşağı (Eskiköy) Köyü	89
5. Ulupınar (Barazama) Köyü	89
6. Çamlıca (Faraşa) Köyü	89
4- Karaköy Olayları	92
5- İlçe Merkezindeki Çalışmalar	100
a) Emin Develioğlu	104

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAİMBEYLİ'NİN ALINMASI	105
1- Hareket Emri	105
2- Saimbeyli'nin Yeryüzü Şekilleri ve Saimbeyli'deki Ermeni Kuvvetleri ..	108
3- Mağara Savaşları ve Bölgedeki Ermeni Faaliyetleri	109
4- Tufanbeyli (Şar) Kuşatması	112

5- Saimbeyli Kuşatması	113
a) Birinci Çarpışma	113
b) İkinci Çarpışma	113
c) Üçüncü Çarpışma	114
d) Saimbeyli'deki Amerikan Koleji ve Faaliyetleri	115
e) Kağnıpazarı Savaşı	117
f) Fransızlarla İmzalanan Ateşkes Antlaşması	118
g) Kozan'ın Alınması	121
h) Cephedeki Antlaşmazlık ve Develi Heyetinin Ankara'yı Ziyareti	122
6- Tufanbeyli (Şar) Savaşı	124
7- Ağustos Ayı Gelişmeleri	129
8- Doğan Bey'in Yaralanması	130
9- Saimbeyli'nin Geri Alınması.....	132
10- Haçın Ağıdı-1	138
11- Haçın Ağıdı-2	141
SONUÇ	144
KAYNAKÇA	148
EKLER LİSTESİ	153

KISALTMALAR

A.g.e.	:Adı geçen eser
C.	:Cilt
D.G.B.İ.T.	:Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
D.T.C.F.	:Dil ve Tarih-Coğrafya Fakóltesi
E.Ü.	:Erciyes Üniversitesi
İ.Ü.	:İstanbul Üniversitesi
K.B.	:Kültür Bakanlığı
M.E.B.	:Milli Eğitim Bakanlığı
S.	:Sayı
s.	:Sayfa
T.D.A.V.	:Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
T.T.K.	:Türk Tarih Kurumu
vs.	:Vesaire

ÖNSÖZ

Yahyalı ilçesinin Milli Mücadeleye olan katkısı hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Halbuki Develi ilçesinin Milli Mücadeledeki yeri ve önemi hakkında çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu açıdan, Yahyalı ilçesinin Milli Mücadeledeki yeri hakkında bir araştırma eksikliği söz konusudur. Bu araştırmamız ile bu eksikliği gidermeyi ve Yahyalı ilçesinin Milli Mücadeledeki yeri ve Yahyalı insanının Milli Mücadeleye katkısını ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızda ilçenin coğrafi yapısı, tarihçesi ve Milli Mücadele döneminde Ermenilerin yaşadıkları yerler hakkında bilgi verdik. Daha sonra Güney Cephesi içerisinde Develi'de meydana gelen olayları ve gelişmeleri inceledik. Develi'de meydana gelen olayların, Yahyalı ilçesine olan etkilerini belirttik. Daha sonra Saimbeyli'nin kurtarılmasında Develi ve Yahyalı ilçelerinin katkılarına değindik.

Çalışmamızı meydana getirirken, bu dönemde yaşayan kişilerin çocuklarından ve olaylar içerisinde yer alan kişilerin hatıratlarından faydalandık.

Bu günlere gelmemde büyük emekleri olan aileme, çalışmama katkılarından dolayı değerli arkadaşlarıma ve özellikle Fatih BAŞER'e ve çalışmam süresinde bilgilerimi benden esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Remzi KILIÇ'a teşekkür ederim.

ÖZET

MİLLİ MÜCADELEDE YAHYALI VE ERMENİLER

Yahyalı, 1954 yılında Kayseri, Adana ve Niğde illerinin topraklarından bir kısım yerler dahil edilerek ilçe haline getirildi. Milli Mücadele yıllarında ilçe merkezi Niğde ili sınırları içerisinde idi. İlçe merkezinde azınlık nüfus bulunmuyordu. Azınlık nüfusun yaşadığı yerler: Develi sınırları içerisinde kalan Süleymanfakılı, Denizovası ve Taşhan köyleri ile Feke sınırları içerisinde kalan Karaköy, Sazak, Dikme, Çamlıca ve Ulupınar köyleri idi. Bölgede Rumlar Çamlıca ve Ulupınar köyünde; Ermeniler ise Taşhan, Süleymanfakılı, Denizovası Sazak, Dikme ve Karaköy köylerinde yaşıyorlardı. I. Dünya Savaşı sırasında Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Ermeniler olay çıkarmasına rağmen bölgede bir Ermeni olayı çıkmamıştı. Ermeni olayları üzerine Osmanlı Devleti "Tehcir Kanunu" ile Ermeniler Suriye ve Irak'a zorunlu göçe tabi tutmuştu. Bölgedeki Ermeniler de zorunlu göçe tabi tutularak Irak ve Suriye'ye göç ettirildiler.

I. Dünya Savaşı sonucunda bölgeyi işgal eden Fransızlar, Ermenileri, kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak için bölgeye geri getirdiler. Geri dönen Ermeniler, Fransızların desteği ile taşkınlıklara başlamış ve bölge insanına akıl almaz işkenceler yapmıştır.

Fransız işgalinin Anadolu'nun iç kesimlerine yayılma tehlikesi karşısında Atatürk'ün emriyle, Kilikya Komutanlığı kuruldu. Komutanlığa Kozanoğlu Doğan Bey yardımcılığına ise Aydınolu Tufan Bey atanmıştır. Komutanlığın merkezi olarak Develi ilçesi seçilmiştir.

Develi'de teşkilatlanmaya başlayan Milli Mücadele çalışmalarına Yahyalı halkı da katılmıştı. Develi'deki komutanlığa bağlı olarak yapılan çalışmalar sonucunda ilçeden 1000 kişilik bir kuvvet oluşturuldu. Bu kuvvet Develi'de oluşturulan kuvvetlere dahil edildi.

İşgal sahası içerisinde yer alan köylere Develi'den silah getirilerek dağıtılmış ve köyler teşkilatlandırılmıştır. Türklerin teşkilatlanması ve Feke'nin Türkler tarafından kurtarılması nedeniyle bölgedeki Ermenilerin yaptığı taşkınlıklar sona erdi.

Ermenilerin sayıca en fazla olduğu Saimbeyli Türkler tarafından kuşatıldı. Yahyalı kuvveti Saimbeyli kuşatılmasında Develi kuvvetleri içerisinde yer almıştı. Sekiz ay süren bu kuşatmada önemli görevler yaptı. Aydınoğlu Tufan Bey kuşatma komutanlığına atanınca kuvvetleri yeniden düzenledi. Yahyalı kuvvetlerinin komutanlığına Emin Develioğlu’nu atadı ve Kuzey Cephesi’nde görevlendirdi. Kuzey Cephesi’ndeki kuvvetlerin ismini “Erciyes” olarak değiştirdi. Yapılan saldırı sonucunda Saimbeyli ele geçirildi ve sekiz ay süren kuşatma başarıya ulaştı.

Kuşatmada önemli görevler üstlenen Yahyalı kuvvetleri daha sonra Batı Cephesi’ne kaydırıldı. Güney ve Batı Cephesi’nde yer alan Yahyalı kuvveti Milli Mücadele’ye önemli katkıları olmuştur.

SUMMARY

YAHYALI AND THE ARMENIANS DURING THE TURKISH NATIONAL STRUGGLE FOR INDEPENDENCE

Yahyalı was constituted as a district in 1954 by taking some places of Kayseri, Adana and Niğde.

During the national struggle for independence, the district center was in the borders of Niğde. There wasn't minority population in the center of the district. The places where the minority population lived: Süleymanfakılı, Denizovası and Taşhan villages where were in the borders of Develi, and Karaköy, Sazak, Dikme and Çamlıca and Ulupınar villages where were in the borders of Feke. Around this region, Ruins were living in Çamlıca and Ulupınar villages, Armenians were living Taşhan, Süleymanfakılı, Denizovası, Sazak, Dikme and Karaköy villages. During the first world war, although Armenians caused trouble at different places of Anotalia, in the region there wasn't any Armenian event. Due to the events of Armenians, The Otoman Empire obligated Armenians to move to Syria and Iraq because of "Tehcir Kanunu" Armenians who were in the region, obligated to move to Iraq and Syria.

At the end of the first world war, French who captured the region, took Armenians back to the region, for using there for their profits. Armenians who come back to the region, began to cause trouble with the support of French and tortured the people in the region in an inconceivable way.

Because of the dangerous spreading of the French occupation, the command headquarters of Kilikya was established with the order of Atatürk. Mr. Kozanoğlu Doğan was assigned to the commander chief, Mr. Aydınoğlu Tufan was assigned to the assistant of the commander chief. Develi was chosen as the center of the command headquarters.

The people of Yahyalı joined in the striving of the national struggle which began to be organized in Develi. At the results of the national struggle which connected to be command headquarters in Develi, formed a force consist of 1.000 persons from the district. This force was induded to the forces that were in Develi.

The weapons were brought from Develi to the villages which were in the occupation region and so the villages were organized. The violance of Armenians finished for the organization of Turks and the saving of Feke by Turks.

The majority of Turks was in Saimbeyli where besieged by Turks. The force in Yahyalı took place in the forces of Develi at the siege of Saimbeyli. The force of Yahyalı got important functions during that siege. When Mr. Aydınoğlu Tufan was assigned to the command headquarters of the siege, he organized the forces again. He assigned Emin Develioğlu to be command headquarters of Yahyalı and assigned to the North front. He changed the names of the North front of the forces as "Erciyes". At the end of the attack, Saimbeyli was captured so the siege that lasted eight months was successful.

After the siege, the forces of Yahyalı that had important functions, were sent to be West front. The forces of Yahyalı that took place at the South and West fronts had important duties in the Turkish national for independence.

GİRİŞ

Yahyalı ilçesi 35°-36° Doğu meridyenleri ile 38°-39° Kuzey paralelleri arasında yer alır. İlçenin güneydoğusu Feke (Adana), kuzeydoğusu Develi (Kayseri), batısı Dünderli ile Sulucaova (Niğde), kuzeyi Develi, kuzeybatısı Yeşilhisar (Kayseri) ve güneyi Aladağ (Adana) ile çevrilidir. Osmanlı Devleti döneminde ilçe merkezi Kayseri ile Niğde illeri sınırları içerisinde yer almıştır. Milli Mücadele döneminde Niğde vilayeti sınırları içinde yer alıyordu.

Yahyalı ilçesi, Niğde vilayeti sınırları içerisinde yer almasına rağmen Develi ovasının güneyinde kurulduğu için, Develi ilçesi ile bir bütünlük arz eder. Bundan dolayı Develi ilçesinin insanı ile Yahyalı ilçesinin insanı arasında yakın ilişkiler kurulmuştur. Develi'de teşkilatlanan Milli Mücadele hareketi, Yahyalı'yı da içine almıştır. Develi'deki olaylar ve gelişmeler Yahyalı'yı da etkilemiştir. Develi'deki olayları incelemek ve Develi'deki durumu ortaya koymak, Yahyalı ilçesindeki insanların durumunu da bize yansıtır. Bu çalışmamızda Develi'deki olayları inceleyerek, Yahyalı ilçesinin genel durumu hakkında kanaat oluşturmaya çalıştık.

1954 yılında ilçe yapılarak Kayseri iline bağlanan Yahyalı, Kayseri, Adana ve Niğde illerinin tam ortasında yer almaktadır. Bu üç ilin topraklarından Yahyalı ilçesi oluşturulmuştur. Milli Mücadele döneminde Gayr-i Müslim nüfusun yaşadığı Süleymanfakılı, Denizovası ve Taşhan, Develi (Kayseri) ilçesi sınırları içerisinde; Dikme, Sazak, Karaköy, Çamlıca ve Ulupınar ise Feke (Adana) ilçesi sınırları içerisinde idi. Bu dönemde ilçe merkezi Niğde sınırları içerisinde yer almaktaydı. Bugün Yahyalı sınırları içerisinde yer alan Gayr-i Müslim nüfusun yaşadığı yerler, Milli Mücadele yıllarında Kayseri (Develi) ve Adana (Feke) sınırları içerisinde idi. Bundan dolayı Yahyalı ilçesi topraklarında meydana gelen Ermeni olayları hiç olmamış gibi kabul edilmektedir. Çalışmamızda Milli Mücadele yıllarında Yahyalı ilçesi sınırları içerisinde yaşayan Ermenilerin, yaşadıkları yerleri, o dönemde yaşanan olayları ve bölge insanının genel durumunu ortaya koymaya çalıştık.

Ermeniler, ilçe sınırları içerisinde olan Taşhan, Denizovası, Süleymanfakılı, Sazak, Karaköy, Dikme köylerinde yaşarken Rumlar ise Çamlıca (Faraşa) ve Ulupınar (Barazama) köylerinde yaşamaktaydılar. Fransızlar, Adana'yı işgal ettikten sonra Zamantı ırmağını sınır ilan ederek, ırmağın doğusunu işgal ettiler. Yahyalı

ilçesi sınırları içerisinde kalan ve Zamantı ırmağının doğusunda yer alan Karaköy ve Dikme köyleri, Habib köprüsü yanına kurulan karakola Ermeni jandarmalar yerleştirilmek suretiyle denetim altına alınmıştır. Zamantı Irmağı'nın batısında yer alan Çamlıca (Faraşa) ve Ulupınar (Barazama) köyleri işgal sahası dışında yer almasına rağmen, özellikle Çamlıca köyünün bölgede çok önemli bir yere sahip olması ve Fransızlar'ın Rumları da kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istemeleri amacıyla işgal sahası biraz daha genişletilmiştir. Ulupınar köyüne kurulan karakola Ermeni jandarmalar yerleştirilmiş ve bu bölgeyi bu şekilde kontrol altına almışlardır. Taşhan, Denizovası, Süleymanfakılı ve Sazak köyleri ise işgal sahası dışında yer aldığı için herhangi bir işgale maruz kalmamıştır.

Çamlıca ve Ulupınar köylerinde yaşayan Rumlar, Fransızların çıkarlarına alet olmamıştır. Küçük bir Rum genci grubunun çıkardığı olay haricinde hiçbir olaya karışmamışlar, asırlarca birlikte yaşadıkları Türklere ihanet etmemişlerdir. Çamlıca köyünün, bölgedeki öneminden dolayı Fransızlar buraya Ermeni nüfusu yerleştirerek bölgeye hakim olmak istemişlerdir. İşgal döneminde, köydeki Rum nüfusu Ermeni nüfusuyla eşit hale gelmiştir. Bölgedeki Türkler Develi Kaymakamı Atif Bey ve Gizik Duran'ın yardımlarıyla bölgedeki Ermenilerle mücadele etmişlerdir.

Ermeni nüfusun fazla olduğu Karaköy ve Dikme köylerinde tehcir sonrasında Ermenilerin taşkınlıklarını görüyoruz. Karaköy Ermenileri bölgeyi kontrol etmeye çalışmış ve Çamlıca-Yeniköy yolunu denetimleri altına almışlardı. Buralarda, Kozan ve Saimbeyli'de Türklere yapılan zulüm ve işkence olayları görülmesi de Türkleri psikolojik baskı altında tutmuşlardır.

Develi Kaymakamı Atif Bey, bölgedeki Türklerin teşkilatlanması ve silahlandırılması için Fraktın görüşmesi sonrası Delialıuşağı köyüne gelmiştir. Karaköy'den de dört kişilik bir heyet Atı Bey'le görüşmüşlerdir. Bu kişiler, Atif Bey'in talimatı üzerine, Develi'ye giderek silah ve cephane getirmişlerdir. Karaköy'deki Ermeniler Kamberli Osman komutasındaki Türk kuvvetinin bölgeye gelmesi üzerine Kozan'a kaçmışlardır. Köyde kalan Ermeniler ise bölgedeki olayların sonuçlanmasını beklemişlerdir.

Ermeniler etkisiz hale getirildikten sonra, bölge köylerindeki Türkler Saimbeyli kuşatmasına katılmışlardır. Özellikle Varsak köylerindeki Türkler, Varsak olan Gizik Duran'ın kuvvetleri içinde yer almıştır. Yaptığımız araştırmada 44 kişilik

olan Gizik Duran kuvvetinin 24 kişisi tespit edilmiştir. Kalan 20 kişinin Yahyalı ilçesinde yaşayan Varsak Türkmenlerinden olduğu bölge köylüleri tarafından söylenmektedir. Bundan dolayı çalışmamızda Gizik Duran'ın faaliyetlerine de yer verdik.

İlçe merkezinde ise Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi Yahyalı zade Ahmet Efendi ile Belediye Başkanı Hacıdırlı Ahmet'in çalışmaları sonucunda kuvvet toplamaya çalışılmıştır. Oluşturulan 50 kişilik kuvvetin görevi Tümlükkale-Kozan yolunu denetim altına almaktır. İlçedeki çalışmalar sonucunda 1.000 kişilik bir kuvvet oluşturuldu. Kayseri bölgesinde oluşturulan kuvvete en büyük katkıyı Yahyalı sağlamıştır.

Yahyalı'da oluşturulan kuvvet Develi'de oluşturulan kuvvete dahil edilmiştir. Kozanoğlu Doğan Bey komutasında Saimbeyli kuşatmasına katılmıştır. Yahyalı'da oluşturulan bu kuvvet Develi'de oluşturulan kuvvetlere katıldığı için Develi müfrezesi içinde anılmıştır. Bundan dolayı Yahyalı kuvvetinin Saimbeyli kuşatmasındaki rolü hakkında bir malumat bulunmamaktadır. Bu konuda bir malumat olmadığı için çalışmamızda, Saimbeyli kuşatmasını genel olarak ele aldık. Kuşatmada en fazla kuvvetin Yahyalı ilçesinde olması Yahyalı kuvvetinin, kuşatmada önemli görevler üstlendiğinin bir göstergesidir.

Kuşatma devam ederken Kozanoğlu Doğan Bey Ermeniler tarafından yaralanmış, bunun üzerine kuşatma komutanlığına Aydınolu Tufan Bey atanmıştır. Aydınolu Tufan Bey, Saimbeyli kuşatmasındaki aksaklıkları gidermek için kuvvetleri yeniden düzenlemiş ve bu kuvvetlere yeniden komutan atamıştır. Yahyalı kuvvetlerinin başına Emin Develioğlu atanmıştır. Yahyalı kuvvetleri Kuzey Cephesinde görevlendirilmiş ve bu cephedeki kuvvetlerin adı "Erciyes" olarak ifade edilmiştir.

Kuvvetler genel bir isimle ifade edildiği için Yahyalı kuvvetlerinin Kuzey Cephesindeki rolü hakkında herhangi bir malumat yoktur.

Saimbeyli kuşatması bittikten sonra bölgedeki kuvvetler Batı Cephesine kaydırıldı. Yahyalı kuvveti de Batı Cephesine kayırıldı ve ilçeden çıkan bu kuvvet Batı Cephesinde de savaştı.

Çalışmamızda, Ermenilerin bölgede yaptıkları taşkınlıkları, zulümleri ve Fransızların bu duruma nasıl göz yumduklarını anlatmaya çalıştık. Ermenilerin

yaptıklarını en iyi şekilde anlatan Haçın Ağzı'na da çalışmamızda yer verdik. Soykırım iddialarına karşı, Develi halkının, savunmasız Ermenileri nasıl korudukları ise bu iddialara karşı bir cevap olarak yer verilmiştir.

Çalışmamız, o dönemde yaşayan insanların eserlerinden faydalanılarak ve bu kişilerin çocukları ile görüşülerek oluşturulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

I- YAHYALI'NIN TARİHÇESİ:

A- YAHYALI'NIN COĞRAFİ YAPISI

1- Yahyalı'nın Adı:

Yahyalı Ulu Camii bahçesinde türbesi bulunan Yahya Gazi, günümüze kadar gelen söylenti ve rivayetlere göre Yahyalı'nın kurucusu ve ilçeye adını veren kişidir. 1075 yılında kurulan Danişmendoğulları Beyliği; Sivas, Tokat, Niksar, Kayseri, Zamantı, Develi ve çevresinde hüküm sürmüştür¹. Yine bazı Avrupalı tarihçilerle beraber Doğulu tarihçiler, Kayseri ile bütün o yörenin fethinin Danişmendlilere nasip olduğunu bildirirler².

Dev Ali (Devlibey) türbesinin kitabe tarihi 1094 m. olup Yahyalıoğulları'yla birlikte bölgeye gelen Develioğulları'nın bu tarihten önce yerleştikleri kesindir. Hatta Dev Ali, Seyid Ali ve Yahya Gazi'nin kardeş oldukları şeklinde rivayetler nakledilmektedir³. Yahya Gazi, Seyid Ali (Seydi Beğ), Benli Gazi (Gazi Beğ) gibi alperen önderlerden sonra Abdal İlyas, Dede Sultan, Akkoca Sultan, Hoca Ahmet (15. Y.Y.) gibi din büyükleri Yahyalı'nın temelinde harcı olan mübarek şahsiyetlerdir.

Türk dilindeki tekamül ve kurallarla, Türklerde ad verme geleneğini de göz önüne alarak Yahyalı adının Yahya Gazi'den geldiğini söyleyebiliriz.

2- Sınırları ve Alanı:

35°-36° Doğu meridyenleri 38°-39° Kuzey paralelleri arasında yer alan Yahyalı'nın güney-doğusu Feke (Adana), kuzey-doğusu Develi(Kayseri), batısı Dünderlı ile Sulucaova (Niğde), kuzeyi Develi, kuzey-batısı Yeşilhisar (Kayseri) ve güneyi Aladağ (Adana) ile çevrilidir.

¹ Reşid'üd-din, Neşreden: Ahmed Ateş, *Cami'üt Tevarih, II*, T. T. K. Yayını, Ankara, 1960, s. 38.

² Halil Edhem (Eldem), Sadeleştiren: Kemal Göde, *Kayseri Şehri*, K. B. Yayını, Ankara, 1982. s. 26.

³ Sami Köşker, *Türk Kültürü Açısından Yahyalı*, Yahyalı Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayını No: 2, Yahyalı, 1997, s. 14.

11 Mahalle, 27 köy ve bir kasabası bulunan ilçenin merkez alanı 1604 km², denizden yüksekliği 1210 m. dir.

3- Yeryüzü Şekilleri:

Bölgenin yeryüzü şekline ve coğrafi yapısına damgasını vuran Toroslar, genel olarak çok yüksek bir sıradağ kuşağıdır. Silifke Göksu'yu ile Yahyalı arasında uzanan asıl Toroslar (Orta Toroslar) kuşağın hem en düzgünü hem de en yükseğidir. Blumenthal'in ölçüsüne göre Aladağ'da birçok zirve 3900 m. yi bulur (Yedigöl başları)⁴. Aladağlar güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanır. Yükselteleri 1000 m. İle 3000 m. arasında değişir. En yüksek doruklar güneybatıda, en düşük seviyeler de kuzeyde ova kesiminde yer alır. Dağ şekilleriyle su yapısı, jeoloji birimlerine bağlı olarak gelişmiştir.

Sahanın büyük çoğunluğunu oluşturan kireçtaşları yanı sıra sarp ve yüksek kalker tepeleri arasında, çok sayıda küçük çaplı yaylalar gelişmiştir⁵. Kışın yağışları, bahar ve yazın da kar ve buzulların erimesiyle beslenen yeraltı ve yerüstü suları coşkun bir su potansiyelini oluşturur⁶. Yerüstü kaynaklarının çoğunluğu ova ve yaylalarda gözükürler.

a) Dağları: İlçe, güneyde Orta Toroslar silsilesine mensup 2140 rakımlı Elmalı, Horoz, güneydoğuda Feke, kuzeydoğuda Develi dağları, batıda Seki dağları ile çevrilidir. İlçe merkezini yakından kuşatan iç halkayı ise doğuda Belen, batıda Göbelli ile Seki dağlarının etekleri, güneyde Çamardı oluşturur.

Toros silsilesinin en önemli bölümünü meydana getiren Aladağlar, Adana, Niğde, Kayseri üçgeninde, Yahyalı'nın güneybatı kesimlerinde yüksek tepeleriyle kendini gösterir. Yılın büyük bölümünde kar ve buzullarla kaplı, sarp ve yüksek dorukların bulunduğu bu yöre görüntü ve yapı olarak Alpler'i andırır.

Tırmanış yapılan önemli doruklardan biri olan Büyük Demirkazık tepesi (3796 m.), Engin tepesi (3723 m.), Kızılkaya (3725 m.), Güzeller tepesi (3461 m.), Gürtepe (3474 m.),

⁴ Hüseyin Saraçoğlu, *Akdeniz Bölgesi*, Öğretmen Kitapları Dizisi, M. E. B. Yayını, İstanbul, 1989, s. 13.

⁵ Semih Ulakoğlu, *Yahyalı Civarının Jeolojisi*, İ. Ü. Fen Fakültesi, (basılmamış doktora tezi), 1969, s. 18.

⁶ Ulakoğlu, *Yeni Bir Çağlayanlar Dizisi*, (basılmamış makale), İstanbul , 1978, s. 8.

Vayvay tepesi (3565 m.) ve Cebel tepesi (3640 m.) Aladağlar'ın dağcılık bakımından önemli olan öteki doruklarıdır⁷.

b) Ovaları: Erciyes Dağı'nın güney yönünde kalan Sultan sazlığının devamı olan büyük ova, Seki dağlarının doğu yamaçlarını takiben 7-8 km.lik bir vadi şeklinde daralarak Çalmardı eteklerinde son bulur. İlçe'nin yerleşimi bu eteklerden başlayarak Erciyes'e doğru gelişme gösterir. Yahyalı'nın 9 köyü bu ovada bulunmaktadır.

Akbaş ise, ilkçağlardan beri yerleşim merkezi olma ihtimali kuvvetli ovalardan olup maşatlık, höyük ve mağara evleri ile kaplıdır. Adını Varsak beyi Akbaşoğlu'ndan almış olabilir⁸. Çünkü halen büyüklerimiz tarafından Akbaşoğlu'nun yurdu olarak anılmaktadır. Tekfur-gölü ve Silistre'de de (1584 yılı) Akbaş adını taşıyan köyler mevcuttur⁹. Akbaş ovası günümüzde, buğday ve nohut başta olmak üzere hububat ekimi yapılan önemli tarım sahalarındadır.

Göynük ovası da tarım sahası olarak kullanılan tarihi yerleşim birimlerinden olup ovada bulunan kilise ve mezarlıklar, Türkler'in iskanından evvel de kullanıldığının canlı delilleridir. Dilimizde göynmek filinden türemiş isim olup kızarak, sararak yanmış, göyünmüs anlamını taşıyan göynük kelimesi¹⁰, Antalya ve Azdavay taraflarında, ormandan açılan tarlaları ifade için kullanılmaktadır¹¹. Bolu ve Antakya'da da aynı adı taşıyan kasabalar vardır. Göynük, 1934 tarihli bir haritada Orbalı adıyla geçmektedir¹².

c) Akarsuları:

Zamantı Irmağı: Pınarbaşı (Aziziye) İlçesi'nden itibaren Zamantı adını alarak

⁷ Mehmet Somuncu, " Milli Park Olması Gereken Bir Yöremiz: Aladağlar", *Bilim ve Teknik Dergisi*, C. 19, S. 223, Haziran 1986, s. 3.

⁸ Şikari, Hazırlayan: M. Mesud Koman, *Karaman Oğulları Tarihi*, Konya, 1946, s. 44.

⁹ M. Tayyip Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul, 1957, s. 143.

¹⁰ Faruk Sümer, *Yabanlı Razarı, Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, T. D. A. V. Yayını, İstanbul, 1985, s. 66.

¹¹ Saraçoğlu, *A.g.e.*, (önsöz), s. VIII.

¹² Harita Umum Müdürlüğü, *Yol ve Mülki İdari Bölümler Haritası 1/800.000*, 1. Baskı, Ankara, 1934, s. 29.

Denizovası, Süleymanfakılı ve Taşhan köyleri sınırlarından devamla Karaköy ve Avlağa (Torun) Pazarören (Yabanlu Pazarı)¹³ ve Fıraktın'dan geçen 308 km. uzunluğundaki ırmak yakınlarında Kapız denilen yüksek kayalıklar arasına girer. Habib köprüsünden itibaren Çamlıca (Faraşa) köyüne kadar böylece gelir ve köyün aşağısında batar. 200 m. ileride tekrar açığa çıkan ırmak 50 m. kadar bir mesafe üzerinde yeniden batar. Zaman zaman 3 metreye kadar daralan kısıklar arasından akarak Büyükçakır köyünün kuzeydoğusundan gelen Kapuzbaşı Şelalesi'nin suyunu alır¹⁴. Yine Aladağ'dan çıkan Aksu deresi ile Küpköy (Adana)'den çıkan Karapınar dereleri sayesinde suyu oldukça çoğalan Zamantı ırmağı, Adana sınırlarına girdikten sonra Göksu nehrine karışarak Akdeniz'e dökülür.

Kocaçay: Kaynağını ilçenin güney-batısında, Derebağ kasabası sınırlarındaki bir karstik mağaradan çıkan Çağlayan ile Dereköy suyu oluşturur. Yenice mahallesinden itibaren güney-kuzey yönünde ilçenin ortasından geçen Kocaçay, Gözbaşı kaynak suyunu da alarak Ağcaşar Barajına toplanır. Kış aylarında suyun bir kısmı Sultan sazlığına akıtılır. Geçmişte önemli hasara sebep olan seller, dere yatağı ve çevresinin ıslahından sonra pek görülmemiştir.

Yağış rejiminin düzensizliğine paralel olarak gerek Zamantı gerekse Kocaçay'ın düzensiz rejimli akarsular olduğunu belirtebiliriz. Kış aylarında yağın erimesi ve ilkbahar yağışları ile beraber bölgedeki akarsuların suyu artar. Yaz aylarının getirdiği kuraklık ile Kocaçay'ın suyu azalır. Yazın çok azalan su tarla ve bahçe sulamasında kullanıldığı için Ağcaşar Barajı'na ve Sultan Sazlığı'na su verilemez.

d) Gölleri: Son yıllarda dağ turizmi ile adından söz ettiren Yahyalı, Yedigöller, Aladağ'ın ötesinde Niğde sınırında olup Yahyalı bölgesi konar-göçer aşiretlerinin de uzun süre konakladıkları sahalardandır. Güney Anadolu'nun en yüksek noktası olan Demirkazık (3796 m.) zirvesinin hemen kuzeyinde iki göl vardır. Birisi Dipsiz göl (Çağlın göl) diğeri ise Yıldız gölüdür. Bunlar hemen üstündeki buzul teknesinin eriyen, çakıllar arasında kaybolarak gölde açığa çıkan, sularıyla beslenirler. Yazın suyu azalan bu çok soğuk göllerde canlıdan eser yoktur.

¹³ Sümer, *A.g.e.*, s. 22.

¹⁴ Köşker, *A.g.e.*, s. 16.

Demirkazık tepesinin 4 km. kadar güney-doğusunda, geniş bir buzul teknesinin dibini işgal eden, birbirine yakın Yedigöller de beş dönüm kadar genişlikte olup diğerleriyle aynı özelliklere sahiptir. Bunların suları Pos ormanına doğru iner. Demirkazık zirvesinin kuş uçuşu 12 km. kadar kuzeyinde Göktepe'nin dibinde Göğgöl, diğeri daha kuzeyde Dışdöken Dağı'na yakın Alagöl olmak üzere birkaç dönüm genişliğinde başlıca iki göl vardır. Bu kuru dağlarda yazın hayvan sulamasında aşiretlerin yararlandığı Yedigöller'in, diğerleri ile aynı özelliklere sahip bir gölü de Yıldız gölünün hemen kuzeyindeki Sarımahmutlu gölüdür.

Ağcaşar Baraj Gölü; Yahyalı'nın kuzeyinde, Yahyalı – Develi karayolunun 10. km.sinde yer alır. İsmi suları altında kalan Ağcaşar köyünden alır. 24 Aralık 1986 tarihinde barajda su tutulmaya başlanmasıyla köy, barajın doğusundaki yüksek alana taşınmıştır. Baraj gölünün dolmasıyla birlikte yörenin ekonomisine büyük katkısı olmuştur. Baraj gölünde tatlı su balıkçılığı yapılmaktadır. Ayrıca baraj sularından, ovadaki tarla ve bahçelerin sulanmasında da faydalanılmaktadır. Baraj suları büyük bir alanın sulanmasında kullanıldığı için yaz aylarında suyu çok azalmaktadır. Gölün Yahyalı iklimi üzerine olumlu etkisi olmuştur. Sultan Sazlığı'na akan Kocacay'ın suyu Ağcaşar Baraj Gölüne çevrilince, Sultan Sazlığı kuruma tehlikesi yaşamaktadır.

e)Şelaleleri :

Kapuzbaşı Şelaleleri: Yahyalı'ya 76 km. mesafedeki Kapuzbaşı köyünde kaynak-çağlayan niteliğindeki dizide yedi şelale bulunmaktadır. Ensenin tepe adlı blok kayadan çıkan şelalelerin beşi tepenin doğusunda, ikisi güneyinde yer almaktadır. Yükseklikleri 30-70 m. arasında değişen şelalelerin suları, Aladağ-Aksu suyu ile birleşerek Zamantı ırmağına, oradan da Seyhan nehrine karışır.

Çepeçevre bir orman içinden (V) şeklinde dar bir vadiye akan, debisi son derece yüksek olan sular, görüntü ve ses ile birlikte dehşetli bir manzara arz eder. Aladağ zirvelerinde bulunan kar ve buzulların erimesiyle beslenen, yaz-kış suları hiç kesilmeyen şelalelerden doğudaki üç şelale Takım şelaleler adını alır ve yükseklikleriyle tanınırlar. Elif şelalesi ise yayvan ve dağınık olup çevresi mesire yeridir. Bu şelaleler turistik değer de taşır.

Yeşilköy Şelaleleri: Yeşilköy köyüne 3 km. mesafedeki Ziyaret mevkiinde bulunan şelaleler, Zamantı ırmağının iki yakasından akmakta olup Antalya-Düden

şelalesinin benzeri niteliğindedir. Irmağın üstünü kapatan tabii bir köprünün baş kısmında yer alan şelalelerin büyüğü 20 m. küçüğü ise 10 m. yüksekliğindedir. Günün belirli saatlerinde dönüşümlü olarak çekilen ve geri gelen sularıyla halk arasında bir takım efsanelerin doğmasına yol açan Yeşilköy şelaleleri, turistlerin olduğu kadar son günlerde bilim adamlarının da uğrak yeri haline gelmiştir.

Derebağ Şelalesi: Yahyalı'ya 10 km. mesafede olup Derebağ kasabası Çağlayan mahallesi sınırları içindedir. Yayvan akışlı kaynak çağlayanlardan olan Derebağ şelalesi 15 m. yüksekliğindedir. İki mağara içinden çıkan temiz ve berrak kaynak suları daha sonra dar bir vadiden akarak Yahyalı'ya ulaşır. Çevresi piknik alanı olarak düzenlenmiştir.

4- İklimi :

Tipik Orta Anadolu karasal ikliminin hakim olduğu ilçenin, güneyindeki ormanlık kesimlerde tam olmasa da Akdeniz ikliminin etkisi görülür. Merkezde kışlar sert ve soğuk, yazlar ise sıcak ve kuru geçer. Kışın zaman zaman don olayları meydana gelir. Sıcaklık ortalaması yazları 29 C°, kışları -2 C°'dir. Yıllık ortalama maksimum yağış miktarı 6036 mm³'dür. En çok kar kalınlığı yıllık ortalama 33 cm olup karın yerde kalma süresi 27 gündür. Yahyalı'ya en fazla yağış ilkbaharda düşer. Yağmur şeklindeki yağış en yüksek miktara Nisan ayında ulaşır.

Bir çöküntü ovası olan Develi ovasının ¹⁵ devamı olan Yahyalı, ikinci derecede deprem kuşağı içindedir.

5- Bitki Örtüsü :

Arazisinin % 70'i dağlık olan ilçe, bitki örtüsü yönünden farklılıklar gösterir. Güneyinde geniş ormanlar ile kaplı iken kuzeyde step bitki örtüsü hakimdir. Akdeniz bölgesinin hiçbir yerinde 600-700 m. yüksekliği geçmeyen makiler Zamantı ırmağı boyunca 1000-1200 m'ye kadar çıkabilmektedir. Güneyden kuzeye doğru karaçam, göknar, ladin, sedir, ardıç ve meşelikler sıralanır. Karasal iklimin hakim olduğu kuzeydeki alanlar ise bu iklimin bitki örtüsü olan steplerle kaplıdır. Kuzeyde vadi içinde ve ovada kavak, söğüt, ceviz vs. türü ağaçlar ile diğer kültür bitkileri bulunur. Ovada pancar, ayçiçeği ekimi ve elmacılık tarım ekonomisinin belkemiğini oluşturur.

¹⁵ Reşat İzbirak, *Develi Ovası ve Ekonomik Gelişmesi*, Ankara ,1953, s. 12.

6- Nüfusu :

1990 Genel Nüfus Sayımı'na göre Yahyalı merkez nüfusu 20.401 köylerin toplam nüfusu 23.646'dır. İlçeye bağlı 11 mahalle, 27 köy ve bir kasaba vardır. Ayrıca Değirmenocağı (Büyükçakır), Köykenarı (Çubukharmanı), Çavdaruşağı (Çamlıca) ve Çağlalık (Yeşilköy) olmak üzere dört mezrası bulunmaktadır.

İlçede ecnebi (yabancı) unsur yoktur. Halk Türkçe konuşur. Burhaniye köyünde Çerkezce; Taşhan, Sazak, Dikme köylerinde ise Kürtçe kısmen kendi aralarında konuşulur. Değişik mezheplere rastlanmaz. Nüfus yoğunluğu km²'ye 32 kişi olup nüfus artışı hızı % 12,55'dir. İlçe merkezindeki artış köylere göre çok yüksektir. Yahyalı genel artışı ise çevre ilçelerin çoğundan ileridedir. Okuma-yazma oranı merkezde: % 85, köyde: % 45'dir. 1985 Genel Nüfus Sayımı'na göre toplam nüfusun 18.400'ü erkek, 18.900'ü kadındır. Bu da bize kadın erkek oranının dengeli, neredeyse eşit olduğunu gösterir.

1990 Genel Nüfus Sayımına göre köylerin nüfusları:

Derebağ Kasabası	4182
Ağcaşar.....	409
Avlağa (Torun)	456
Balcıçakarı.....	543
Burhaniye.....	234
Büyük çakır.....	1003
Çamlıca (Faraşa)	722
Çubukharmanı (Horozpınarı)	717
Çubuklu (Karamadazı)	1401
Delialıuşağı (Eskiköy.....	1055
Denizovası.....	54
Dikme.....	669
İlyaslı.....	845
Kapuzbaşı.....	363

Karaköy.....	1245
Kirazlı (Kalinkise).....	1876
Kocahacılı.....	1188
Kopçu.....	560
Kuzuluk (Buzuluk).....	391
Mustafabeyli.....	722
Sazak.....	224
Senirköy.....	691
Süleymanfakılı.....	398
Taşhan.....	1030
Ulupınar (Barazama).....	896
Yerköy.....	789
Yeşilköy.....	600
Yuları (Buları).....	273

2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, Yahyalı ilçesinin merkezinin nüfusu 22.775, köylerinin toplam nüfusu ise 20.896 olarak tespit edilmiştir. 1990 Genel Nüfus Sayımı kesin sonuçlarına göre köylerin yıllık nüfus artış hızında % 12,36 oranında azalma vardır. İlçe merkezindeki yıllık nüfus artış hızı oranında ise % 11 oranında artış vardır. Köylerdeki nüfus artış hızının azalmasının en büyük sebebi; ilçe merkezine ve diğer illere yapılan göçler yer almaktadır.

B- YAHYALININ TARİHİ

1- Türk Fethi Öncesi:

Yahyalı, İlkçağ (MÖ. 3500-MS. 375)'in iki önemli merkezi olan Kapadokya (Kayseri bölgesi) ile Kilikya (Çukurova) arasında oldukça stratejik bir bölgede bulunmaktadır. Geçirdiği jeolojik safhalar sonunda, Orta Anadolu'yu kaplayan bir denizin ortasında yükselen Erciyes, etrafına lavlar fıskırtmış, zamanla çevresindeki sular çekilmiş ve

4916 m.'lik yüksekliği ile Orta Anadolu'nun en yüksek, münferit dağı olarak günümüze kadar gelmiştir¹⁶. Erciyes'in güney kısmını, Yahyalı'ya kadar uzanan Sultan (Cibik) Sazlığı oluşturur. Sazlık Develi, Yeşilhisar ve Yahyalı'dan gelen sularla beslenir. MÖ. 1880 yıllarında bir müddet daha püsküren Erciyes, Nevşehir yöresinin yeryüzü şekillerinin "peri bacaları" oluşmasını sağlamış, güney yönünü pek etkilememiştir¹⁷.

Taşeli yaylası ile Aladağlar arasında uzanan ve Orta Toroslar denilen sıradağların iç kıvrımı üzerinde yani Çukurova'nın kuzeyinde yer alan Yahyalı M.Ö. 2000-1200 yıllarında Hititler, M.Ö. 1200-700 yılları arasında Frigler sınırlarına dahildir¹⁸.

Yakınındaki Develi ve Fraktin muhitlerinde 1947 yılından itibaren başlayan kazılarda, eski bronz devri kültürüne ait çeşitli eşyalar bulunmuştur¹⁹. M.Ö. 500'lü yıllarda Persler, M.Ö. 300'lü yıllarda Büyük İskender'in hakimiyet sahasına dahil olan Yahyalı ve civarını M.Ö. I. yy.da Roma İmparatorluğu içinde görürüz. Bu imparatorluğun M.S. 395'te ikiye ayrılmasıyla da Doğu Roma hakimiyeti, yaklaşık yedi asır devam edecektir.

Jeopolitik yapı itibariyle önemini hala muhafaza eden bölge daha çok askeri amaçla kullanılan tarihi bir geçit üzerinde bulunmaktadır. Ortaçağ'da yollar üç amaç için kullanılırdı. Ticaret, orduların geçtiği sefer yolları, kutsal yerlere gitme yolları²⁰. Orta Anadolu'yu Çukurova'ya bağlayan dört önemli yol bugün de mevcuttur. Daha çok ticari olup askeri amaçla da kullanılan Gülek boğazı, bunun 15 km. doğusunda Çakıt boğazı, Göksun ve Saimbeyli (Haçın) dağlık kesimlerinden Kozan'a ulaşan yol²¹ ve Develi-Karaköy-Çamlıca hattını takiben Zamantı ırmağına paralel giden yoldur.

Bostanlık, Aşırılık, Kavak ve Gerzile mıntıklarında bulunan ve gözetleme, haberleşme amacıyla kullanıldığı muhakkak olan müstahkem yapılar²² Kürsiyen, Köşk

¹⁶ Kazım Özdoğan, *Kayseri Tarihi*, Kültür ve Sanat Eserleri, Ankara, 1948, s. 7.

¹⁷ Nebahat Baydur, *Kültepe, Kaneş ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar, (En Eski Çağlardan İslam'dan Sonra 395 Yılına Kadar)*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, No : 1519, İstanbul, 1970, s. 17.

¹⁸ Firuzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara, 1962, s. 169.

¹⁹ Tahsin Özgüç, "Ankara Üniversitesi Adına Yapılan Fıraktın Kazısı ve Tetkik Gezileri", *Belleten*, Y. 1948, S. 45, s. 262.

²⁰ Reşat İzbirak, *Türkiye I*, M. E. B. Yayını, İstanbul, 1979, s. 280.

²¹ İzbirak, *A.g.e.*, s. 17.

²² Hepsi hakim tepelerde olup birbirlerini gören bu tarihi binalara halk "kale" demektedir. 1985 Mayıs aylarında Kültür Bakanlığı adına bölgeyi gezen Prof. Dr. Faruk Sümer ile Prof. Dr. Nejat

deresi, Aladağ üzerinden Niğde ve Pozantı'ya bir yol indiğini işaret etmektedir.

Ortaçağda Yahyalı henüz yerleşim merkezi değilken Faraşa önemli bir sanayi ve maden kentidir. Prof. Dr. Reşat İzbirak bölgeyi yanlışlıkla Kayseri-Maraş arasında göstermişse de önemli demir cevherlerine sahip olduğunu belirtmektedir²³. Tarihi vesikalardan Faraşa demir madeninin asırlarca işletildiğini (Roma-Bizans-Selçuklu-Osmanlı dönemlerinde) hatta Kayseri'de bulunan tarihi eserlerin demir malzemelerinin buradan temin edilmiş olduğunu öğreniyoruz. Yine cevherin evsafının yüksekliğinden (%55 - % 70) bahsedilmektedir²⁴.

Cumhuriyetin ilk yıllarında bile saban demiri, kazma, balta, dahra vs. demir aletler Faraşalı Rumlar tarafından yapılıyor, Yahyalı ile birlikte Kapadokya bölgesinin de ihtiyacı karşılanıyordu. Bu demire “pulat demiri” deniyordu ve çok meşhurdu²⁵. Seki dağı, Belen, Ayvan, Akbaş, Tahrana ve Dönbere mevkiilerinde bulunan kösürelikleri²⁶ günümüzde, Türkiye'nin en büyük demir rezervlerine sahip olup halen işletilmekte olan Attepesi ve Kızıl maden ocakları tamamlamaktadır.

Kavak ve Dutlu Musluk'ta rastlanan yer altı seramik künkleri (poğ) ile kaleler arasındaki su şebekeleri, ayrıca İnbaşı'ndaki Zebil tapınak sütunları, Köşk'teki su teknesi, Kavak ve Göğölkük'ta bulunan sunaklar (üzerinde kurban kanı toplanan oyuk taş), Kale'de ortaya çıkarılan mermer lahit (1986 yılında Kayseri Müzesi'ne taşınmıştır.) ve talan edilmiş yüzlerce maşatlık, höyük ve tapınak kalıntıları bölgenin, İlkçağ-Ortaçağ boyunca devamlı uygarlıklara sahne olduğunu göstermektedir. Dünyanın en iyi aşı boyalarının üretildiği Aladağ ve civarından aldıkları boyaları Batı Anadolu sahillerinde satan Sinoplu tüccarlardan dolayı bu boyaya “Sinoplu” adı verilmiştir²⁷. Aşı boyasının çıkarıldığı yataklar, çinko-oksitin turuncu rengiyle uzaklardan bile belli olur. Bu yataklara “aşılık” denmektedir.

Diyarbakirli bu yapıların Roma dönemine ait olduğunu belirtmişlerdir.

²³ İzbirak, *A.g.e.*, s. 608.

²⁴ *İzmir Fuarında Kayseri*, Ticaret ve Sanayii Odası Yayınları, İzmir, 1938, s. 18.

²⁵ Köşker, *A.g.e.*, s. 20.

²⁶ “Kösüre; ergitilerek cevheri alınmış demir filizlerinin curuflarıdır ki alındığı çukurlara da Kösurelik denmektedir.”

²⁷ Halit Erkiletlioğlu, *Kayseri Tarihi (En Eski Zamandan Osmanlılara Kadar)*, İl Kültür Müdürlüğü Yayını, Kayseri, 1993, s. 21.

Yahyalı'da yakın zamana kadar koyunları boyamakta aşı boyası kullanılmıştır.

Yine, tabii boya olarak Yahyalı halılarında kullanılan ve koyu kırmızı renk veren cehri, cehri bitkilerinin oluşturduğu tarlalardan elde edilmekteydi. Etrafı taş duvarlarla çevrili olup temeli antik çağa kadar ulaşan bu tarlaların kalıntıları Ucuzluk, Hopur, Çamlardı mevkilerinde halen mevcuttur.

1950'li yıllarda Yahyalı bölgesini gezen bir Fransız Ermeni'sinin, bölge hakkındaki görüşlerini üzüntü ve özlem içerisinde "gümüş nalinini giydiğim Karacaşar (Büyükpınar mevkii) altın nalinini giydiğim Akbaş" sözleriyle dile getirdiğini büyüklerimiz söylemektedir²⁸. Uygarlıkların mutlaka su kenarlarında kurulduğunu göz önüne alırsak Zamantı havzasının önemini daha iyi kavrarız. Bizans döneminde, onlara tabi Ermenilerin yaşadığı Kilikya ve Faraşa bölgeleri, 11.-14. yüzyıllarda Kilikya Ermeni Krallığı zamanında daha da ehemmiyet kazanacaktır.

Araplar 709 yılında Kapadokya sınır bölgelerinin önemli kalelerinden biri olan Tyana (Niğde)'yi muhasara ettiler. Karşlarına çıkan Bizans ordusu yetersiz idi .710-711'de Kilikya'ya yaptıkları akınlarda ise hiçbir mukavemetle karşılaşmadılar ve birçok kaleyi zaptettiler²⁹. İmparatorluk Kapadokya'yı, Kilikya'dan gelecek istilalara karşı korumak için Faraşa'yı bir sınır kalesi olarak tahkim etti . VI. Kostantinos (780-797) alınan güvenlik önlemlerini denetlemek üzere General Simon'u Faraşa'ya gönderdi (786). Nikephoras Phokas (963-969) kardeşlerine karşı taht mücadelesini kazanarak askerleri tarafından Kayseri'de, imparator ilan edildi. Bu Bizanslı komutan Kayseri bölgesinin yegane hakimi idi³⁰.

İmparator II. Basil (976-1025) aralarında siyasi birliği kuramamış olan Ermenilerin Doğu Anadolu'daki isyan ve ayaklanmalarını bahane ederek yurtlarına hakim oldu ve 40 bin Ermeni'yi Orta Anadolu'ya, Sivas ve Kayseri'ye yerleştirdi³¹. Bizans'ın gayesi

²⁸ Köşker, *A.g.e.*, s. 20.

²⁹ George Ostrogorsky, , Çeviren: Fikret Işıltan, *Bizans Devleti Tarihi*, T.T. K. Yayını, Ankara, 1981, s. 134.

³⁰ Ostrogorsky, *A.g.e.*, s. 265.

³¹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1984, s. 18. ; Ali Sevim, *Selçuklu- Ermeni İlişkileri*, Ankara, 1983, s. 9.

Ermenileri Rumlaştırmaktı. X. yüzyılda da devam eden bu tehcir faaliyeti sonucudur ki başşehri Sis (Kozan) olmak üzere Kilikya'da bir Ermenistan Krallığı kurulmuştur³². 1080-1375 yılları arasında yaşayan bu krallık önceleri Bizans ile Doğu'dan gelen Türkler arasında bir tampon görevi yaparken, sonraları tamamen Türk devlet ve beyliklerinin arasında sıkışıp kalacak ve ancak onlara vergi vermek suretiyle ayakta durabilecektir.

2- Türk Fethi Sonrası

a) Selçuklular Dönemi:

Çok kalabalık bir Oğuz (Türkmen) kitlesi 1047 senesinde Türkistan'dan Nişapur'a geldi. Onlar, orada Büyük Selçuklu beylerinden İbrahim Yinal'a yersizlik ve yurtsuzluktan şikayet ediyorlardı. İbrahim Yinal bu Türkmenlere "memleketim sizin oturmanıza imkan verecek kadar geniş değildir. Bu sebeple doğrusu şudur ki Rum (Anadolu) gazasına gidiniz, Allah yolunda cihat yapınız ve ganimet alınız. Ben de arkanızdan gelip size yardım edeceğim" diyordu. Nitekim bu suretle Doğu Anadolu vilayetleri Türkmenlerle doldu. Selçuklu ordusunun himayesi sayesinde Türkmenler Anadolu'da çok ilerlediler³³. Bu ilerleyiş karşısında Ortodoks Bizanslılar şarktan ve Orta Anadolu'dan garba ve Balkanlar'a çekilirken Ermeniler de Toroslar'ın dağlık kesimlerine ve Kilikya'ya doğru göçmekte, evvelce Bizanslılar tarafından oralara nakledilmiş olan nüfuslarını kesifletirmekte idiler³⁴. Dandanakan Savaşı (1040)'ndan sonra Türkler Batı'ya doğru akmaya başladılar. Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey (1040-1063)'in emriyle 1059'da bir Selçuklu ordusu Anadolu'ya girdi. İkiye ayrılan Türk ordusundan Samuk (Sanduk)'un kumanda ettiği birinci kol Kayseri'ye gelir ve Vaspurakan hanedanından Atom ile Abu Sehl'i ele geçirmek maksadıyla Sivas (Sebasteia) üzerine yürür. Selçuklu ordusunun yaklaştığını duyan bu prensler Develi (Gabadonia)'ye kaçarlar³⁵.

1045 senesi Türklerin Irak'a gelip oradan etrafa dağıldıkları ilk senedir. Türkler her yere girdiler, her tarafı aldılar, içmedik su, ele geçirmedik yer, alevlendirmedik ateş

³² Osman Çetin, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyetin Yayılışı*, İstanbul, 1981, s. 22.

³³ Turan, *A.g.e.*, s. 17.

³⁴ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul, 1971, s. 38.

³⁵ M. Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, T. T. K. Yayını, Ankara 1963, s. 254.

bırakmadılar³⁶. Bilhassa Afşin Bey arkadaşları ile birlikte başlattığı keşif ve taciz akınlarında ilk hedef olarak Kayseri'yi seçti 1065 yılında Gümüştekin yanına Afşin ve Ahmetşah'ı da alarak Murat ve Dicle vadisini Nizip'e kadar yağmaladı. 1067'de Malatya önünde büyük bir Bizans ordusunu bozguna uğratan Afşin, Kayseri'yi de aldı. Oradan Kilikya'ya yöneldi, Torosları aşp Çukurova'yı yağmaladı ve Halep'e geldi. Bu durumu öğrenen İmparator Romanos Diogenes (1067-1071) büyük bir ordu ile Kayseri'ye gelerek o civarda faaliyette bulunan bir Selçuklu akıncı kıt'asını geri çekilmeye mecbur etti³⁷.

Orta Anadolu'ya yayılan Türkler 1067'de Kızılırmak (Halys) vadisini takip ederek Kayseri'yi fethettiler³⁸. Malazgirt zaferine kadar Anadolu fetihlerini tespit edersek, şu netice ile karşılaşırız. 1048'de Erzurum, 1057'de Malatya, 1059'da Sivas, 1064'te Kars, 1067'de Kayseri, Niksar, Konya, Tokat, 1069'da Denizli başlıca fethedilen şehirleri teşkil ederler. Bu tablo Malazgirt zaferine kadar Anadolu'da büyük ölçüde fetihler ve Türkmen yayılışı olduğunu gösterir. Bununla birlikte Anadolu, henüz Türkler için emniyetle oturulacak bir ülke değildir. Zira Bizans orduları harekete geçince Türkmenlerin onlara ve silahlarına karşı koyacak güçleri yoktu³⁹.

İslam dünyasının iç ve dış tehlikelerle karşı karşıya kaldığı bir devrede İslamiyet'i kabul eden Türkler, XI. asırda Selçuklu İmparatorluğu'nu kurmak suretiyle İslam dünyasına yeni bir hava ve tazelik getirmişlerdir⁴⁰. Selçuklu İmparatorluğu'nun hem sınırlarını genişletmek hem de dinlerini yaymak düşüncesiyle Bizans'a karşı, özellikle Anadolu'ya arka arkaya akınları olmuştur. Bu akınların Sultan Tuğrul Bey, Sultan Alparslan (1063-1072) ve Sultan Melikşah (1072-1092) zamanlarında daha sistemli hale geldiğini görüyoruz⁴¹. Bu dönemde Anadolu'nun etnik durumu ise Rum ve Ermenilerden oluşmaktaydı. Ermenilerin çoğunluğu Rumlaşmıştı. Yer yer de Hıristiyan kültürünün

³⁶ Çetin, *A.g.e.*, s. 59.

³⁷ İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", *İ. A.*, X., s. 365.

³⁸ Edhem, *A.g.e.*, s. 27.

³⁹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, s. 20.

⁴⁰ Osman Turan, "Büyük Malazgirt Zaferi ve Anadolu'da Türk Destanı", *İslam Medeniyeti Ansiklopedisi*, S. II, Ağustos 1969, s. 31.

⁴¹ Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara, 1991, s. 18.

kaynaştırdığı Yunan, Roma ve Bizans tesirine rastlanıyordu⁴².

Sultan Alparslan ölümünden kısa bir süre önce, meşhur Selçuklu emirlerini (her biri için fetih ve istila edeceği belli yerler tayin ederek) Anadolu'ya gönderdi. Bu komutanlardan Danişmend Ahmed Gazi (1071–1105)'ye Tokat, Amasya, Sivas, Kayseri, Zamantı, Develi ve çevresini fethetmesini emretti. Yine bazı Avrupalı tarihçilerle beraber doğulu tarihçiler, Kayseri ile bütün o yörenin fethinin Danişmendliler'e nasip olduğunu bildiriyorlar⁴³. Araştırmalarda da anılan bölge Danişmend ili, Danişmendli Türkmenler'in hakimiyet sahası olarak geçmektedir⁴⁴.

Oğuz boylarından Develi-oğulları aşireti de Malazgirt zaferinden sonra Danişmendlilerle birlikte gelerek bugünkü Yukarı Develi'ye yerleşmişlerdir⁴⁵. Dev Ali (Devli Bey) türbesinin kitabe tarihi 1094 olup bu da yerleşmenin 1071'den sonra olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir. Yahyalı ve Develi'ye yerleşen her iki aşiretin de (Yahyalıoğulları–Develioğulları) Danişmendli Melik Ahmed Gazi'nin maiyetinde geldiklerini söyleyebiliriz.

Büyük İslam mücahidi Battal Gazi'ye izafe edilen bazı kerametler, ilçemize adını veren Yahya Gazi için de söylenmektedir. Şöyle ki; küffarla mücadele ederken şehid düşen Yahya Gazi, kellesini koltuğuna alarak bir süre daha kılıç sallar, nihayet bugünkü türbesinin bulunduğu yere yıkılır.

Selçuklu devrinde Anadolu'ya gelen ve bu ülkenin Türkleşip İslamlaşmasında emeği geçen Türkmen şeyhlerinin pek çoğu, ölümlerinden sonra “veli” olarak anılmışlar ve mezarları birer ziyaretgah haline getirilmiştir. Şehirlerin dışında kalan ve dini bilgileri çok zayıf, anelerine bağlı Türkmenler, daha ziyade Türkmen şeyh ve dervişlerinin tesirinde bir dini hayat sürdürmüşlerdir.

Anadolu Selçuklu Devleti (1075–1308)'nin kurucusu Süleyman Şah (1075–1086), Tarsus ve Çukurova'yı fethedince (1082) hemen Suriye'den kadı getirterek bölgede dini

⁴² Turan, *A.g.e.*, s. 22.

⁴³ Edhem, *A.g.e.*, s. 26.

⁴⁴ Abdülkerim Özaydın, “Danişmendliler”, *D.G.B.İ.T.*, VIII, İstanbul, 1988, s. 121.

⁴⁵ Ahmet Refik, *Anadolu Türk Aşiretleri (966-1200)*, İstanbul, 1989, s. 146.

teşkilat kurdurmuştu. Esasen bütün Selçuklu tarihi boyunca bu böyle olmuş her fethedilen yer için ilk yapılan iş buralara kadı, imam, müezzin, hatip, müderris tayin etmek, camii, medrese, zaviye inşasıyla bu yeni memleketi İslamlaştırmaya çalışmak olmuştur⁴⁶.

Yahyalı'nın halen mevcut üç mahallesinde (Camiikebir, Yenice, Gazibeyli) Cumhuriyet dönemine kadar birer medrese olduğu bilinmektedir. İslam ve Türk devletlerinde dini ve sosyal müesseseler genellikle vakıf arsaları üzerinde kurulurdu. Bu arsaların devri ve satışı, hele amacı dışında veya şahıslar tarafından kullanılması hemen hemen imkansızdı. O halde Yahyalı'da kurulmuş olan bu medreselerin zamanla yıkılıp yeniden yapılırsa bile, ilk kuruldukları yerleri muhafaza ettikleri kuvvetle muhtemeldir. Tekke, zaviye ve medreselerin Anadolu'da ne zaman kuruldukları kesin olarak bilinmemekle beraber birçok köy, kasaba ve mahallenin çekirdeğini teşkil ettikleri meydandadır⁴⁷.

Günümüze ulaşan rivayetlere göre Gözbaşı suyu etrafında kurulan Gazibeyli mahallesine adını veren zat Benli Gazi (Gazi Bey) olup, Yahyalı'nın kurucularındandır. Zaten Yahyalı'nın bir diğer adı da Gazibeyli'dir. Bazı kaynaklarda Gazibenli şeklinde geçmektedir⁴⁸. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Yahyalı bölgesinde, Gazi Bey adında bir şahısa rastlayamadık. Danişmend Ahmed Gazi'nin yerine geçen Melik Gazi (1105–1134)'nin bir diğer adı da Gazi Bey'dir. Fakat bu şahsın o zaman için ücra bir köşe olan Yahyalı bölgesi ile ilgisi olabileceğine ihtimal veremiyoruz. Ancak Yahyalıoğulları aşiretine adını veren Yahya Gazi'ye, aynı zamanda Gazi Bey denmesi de muhtemeldir. Gazi'ye, aynı zamanda Gazi Bey denmesi de muhtemeldir. Yukarıdaki bilgilerin ışığında, yarı göçebe vaziyetteki Yahyalıoğullarının, bugünkü Gözbaşı suyu etrafına konduktan sonra medreselerini kurduklarını söyleyebiliriz.

Anadolu fethedildiği zaman burada az da olsa çeşitli unsurlar yaşıyordu. Fakat çok kısa sürede üstünlük Türklerin eline geçti. Bu üstünlük sadece nüfus bakımından değil her yönüyle her sahada kendini göstermiştir. Devlet teşkilatından sanata, sosyal hayattan iktisadi

⁴⁶ Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mevkuresi Tarihi I-II*, İstanbul, 1984, s. 475.

⁴⁷ Turan, *Selçuklu Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak*, İstanbul, 1953, s. 138.

⁴⁸ *Yeni Türk Ansiklopedisi*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1985, , C. VII, s. 4677.

yapıya kadar her bakımdan Türk vasfının hakim olduğu tarihi bir gerçektir⁴⁹. Bizanslılar XI. yüzyılın başlarından itibaren, mezhep ayrılıklarından başka birçok kanlı isyanlara kalkışan Doğu Anadolu'daki Ermeni siyasi teşekküllerini ortadan kaldırdıktan sonra halkını da Orta Anadolu ve Çukurova bölgelerine sürdüler. Böylece siyasi birlik ve yönetimden yoksun bir durumda yaşayan Ermeniler, bir millet halinde Anadolu'ya gelip yurt tutan ve kendilerinin dini inanç ve faaliyetlerine herhangi bir müdahalede bulunmayan Selçuklu Türklerini bir kurtarıcı olarak karşılamakta idiler⁵⁰.

Buna rağmen Ermeniler daha ilk günden itibaren Türklere karşı fırsat kollamaya başlamışlardır. 1097 yılında Türkler Haçlılarla uğraşırken Ermeniler, Feke (Vakha) kalesini dışla irtibatı kesilen Bizans garnizonundan almışlar⁵¹, Türkmenlere karşı da ileride rakip olacakları sinyali vermişlerdir. Kilikya Ermeni Kralı Rupenler sülalesinden II. Leon (1198-1220) Ermeniler Kilikya, Kayseri ve Sivas'taki Ermenilerle birleştirerek bir tek Ermeni krallığı hülyasını taşıyordu. Selçuklular, Orta Anadolu'daki Hıristiyan unsuru temelli olarak dağıttılar ve tehlike olmalarını önlediler⁵².

XI.Y.Yıl sonlarında Türkiye Devleti'nin idari bölünüşüne göre Kayseri bölgesinde oluşturulan Kayseri Beyliği; Kayseri, Kırşehir, Yozgat, Nevşehir ve Niğde'yi içine alıyordu. Daha sonraları Selçuklu Devleti yedi ana bölgeye ayrılmıştır. Bunlardan birisi de Kayseri bölgesi idi ve buraya bağlı dört belde mevcuttu. Bu beldeler; Kayseri, Niğde, Ereğli ve Ermenek idi. Yahyalı'ya yerleşen küçük Türkmen grubu daima Niğde etki sahasına dahil olmuş, ikinci derecede de Kayseri bölgesi içinde yer almıştır.

Anadolu'da Bizans-Selçuklu mücadelesi başladığında Ermenilerin çoğu Selçuklulara vergi ödeyen, Bizans'la da iyi geçinen küçük prenslikler kurmaya başlamışlardır. 1083 yılından sonra Antakya, Maraş, Adana, Niğde, Kayseri yörelerinde Bizans etkisi tamamen kalkmıştır. Kilikya-Ermeni Krallığı'nın geçici hakimiyetinin ise

⁴⁹ Hakkı Dursun Yıldız, "Anadolu'nun Türkleşmesi", *Türk Milli Bütünlüğü İçinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu Bildirileri*, E. Ü. Yayını, No: 6, Kayseri, 1990, s. 109.

⁵⁰ Ali Sevim, *Anadolu Fatihisi Kutalmışoğlu Süleymanşah*, T.T.K. Yayını, Ankara, 1990, s. 28.

⁵¹ Stevan Runciman, Çeviren: Fikret Işıltan, *Haçlı Seferleri Tarihi I*, T.T.K. Yayını, Ankara, 1986, s. 151.

⁵² Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 208.

bugünkü Habib Köprüsü'ne kadar ulaştığını görüyoruz. Zebil (Zabil) adını taşıyan mağara mezar da bizi doğrulamaktadır⁵³. Bugünkü adı İnbaşı olan bölge Zebil ismini Kilikya Ermeni Kralı I. Hetum (1226-1270)'un karısı Kraliçe İzabelle'den almıştır. Zaten burada bir kral kızının yattığı, halkımız arasında halen söylenmektedir⁵⁴.

Yahya Gazi, Seyyid Ali, Benli Gazi gibi büyüklerinin önderliğinde bölgeyi yurt edinen Türkmenler, Danişmendliler ile birlikte Anadolu'ya gelmelerine rağmen kısa sürede Anadolu Selçuklu Devleti'ne tabi olmuşlar, bölge de kendilerine verilmiştir. Çünkü Süleymanşah ve halefleri eski Türk göçebe hukukuna göre toprakları köylülere dağıtıyor ve devlet mülkiyeti altında herkesin tasarrufuna imkan veren bir mir'i toprak rejimi kuruyorlardı⁵⁵. 1107-1110 yılları arasında hükümdarsız kalan Anadolu Selçukluları, Haçlılar ile Bizanslıların saldırıları sonucu Orta Anadolu'ya çekilmişler, Ermeniler de Türk köy ve şehirlerine saldırmaya başlamışlardı. 1108 yılında 12 bin kişilik bir Selçuklu ordusu, I. Thoros (1099-1129) yönetimindeki Kilikya'ya girerek birçok kaleleri fethetti, Ermeni prensi I. Leon (1129-1139)'u haraca bağladı.

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesud (1116-1155), 1155'de Kilikya Ermenileri üzerine bir sefere çıktığıysa da baş gösteren veba salgını sonucu atları telef oldu, sefil vaziyette geri döndü. Bu fırsatı değerlendiren Ermeni Kralı II. Thoros (1139-1168) Develi'ye kadar Selçuklu kuvvetlerini izleyerek birtakım yağma eylemlerinde bulundu. I. Mesud bu sefer sonunda hastalanarak öldü ve Kayseri'yi damadı Danişmendli Zunnun'a bıraktı. II. Kılıç Aslan (1155-1192), Zunnun'un Kayseri ve Zamantı'daki hakimiyetine son verdi (1169). Ermeni Kralı III. Ruben (1178-1187) Kilikya dağlık bölgelerindeki göçebe Türkmenlere saldırınca II. Kılıç Arslan ve Selahaddin Eyyubi birlikte Kilikya seferine çıktılar, anlaşma yaparak geri döndüler (1180). 1187'de büyük bir Türkmen kitlesi Kilikya'ya girdi, Sis'e kadar ilerleyen bu Türkmenlerin başında Rüstem adında bir bey vardı.

⁵³ “ Zebil (Zabil), İzabelle'nin Ermenice'si olup bayan ismidir. Kilikya Ermeni Kralı II. Leon 'un kızı olan Lusignan kraliçesi Zabil, 1226 yılında Ermeni baronu Konstantin Pali'nin oğlu Hetum ile evlenerek ve kocası kral olarak aynı yıl Kilikya Ermeni Krallığı tahtına oturacaktır.”

⁵⁴ Köşker, *A.g.e.*, s. 24.

⁵⁵ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, s. 56.

Bu Türk-Ermeni mücadelelerine değinmemizin sebebi; Yahyalı bölgesine henüz yerleşmiş olan Türkmenlerin bu olaylardan mutlak surette etkilenmiş olduklarını belirtmektir. Hele Ermenilerin Develi'ye kadar uzanan seferleri (1155), Yahyalı üzerinden yapılmamışsa bile Zamantı ırmağını takiben Karaköy-Şihli veya Göynük ovasını takiben gerçekleşmiş olabilir. Eğer Niğde veya Saimbeyli dağ yolu kullanılmış olsaydı kaynaklar mutlaka bildirirdi. Çünkü bu bölgeler önemli yerleşim merkezleri olup tarihleri de daha net şekilde bilinmektedir.

I. Alaaddin Keykubad (1220-1237) ile I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) arasında vuku bulan taht mücadelesinde Kayseri'ye gelen Ermeni ordusu, vali Celaledin Kayserin isteği üzerine Develi yoluyla memleketine geri döndü. I. Alaaddin Keykubad, 1225'te ordularını Ermeniler ve Haçlılara karşı cihada şevketti. II. İzzeddin Keykavus (1246-1262) ile IV. Kılıç Arslan (1262-1266) arasındaki taht kavgasında mağlup olan IV. Kılıç Arslan'ı Develi'de saklayan Develi subaşı Nusredüddin Kaymaz ile Kayseri subaşı Samsamüddin de öldürüldüler (1254). Yenik düşen IV. Kılıç Arslan Kozan'a gitmekte iken Türkmenler tarafından tutularak Kayseri'ye götürüldü⁵⁶. Ermenilerle amansız mücadele eden Türkmenler, Selçuklu taht kavgalarında taraf ve etkili olduklarına göre küçümsenmeyecek sayı ve silaha sahiptiler.

b) Beylikler ve Osmanlılar Dönemi:

Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonra Develi Karahisar (Yeşilhisar), önce Eratnaoğulları (1343-1381)'nın eline geçer. Develi Karahisar'daki bir camii kapısında bulunan 1346 tarihli kitabede Eratna'ya "Sultan" unvanı verildiğini görüyoruz⁵⁷. Emir Eratna bu dönemde Kayseri, Sivas ve eski Danişmend ili topraklarına hakimdir⁵⁸. Hemen ardından Kadı Burhaneddin Ahmed'in insiyatifi ele geçmesiyle kendi adına, aynı sınırlarında devleti devam ettirmesi üzerine Yahyalı ve civarı, Kadı Burhaneddin Devleti (1381-1398) hakimiyetine girmiştir. Niğde, 1398 yılına kadar Karamanoğulları elinde iken Kayseri ve Develi Karahisar henüz Kadı Burhaneddin ülkesine dahildirler.

1394'te Karamanoğlu Alaaddin Bey Kırşehir'i yağma, Develi vilayetini de tahrip etti.

⁵⁶Turan, *A.g.e.*, s. 295-364- 475.

⁵⁷ Kemal Göde, *Sultan Alaaddin Eretna*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1990, s. 45.

⁵⁸İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Eratna", *İ. A.*, C. IV, s. 309.

Kadı Burhaneddin ise 1395'te Aksaray'ı alarak Niğde'ye hücum etti. 1397 Akçay savaşı ile Karamanoğlu Alaaddin Bey'i yenen Yıldırım Beyazıt Konya, Larende, Aksaray ve Develi'yi alarak sahile kadar ilerledi⁵⁹. Karaman Beyliği (1256-1474), 1398'den 1402 senesine kadar dört yıl Osmanlı idaresinde kalmıştır. Alaaddin Bey'in Larende, Konya ve Niğde'de kesilmiş sikkeleri vardır⁶⁰.

1397 kış ortalığında Kadı Burhaneddin, ordusunun dağılmasından istifade etmek isteyen Karamanoğlu ile işbirliği eden Türkmenlerden bir bölüğün Develi'ye geldiğini öğrendi. Bunları yola getirmeye karar vererek has askeri ile onlara karşı harekete geçti. Göçebe Türkmenler af dileyerek bağlılıklarını arz ettiler. Hükümdar da emniyet düşüncesiyle bunları sürgün ederek Kayseri dolaylarına yerleştirdi. Daha sonra istila korkusuyla dağlık bölgeye çekildiler. Karamanoğlu İbrahim Bey Kayseri ve Develi havalisini ele geçirdi. Sivas'ı da tehdiye başladı. 1436-37 kışında Karaman kuvvetleri, Amasya Beylerbeyi Yörgüç Paşa'yı sıkıştırdılar⁶¹. Bundan sonra Niğde, Develi Karahisar ve Develi bölgeleri Karamanoğulları ile Osmanlılar arasında çeşitli mücadelelere sahne olacak, zaman zaman bu iki Türk devleti arasında el değiştireceklerdir.

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan 1464'de Dulkadiroğlu Arslan Bey üzerine yürüdü ve O'nu yendikten sonra Karamanoğlu İshak Bey'in lehine, kardeşleri üzerine yürüdü. Konya, Beyşehir, Aksaray, Kayseri ve Develi'yi alarak İshak Bey'e teslim etti. Karamanoğulları tahtı için kardeşler arasındaki mücadele şiddetli bir şekilde devam ediyordu. Uzun Hasan'ın tutumunu küstahça ve tehditkar bulan II. Mehmed, bölgeyi tekrar Osmanlı Devleti'ne bağladıktan sonra geri çekilir çekilmez Karamanoğlu Pir Ahmed 1469'da Ereğli, Aksaray, Niğde ve Develi'yi yeniden aldı⁶².

1471'den itibaren Osmanlılar, yalnız Konya ovasını değil Toros dağlık bölgesini ve İçel'i de alarak Akdeniz'e kadar bütün Karaman-İli'ni inkiyad ettirmek için esaslı seferlere

⁵⁹ Yaşar Yücel, *Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakın-Doğu (1393-1402)*, D.T.C.F. Yayını, Ankara, 1980, s. 17.

⁶⁰ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, T.T.K. Yayını, Ankara, 1980, s. 17.

⁶¹ Halil İnalçık, "Murad II", *İ. A.*, C. VIII, s. 606.

⁶² Halil İnalçık, "Mehmed II", *İ. A.*, C. VIII, s. 524.

Kayseri ise daha evvel I. Beyazıd'ın oğlu Süleyman Çelebi'nin, Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'i mağlup etmesinden sonra 1398'de Osmanlı hakimiyetine girmişti⁶³.

Osmanlı'nın giriştiği seferler muvacehesinde önce İshak Paşa Niğde'ye yürüdü, Kasım Beyi yendi ve şehri ele geçirdi. Sonra Gedik Ahmet Paşa, dağlık kesimleriyle beraber Gölek boğazı ve Ulukışla (Luluva)'yı fethetti. 1472'de Niğde ve Develi havalisine tekrar el koyan Kasım Beyi atmak için 1474'de Gedik Ahmet Paşa'nın yeni bir sefer yapması icap etmişti. Taşeli ve Silifke'yi alarak dönen Gedik Ahmet Paşa'nın yerine Rum Mehmed Paşa sefere devam etti. Fatih'in çok sevdiği oğlu Konya Valisi Şehzade Mustafa da bölgeye gelerek Develi Karahisar kalesini, kale komutanı Atmaca Bey'den sulhen teslim aldı. Atmaca Bey, Karaman Beyliği'nin devlet yapısının yıkılmakta olduğunu görmüştür. Daha önce kaleyi kuşatan Niğde Bey'i Koçi Bey'e teslim etmemişti. Osmanlı'nın kahredici kılıcından kurtulmak için ⁶⁴ bizzat şehzadeyi beklemişti. Ne var ki Develi muhasarasında zaten hasta olan Şehzade Mustafa, dönüşte Niğde yakınında Buz Pazarcığı denilen yerde ⁶⁵ bir kısım kaynağa göre de Develi-Yavaş arasında öldü⁶⁶.

Bu seferler esnasında Karamanoğulları adına savaşan Varsak beylerinden Rüstem ve Uyuz beylerin üstün başarıları görülmüşse de sonucu etkilememişler, Develi Karahisar ve civarı yeniden, kalıcı olmak üzere Osmanlı hakimiyetine geçmiştir.

Yahyalı'nın dağlık köylerinde ve Aladağ yaylalarında yarı göçebeliği halen devam ettiren Varsaklar, Şehzade Cem-II.Beyazıd mücadelesinde Cem'i desteklemişlerdir. Cem Sultan Hicaz'dan Karaman'a döndüğünde Turgud Oğulları ve Varsak boy beyleri ittifak ederek Sultan Beyazıd ile savaşmışlardır. Varsaklar, Karamanoğulları'na tabi oldukları gibi yine Karamanoğulları'nın politikaları doğrultusunda zaman zaman Memlükler ile de işbirliği yapmışlardır. Hersek oğlu Ahmed Paşa'nın Memlük Emir-i Kebiri Özbeğ tarafından esir alınıp Mısır'a götürülmesi üzerine harekete geçen Osmanlı kuvvetleri Davud ve Hadım Ali Paşalar komutasında 1487'de bölgeye gelirler. Üçkapı yaylasının

⁶³ *Aşıkpaşa-oğlu Tarihi*, Neşreden: Atsız, İstanbul, 1972, s. 55.

⁶⁴ Hoca Sadeddin Efendi, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, *Tacü't Tevarih III*, Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul 1979, s. 144.

⁶⁵ Hoca Sadeddin Efendi, *A.g.e.*, s. 145.

⁶⁶ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi I*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1963, s. 329.

yakınındaki Koca kalesinde (Aladağ-Yedigöller bölgesinde olup Niğde sınırı dahilindedir) ordu kurular ve Dulkadiroğlu Alaüddevele Bey'in de yardımı alınarak üç koldan Turgut ve Varsak aşiretleri üzerine gidilir⁶⁷. Osmanlı'nın hedefi Karamanoğulları'na tabi bu Türkmen aşiretlerini yola getirip, kendine boyun eğdirmektir. Neticede istedikleri olur, Turgut oğlu Mahmut Bey Haleb'e kaçarak kurtulur, diğer Varsak beyleri Boğa oğlu, Akbaş oğlu, Elvan oğlu, Sümek oğlu, Uran oğlu, Ulu oğlu, Oğuz (Uyuz) Bey oğlu teslimiyeti kabul ederek Osmanlı'ya bağlanırlar⁶⁸. Yavuz Sultan Selim İran seferi dönüşünde (1515) tüm Dulkadir Beyliği topraklarıyla birlikte Kayseri ve civarını da Osmanlı Devleti'ne kattı.

Osmanlı döneminde Yahyalı ve civarının, isyan ve ayaklanmalarda ön planda yer aldığını görürüz. XVI.Y.Yıl başlarında Anadolu'da önemli bir isyan çıkaran Şah-Kulu, önce Anadolu Beğlerbeğisi Karagöz Paşa'yı, sonra da Karaman Beğlerbeğisi Haydar Paşa'yı yendi. Kayseri yöresindeki Çubuk (Cibik) ovasında, Vezir-i Azam Hadım Ali Paşa ile karşılaştı ve her ikisi de telef oldular(1511)⁶⁹. 1584'den önceki suhte isyanları tamamıyla Batı Anadolu'da meydana gelmiş olmasına rağmen sonraki celali, levend hareketleri Orta Anadolu'ya kaymıştır. İsyân merkezleri Konya, Ankara, Kırşehir, Kayseri ve Niğde'dir⁷⁰.

1603 yılında eşkıya Tahvil Mehmed'in Kırşehir, Aksaray, Kayseri, Niğde ve yörelerinde büyük tahribat yaptığını, buradaki köylerde esashi boşalmalar olduğunu görüyoruz. Niğde'nin Develi Kazası'nda Han Mehmed adında birinin, iki yüz atlı ile salgınlar salıp yolları keserek birçok adamı katletmesi de bu dönemin önemli olaylarındanır. 1595-1607 yılları büyük kıtlıklarla geçmiştir. 1605 baharında Kayseri'de unun kilesi (16 okka) 120 akçe idi. 1607'de 2 akçeye 70-75 dirhem ekmek alınabilmekte idi ki böyle bir kıtlık hiçbir

⁶⁷ Edimeli Oruç Beğ, Hazırlayan: Atsız, *Oruç Beğ Tarihi*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1972, s. 132.

⁶⁸ Hoca Sadeddin Efendi, *A.g.e.*, s. 252.

⁶⁹ Faruk Sümer, *Oğuzlar, Destanları, Tarihleri- Boy Teşkilatları*, D.T.C.F.Yayıncılık, Ankara, 1972, s. 171.

⁷⁰ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyânları*, Ankara, 1975, s. 318.

devirde görülmemiştir⁷¹. O halde şekavet olaylarının artmasında ekonomik olumsuzlukların etkisi büyüktür. Kaçgun Devri diye de adlandırılan 1603-1607 yıllarındaki isyan ve soygun hareketlerinden en çok etkilenen bölge Orta Anadolu olmuş, dağlık yapısı ve geçitlerin elverişliliği yüzünden rahatlıkla Çukurova'ya sarkma imkanı dolayısıyla da Yahyalı bölgesi adeta odak haline gelmiştir. XVIII. yüzyıl divan şairlerimizden Hayreti'nin Mihaliççik'tan sonra Yahyalı'ya sürgün edildiğine dair Yahyalı Kaymakamlığı arşivinde bilgi varsa da ⁷² biz, doğruluğu konusunda şüpheliyiz. Ancak sonraki zorunlu tehcir ve iskanlar bölgede ciddi rahatsızlıklar olduğunun işaretleridir.

1691-1696 yıllarında Rakka, Halep bölgesine nakledilen Türkmen aşiret ve oymaklarından Musacalu, Hacılar, Akbaş gibi oymakların devamı halen Yahyalı'da meskündürler. Bunlardan Lekvanik mukataasına bağlı Akbaş oymağı, Rakka bölgesinin Mağaracık köyüne yerleştirilmiştir⁷³. Yozgat ve Aydın ile birlikte Rumeli'de de Akbaş, Bektaşlı, Çakırlı gibi köylerin varlığını daha önce belirtmiştik⁷⁴. Devlet, şekaveti terk etmeleri karşılığında bazı aşiretleri vergiden muaf tutmuştur. Mesela 1700 yılında Niğde Sancağı'na bağlı Yahyalı Kazası köylerine zarar veren Danişmendlü Türkmenlerinden, Adana'nın Misis derbendinde derbendci kaydedilmiş bulunan Şerefli, Çöplü, Köselü Afşarı, ifraza tabi Çakal Demircilü cemaati, Halep Türkmenlerinden Hama ve Humus'a iskan olunan Okçu cemaati, Alanya ve İçil'e iskanları kararlaştırılan Kara Hacılı cemaati, Rakka iskanu firarilerinden olmak üzere toplam 1100 kadar hane, hac yolunu korumaları karşılığında bazı vergilerden muaf tutulmuşlardır. Adı geçen cemaatlerden Danişmendlü Türkmenlerine tabi Köselü ve Şerefli Afşarı itaat etmiş; diğerleri tekrar Yahyalı bölgesine giderek şekavete devam etmişlerdir. Bu sebep ile Adana Beğlerbeği Mehmet Paşa'ya, itaatlerinin sağlanması hususunda emir gönderilmiştir⁷⁵.

Yine İçel ve Alaiyye sancaklarına iskanları kararlaştırılan yörük taifesinden Kara

⁷¹ Akdağ, *A.g.e.*, s. 454.

⁷² Yahyalı Kaymakamlığı, *1992 Brifingi Dosyası*, s. 2.

⁷³ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı Teşebbüsü (1661-1696)*, İstanbul, 1963, s. 76.

⁷⁴ Gökbilgin, *A.g.e.*, s. 143-144.

⁷⁵ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII: Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara, 1988, s. 45-46.

Hacılı cemaatine bağılı oymaklar, 1701 yılı baharında Yahyalı bölgesine gelerek Köşk, Numan, Özbeğ (Özbek), Süleyman Fakılı ve Samca köyleri ahalilerine çeşitli zulm ve teaddileri yüzünden, köyler halkının yerlerini terk etmelerine yol açmışlardır. Ayrıca Keskin⁷⁶ mukataası emiri Bektaş, Cami-pazarı adlı mevkiinde 300 kadar eşkıyanın hücumuna uğrayıp malları yağmalanmış, adamlarından bazıları yaralanıp bazıları da öldürülmüştür. Bunun üzerine Yahyalı nahiyesi ahalisi kadiya şikayette bulunarak mezkûr oymakların iskan mahalleri olan İçel ve Alaiyye'ye nakledilmelerini istemişlerdir⁷⁷. 1699 yıllarında Rakka'ya iskanları emredilen ancak iskan yerlerine gitmeyerek iki-üç yıldan beri Develi ovasında sakin bulunan Güngördü, Delili ve Kırıntılı cemaatlerinden 400 kadar şaki Niğde, Bor, Ürgüp, Ulukışla, Kaymaklı, Kayı ve Ereğli kazaları etrafında gezerek harman vakti ahalinin mallarını yağmalıyorlar, yol kesiyorlar ve insanları öldürüyorlardı. Zulm, teaddi ve tecavüzlerinin nihayeti olmadığı hakkında Karaman ve Niğde mutasarrıfları, Karaman Ereğlisi, Ulukışla, Bor, Kaymaklı, Yahyalı, Niğde ve Kayı kadılarının arzları üzerine 1702 Ocak ayında, Maraş Beğlerbeğisi Rişvanoğlu Halil Bey'e gönderilen bir emirle, adı geçen cemaatlerin, buldukları yerden kaldırılarak, Ayaş iskelesinden gemilerle Kıbrıs'a nakledilip, boş ve harabe yerlere iskanları istenmiştir⁷⁸.

Göçer taifesinden ifraza tabi Alcı ve Çakal Demircilü cemaatlerinden 60 kadar hane, iskan bölgeleri olan Ayaş, Berendi ve Kınık caniblerini terk ederek Yahyalı nahiyesindeki köylere gelip ahalinin meralarına, ekinlerine zarar vermişler, hayvanlarını yağmalayarak insanları katletmişlerdir. 1703 tarihinde Adana valisine, Kayseri mütesellimi ve ifraz voyvodasına gönderilen emirle, mezkûr cemaatlerin, iskan mahalleri olan Ayaş, Berendi ve Kınık'a yerleştirilmeleri istenmiştir.

XVIII. Yüzyılda devlet otoritesinin zayıflamasıyla, artık salyane ve çeşitli vergi toplama işlerine, devletin dışında kişilerin de el attığını görüyoruz. Kayseri kazasında Yahyalı sakinlerinden Bektaşoğulları'yla Medazlı oğluna çeşitli tarihlerde (reayanın salyane işlerine karışmamaları) uyarıları hiçbir işe yaramamıştır⁷⁹. Konya ve Adana

⁷⁶ " Develi ilçesine bağılı Kiske köyü olup, şimdiki adı Yaylacık'tır."

⁷⁷ Halaçoğlu, *A.g.e.*, s. 48.

⁷⁸ Halaçoğlu, *A.g.e.*, s. 47.

⁷⁹ Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1985, s. 187.

cihetlerinde meskûn Danişmendli aşireti, Erciyes yaylasına gelerek bu yöredeki diğer aşiret ve oymakları da şekavete teşvik etmiştir. Bunlardan Yahyalı ve Gösdere (Tomarza)de bulunan Recepli aşireti 28 Zilhicce 1143 ve 30 Muharrem 1144 (M. 1731) tarihli ferman-ı aliler mucibince Rakka'ya sürgün edilmişlerdir⁸⁰.

XIV.Yüzyıldan beri Çukurova'nın şöhretli beyleri arasında yer almış olan Kozanoğulları⁸¹, Kayseri ve Sivas'a kadar zaman zaman etkili olmuşlardır. XVIII. Yüzyıldan itibaren XIX. Yüzyıl boyunca Adana-Kayseri arasında bağlantıyı sağlayan tarihi yolu kontrolleri altına alan Kozanoğulları, buradan geçen (başta Avşarlar olmak üzere) aşiretlerden "yol geçiş haracı" veya "baç" vergisi almışlar, Farsakları da piyade askeri olarak kullanmışlardır⁸². Kozanoğulları hanedanından "Torun" tabir olunur beylerden Hüseyin Ağazade Mehmed Ağa'nın ve Derviş Ağazade Ahmed Ağa ile Mehmed Ağa'nın mahdumları Hamza ve Mustafa Beylerin, Kayseriye Sancağı'nda ikametlerine karar verilmiştir⁸³. Adana'dan Kayseri ve Sivas'a kadar zaman zaman etkili olan ünlü Kozanoğulları 1865'de sürgün ve zorunlu iskan yoluyla itaat altına alınmışlardır. Osmanlı'ya meydan okuyacak kadar bölgesel güce sahip olan bu derebeyliğin batı kolu Yahyalı ve Kayseri havalisini de kaplıyordu.

Aileden olmamakla birlikte Kozanoğulları'nın güvenilir adamlarından Solak Ağa, Yahyalı ve civarına, Kozanoğulları adına adeta hükmetmekteydi. Son Kozanoğlu Ahmed Bey, Solak Ağa'nın kızını (Hamza Solak'ın halası) almıştı⁸⁴. Ancak Kütahya'ya sürgüne gönderilirken boşadı. Ahmed Bey, daha sonra İstanbul ve Trablusgarp'a sürgün edildi. Hatta Trablusgarp'ta genç yaşta ilim tahsil eden Hoca Zühtü Efendi (1860-1945) ile tanışan Ahmed Bey, Hoca'ya son derece saygı duymuş, ardında namaz kılmış ve kendisinin dönemeyeceğini söyleyerek, Yahyalı'da bulunan mülklerini Hoca'ya bağışlamıştır. Yahya Efendi Medresesi'nde uzun süre müderrislik yapan Kayserili Havace Mustafa Efendinin kardeşi olan Hoca Zühtü Efendi, Yuları köyündeki harımla

⁸⁰ Ahmed Nazif Efendi, Hazırlayan: Mehmet Palamutoğlu, *Kayseri Tarihi*, Kayseri, 1987, s. 145.

⁸¹ Ahmed Cevdet Paşa, Neşreden : Cavid Baysun, *Tezâkir III*, Ankara, 1963, s. 109.

⁸² Cezmi Yurtsever, *Ermeni Terör Merkezi, Kilikya Kilisesi*, İstanbul, 1987, s. 92.

⁸³ Ahmed Cevdet Paşa, Hazırlayan: Yusuf Halaçoğlu, *Ma'ruzat*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980, s. 164.

⁸⁴ Köşker, *A.g.e.*, s. 30.

birlikte, günümüz Madazı camii güneyinde ve batısında bulunan arsalarını satarak Kayseri'ye gitmiştir. Kozanoğulları'ndan intikal eden bu arsalardan Kocaçay'ın batı kıyısında bulunanını Karadervişler adlı sülale (Kayseri-Hisarcık'tan gelmişlerdir) satın almış olup halen oturmaktadırlar. Diğeri ise Solak Ağa soyundan Mecmuttun Solak'ın oğullarına geçmiştir. Buraya halk arasında "derebeyi köşkleri" denmektedir.

C-FRANSIZ İŞGALİ VE ERMENİLER

1-Fransız İşgali:

Batı ve emperyalist devletler, “değer biçilmez bir hazine” olarak gördükleri Anadolu'ya göz dikmişlerdi. I. Dünya Savaşı başladıktan sonra Osmanlı Devletini ortadan kaldırarak topraklarını aralarında paylaşmak gayesiyle istilaya dayalı gizli antlaşmalar imzalamışlardı.

Bu gizli antlaşmalar arasında Adana ve havalisini en çok ilgilendireni, 3 Ocak 1916 da, Sykes-Picot sözleşmesi ile Güney Anadolu ve Arap topraklarının geleceği hakkında alınan kararları takriben, 9-16 Mayıs 1916 da imzalanan Sykes-Picot Antlaşmasıdır. Bu antlaşmaya göre İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'ni aralarında paylaşıyorlardı. Fransa, Suriye'nin tamamı ile Musul ili, Kilikya ve Orta Anadolu'nun Sivas'a kadar uzanan kısmına sahip çıkıyordu. İngiltere ise Musul ve Fransa'ya ayrılan topraklar hariç bütün Irak toprakları ile İran sınırından itibaren Kızıldeniz ve Akabe'ye kadar olan bölgeyi, Hicaz, Necit ve Filistin'in güneyine düşen sınır kesimini alıyordu.

İngiltere ile Fransa arasındaki bu antlaşma gereğince işgal bölgesinde İngilizler askeri yönetimden, Fransızlar ise mülki yönetimden sorumlu olacaklardı⁸⁵.

Osmanlı Devleti I.Dünya Savaşı'nı kaybedince İtilaf Devletleri bu gizli antlaşmaları uygulama imkanını elde ettiler. 30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması bu gizli antlaşmaları uygulama imkanını doğurdu. Fransızlar, Mondros Ateşkes Antlaşması'na bölge ile ilgili maddeler koydurmuşlardır. Bölgeyle ilgili maddeler doğrudan veya dolaylı olarak şunlardır:

⁸⁵ Kemal Çelik, *Mülli Mücadelede Adana ve Havalisi(1918-1922)*, T.T.K. Yayını, Ankara 1999, s. 26.

Madde 5: Hudutların muhafazası ve iç asayişin devam ettirilmesi için lüzum görülecek askeri kuvvet dışındaki kuvvetler derhal terhis edilecek, askeri kuvvetlerin miktar ve vaziyetleri, İtilaf hükümetleri tarafından, Osmanlı Devleti ile müzakere edildikten sonra kararlaştırılacaktır.

Madde 7: İtilaf devletleri kendi güvenliklerini tehlikeye düşürecek bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olacaklardır.

Madde 10: Toros Tünelleri İtilaf Devletleri tarafından işgal edilecektir.

Madde 24: Altı doğu ilinde (Erzurum, Van, Bitlis, Elazığ, Sivas, Diyarbakır) bir karışıklık çıkarsa bu illerin herhangi bir bölümü İtilaf Devletlerince işgal edilebilecekti. (Mondros Ateşkes Antlaşmaları görüşülürken bu altı doğu vilayeti içine Kozan, Saimbeyli, Süleymanlı ve Ayıntab'ın alınması için İtilaf devletleri yoğun çaba harcamışlardı. Amaçları kurmak istedikleri Ermeni devletinin sınırları içerisine buraları da dahil etmekte.)

İngilizler, Mondros Ateşkes Antlaşması'na dayanarak 9 Kasım 1918 günü İskenderun'u işgal ettiler. Kilikya ve Suriye, 1919 Kasım'ına kadar İngiltere'nin askeri yönetim ve denetiminde, Fransa'nın da idari denetim ve yönetiminde kaldı. Fransa'nın da Ermenilerden oluşan işgal birlikleri olmasına rağmen askeri yönetim İngiltere'ye aitti⁸⁶. İngiltere'nin bölgede askeri yönetimi elinde bulundurmasının sebebi, Fransa'nın bölgeye yeterli sayıda asker getirmemesidir. Fakat İngilizler, Sykes-Picot Antlaşmasına uyarak Çukurova'yı Fransızlara bırakıp Amanos Dağlarının doğusuna yöneldiler. Fransızlar da 10 Aralık 1918 günü İskenderun'a, 17 Aralık 1918 günü Mersin'e çıkardıkları askeri birliklerle işgal hareketini başlattılar. Mersin'deki birliklerin bir bölümü General Hamel'in komutasında Adana'ya geçerek 18 Aralık 1918 tarihinde Adana'yı işgal etti⁸⁷.

2-Fransa'nın Bölgeyi İşgal Etmesinin Sebepleri:

Fransa'nın Çukurova'yı işgal etmesinin birçok sebebi vardır. Fransa'daki doküma endüstrisi için genellikle de tüm Fransız endüstrisi için, Türkiye önemli ve yakın bir dış pazar durumunda idi. Bu durum aslında bütün Avrupa için geçerli idi .

⁸⁶ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoşu*, T.T.K. Yayını, Ankara 1977, s. 180.

⁸⁷ Mustafa Onar, *Saimbeyli*, Ekin Yayıncılık, Adana 1989, s. 83.

Avrupa I.Dünya Savaşı'nın bu olumsuz etkisini gidermek için yeni pazarlar bulmak, uzak ülkelerin verimli topraklarını işletmek zorundaydı. Türkiye ve özellikle Çukurova bu açıdan Fransa için ideal bir yer idi⁸⁸.

Fransız resmi makamlar Çukurova'yı koloni haline getirmek için raporlar, planlar bile hazırlamışlardır. Bunlardan birisi, Beyrut'taki Fransız yüksek komiserliği mensuplarından Ziraat Mühendisi Achard tarafından yapılmıştır. 1919 da bölgeyi dolaşan Achard raporunda şunları ifade etmiştir: "Marsilya'ya çok uzak olmayan Kilikya Fransa'nın bütün pamuk ihtiyacını karşılayabilir. Bu nedenle Kilikya ve Kuzey Suriye'yi elimizde tutmakta ve pamuk üretimini geliştirmekte çıkarımız vardır..."⁸⁹. Çukurova, Fransa'daki dokuma endüstrisi için bir pamuk deposu olabilirdi. Ayrıca Fransa'nın buğday ihtiyacının büyük bir kısmını karşılayabilecek bir kapasitede idi. I. Dünya Savaşı'ndan yıpranarak çıkan Fransa için Çukurova çok önemli bir hammadde kaynağı olabilirdi.

Fransa Çukurova'yı, Suriye'nin bir parçası olarak görüyordu. İşgali takiben, Adana işgal kumandanlığına atanmış olan Albay Bremond ise; Çukurova'yı "Alp Dağları'na sahip bir Mısır" olarak tanımlamaktadır. Bu dönemde bazı Fransız yazarlar da Kilikya'nın doğal kaynaklarını ve zenginliklerini tanıtıyor, Fransa'nın ihtiyaç duyduğu bu kaynaklardan vazgeçemeyeceğini ileri sürüyordu. Bu ürünlerden elde edilecek gelirlerle, Fransa'nın, dış ticari bağımlılıktan kurtulabileceği ve bölgeden toplanacak vergilerin yüz milyonlara ulaşacağı tahmin ediliyordu.

Ayrıca Fransa Osmanlı Devletine en fazla yatırım yapan devlet idi. 1914'te Osmanlı Devleti'nin dış borçları 4 milyar franka yakındı.(2frank=1TL) Osmanlı'nın alacaklıları arasında Fransa %60 pay ile başta idi.(Devlet alacakları=2.454.417.377 frank) Yabancı özel teşebbüslerce Türkiye'de yapılan yatırımlar içinde Fransa'nın payı 830 milyon frankla %50 yi buluyordu⁹⁰. Fransa, bölgeye yaptığı yatırımın karşılığını, Türkiye'nin en verimli bölgelerinden biri olan Çukurova'yı işgal ederek almak istiyordu. Zaten Fransız yetkilileri Osmanlı'ya yaptıkları yatırımları, Çukurova'yı ekonomik olarak kullanarak karşılamak için çalışmışlardır.

⁸⁸ Akyüz, A.g.e., s. 61.

⁸⁹ Akyüz, A.g.e., s. 176.

⁹⁰ Akyüz, A.g.e.,s.59.

Fransızlar için ekonomik bakımdan çok önemli olan Çukurova'da hakimiyet sağlamak için Toros ve Pozantı'yı elde bulundurmaları zorundaydılar. Fransa'nın Suriye bölgesinde nüfuzunu kurması ve bu yöreyi kuzeyden gelecek tehlikelere karşı koruması için, Orta Toros Dağları'nı ve Toros geçitlerini ele geçirmesi gerekirdi. İşte Fransız yetkilileri Suriye'nin savunması için bölgeyi ele geçirmeyi düşünmüşler ve bu durumu şu şekilde açıklamışlardır: "Kilikya'nın Fransızlar tarafından işgali, stratejik ve ekonomik sebeplerle Suriye'nin tarihi müdafaasını teşkil eden Toros geçitlerini ele geçirmeyi zorunlu kılmaktadır..."⁹¹

Bu bölge üzerinde Fransızların tatbik etmeyi düşündükleri başka planları da vardı. Daha önce Tehcir kanunu ile bölgeden uzaklaştırılan Ermenileri tekrar Çukurova'ya getirip eski yerlerine yerleştirmek istiyorlardı. Fransızların Ermenileri buraya yerleştirmelerinin sebebi, Ermenilerden istifade etmek ve Türklere karşı kullanmaktı. Fransızlar bölgeyi terk etmek zorunda kalmaları durumunda ise ortaya çıkacak boşluğu bir Ermeni devletçisi ile doldurabileceklerini düşünüyorlardı⁹². Böylece ileride kurulabilecek bir Türk Devleti ile güneydeki Suriye'de yaşayan Müslüman Araplar arasında bir tampon devlet kurulabilecek ve Müslümanların birleşmeleri de önlenmiş olacaktı. Bu durumu Mustafa Kemal, Nutuk'ta şu şekilde ifade etmiştir: "...Halen yabancılar tarafından işgal altında bulunan bölgede, Kilikya'yı Arabistan ile Türkiye arasında bir tampon bölge meydana getirmek maksadıyla Anavatandan ayırmak arzusunda bulunduğu mevzu bahis edildi. Anadolu'nun en koyu Türk muhiti ve en mahsuldar ve zengin bir mıntıkası olan bu kıtanın hiçbir suretle ayrılmasına muvafakat edilmeyeceği umumiyetle kabul edildi."⁹³ Fransızların amacı ileride bir Ermeni devleti oluşturmak ve kendi denetimi altına alarak bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda idare edilmesini sağlamaktı.

Fransa'nın burayla ilgilenmesinin diğer bir sebebi de, Orta Doğu'da Fransız menfaatinin söz konusu olmasıdır. Diğer İtilaf Devletlerinin de düşündüğü gibi, Orta Doğu'da güçlü bir Müslüman devletin bulunması Fransa'nın hiç işine gelmezdi. Osmanlı Devleti'ni parçalama ve bölme isteklerinin ana sebebi de bu idi. Bu bölge

⁹¹ Süleyman Hatipoğlu, *Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi*, K.B. Yayınları, Ankara 1997, s. 7.

⁹² Ali Saip Ursavaş, *Çukurova Acıklı Olayları ve Urfa'nın Kurtuluş Savaşları*, Kurtuluş Matbaası, Urfa 1984, s. 14.

⁹³ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1982, s. 244.

bu bakımdan önemli idi. Bölgede oluşturulacak bir Ermeni devletçığı Müslümanların bölünmesine sebep olacaktı. Bu şekilde güçlü bir Müslüman devleti kurulamayacaktı⁹⁴.

3-Fransız İşgali'nde Ermeniler:

Fransızlar bölgeye yeteri kadar askeri kuvvet getirmemişti. General Gouraud emrindeki altı taburdan üçü Ermenilerden meydana gelmişti. İngiliz askeri, bölgeden ayrılınca ortaya çıkan asker açığını Ermenilerle doldurmayı planlayan Fransızlar, Ermenileri bölgeye yerleştirmeye çalıştılar. Ermeni birliklerin teşkiline 1916 da Başbakan Briand tarafından başlanmış ve bir "Ermeni Alayı" kurulmuştu. Türkler bu alaya Ermeni intikam alayı adını vermişlerdi⁹⁵. Bu alay dünyanın dört bir tarafından koşup gelen 5-6 bin Ermeni gönüllüsünden oluşuyordu. Fransız hükümetinin böyle bir Ermeni alayı kurmasının amacı, Ermenileri Çukurova'nın işgalinde kullanmak ve böylece onların milli emellerinin gerçekleşmesi için somut bir adım atarak Fransa'nın yanında yer almalarını sağlamaktı.

Bu bölgede Fransa'nın amaç ve tutumu hakkında bir fikir edinmek için Fransa Başbakanı Briand'ın şu sözlerini örnek verebiliriz: "Adana bölgesi ve Mersin limanı ile İskenderun, doğal ve mükemmel bir körfez teşkil eder. Buna karşılık stratejik savunmayı sağlayacak dağlar, körfezden bir hayli uzaktır. İşte bu nedenledir ki, askeri sınırlarımızı, Ermenilerin rıza ve istekleri üzerine daha ötelere götürmek istedik..."⁹⁶. Fransız başbakanının belirttiği üzere Ermenilerin isteği ile Fransız işgal sınırı Toroslar'ı kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Fransızlar sınır olarak Zamantı Irmağı'nı kabul etmişler ve ırmağın doğusunda kalan yerleri işgal etmiştir. Yahyalı İlçesi'nden de geçen Zamantı Irmağı'nın doğusunda kalan yerler Feka sınırları içerisinde yer aldığından dolayı işgal sahası alanına girmiş ve buralar da işgal edilmiştir.

Fransız Hükümeti, 25 Aralık 1918'de Albay Bremond'u "Ermenistan baş yöneticisi" ünvanı ile Kilikya'ya gönderdi ve 1 Şubat 1919'da Adana'ya gelerek görevine

⁹⁴ Hatipoğlu, *A.g.e.*, s. 8.

⁹⁵ Akyüz, *A.g.e.*, s. 181.

⁹⁶ Ahmet Hulki Saral, *Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi(4.Cilt)*, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Yayını, Ankara 1966, s. 47.

başladı. Bremond bu görevinde 4 Eylül 1920'ye kadar kalmıştır⁹⁷. Bremond'un yardımcılığına Fransız subaylardan Normand (Norman) getirildi. Sancak mutasarrıfları ile ilçe kaymakamlıklarına da atamalar yapıldı. Merkezi Osmaniye olan Cebelibereket Sancağı mutasarrıflığına Yüzbaşı Andrea, Kozan Sancağı mutasarrıflığına da Yüzbaşı Taillardat (Tayarda) atandı. Binbaşı Coustiliere Tarsus kaymakamı olarak görevlendirildi. Ceyhan kaymakamlığında İbrahim Hakkı Mete, Karaisalı kaymakamlığında Kozanlı Cemil, Feke kaymakamlığında Maraşlı Bayazitoğullarından Şerafettin Bey, Saimbeyli kaymakamlığında da İzmit Ermenilerinden Arminek bulunuyordu. Osmanlı Devleti tarafından atanan bu kaymakamlara dokunulmamasının sebebi, gerçekte subay yetersizliği, görünürde ise kendi yanlarına çekme arzusu idi⁹⁸.

Ermeniler, Fransa'dan da destek alarak, 18 Ocak 1919 tarihinde gerçekleştirilen Paris konferansında bir takım isteklerde bulundular. Paris Barış Konferansı'na sunulan raporda Ermeniler kuracakları devlet için Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum ve Sivas'tan oluşan altı Doğu ili yanında Güneydoğu yöresinde Kozan, Maraş, Cebelibereket (Osmaniye), İskenderun Limanı ile birlikte Adana'yı istiyorlardı. Kilikya bölgesi olarak ifade edilen bu yöreler Ermenilere söz verildiği için Ermeni gönüllülerin Suriye'de Türk kuvvetlerine karşı Fransız askeri ile birlikte çarpıştığı raporda belirtilmiş ve konferansta Ermenilere destek bulunulmaya çalışılmıştı⁹⁹.

İtilaf Devletleri bu bölgede bir Ermeni devletçisi kurmak için her türlü desteği Ermenilere veriyordu. Bu dönemde bu bölgede ve Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak imkansızdı. Çünkü Ermeniler nüfus bakımından Anadolu'nun hiçbir bölgesinde çoğunlukta değildir. Bu dönemde Anadolu'nun demografik yapısı şu şekilde idi:

⁹⁷ Akyüz, *A.g.e.*, s. 181.

⁹⁸ Onar, *Saimbeyli*, s. 84.

⁹⁹ Doğu Ergil, *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara 1981, s. 34.

Resmi Sayımlara Göre Anadolu Vilayetlerinin Nüfus Oranı

Toplam Nüfus	Irki ve Dini Durumu	Yüzdesi
9.291.346	Müslüman	%85
1.014.612	Rum	%9
542.075	Ermeni	%5
93.364	Yahudi,Muhtelif Ecnebi	%0.08

10.941.397 Kişi

Ermeni meselesi ile ilgili olarak Fransa hükümeti tarafından hazırlanan Sarı Kitap'a göre de söz konusu vilayetlerin nüfus dağılımı şu şekildedir:

Toplam Nüfus	Irki ve Dini Durumu	Yüzdesi
7.204.824	Müslüman	%81
912.458	Rum	%10.3
443.713	Ermeni	%5.3
261.331	Yahudi,Muhtelif Ecnebi	%02.8

8.822.326 Kişi ⁽¹⁰⁰⁾

Birkaç ada istisna edilirse, bütün bu vilayetlerde Türk halkının büyük bir çoğunluk teşkil ettiğini, hem savaş öncesi yapılan resmi sayımlar hem de yine savaş öncesi memlekette araştırmalarda bulunan yabancılar tarafından ortaya konulan istatistikler ispat etmektedir. 1897'de Ermeni meselesi ile ilgili olarak Paris'te yayınlanan Sarı Kitap'ın ikinci sayfasında çeşitli unsurların ülkedeki dağılımına ait

¹⁰⁰ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul 1976, s. 465.

yapılan derinlemesine araştırmalar sonucunda Ermenilerin, Osmanlı Devleti'nin hiçbir vilayetinde çoğunluğu teşkil etmedikleri itiraf olunmaktadır¹⁰¹.

Araştırma sahası içerisinde bulunan Adana, Kayseri ve Niğde illerindeki nüfus oranı ise şu şekildedir:

Adana Vilayeti

Müslüman Nüfusu	Yüzdesi	Ermeni Nüfusu	Yüzdesi
443.937	%85.9	58.027	%11.2

Kayseri Vilayeti

Müslüman Nüfusu	Yüzdesi	Ermeni Nüfusu	Yüzdesi
184.292	%70	51.192	%18.4

Niğde Vilayeti

Müslüman Nüfusu	Yüzdesi	Ermeni Nüfusu	Yüzdesi
227.100	%78.5	5.705	%1.9 (¹⁰²)

Görüldüğü gibi gerek Anadolu'nun tamamında gerekse araştırma sahasının içine giren Adana, Kayseri ve Niğde vilayetlerinde Ermeniler azınlık durumunda idiler. Dolayısıyla Ermenilerin devlet kurma düşünceleri tamamen hayal idi. İtilaf Devletleri ve özellikle Fransa bu durumu bildikleri halde Ermenileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak amacıyla Ermenileri desteklemişlerdir. Ermeniler de devlet kurmak amacı ile İtilaf Devletleri'nin ve özellikle de Fransa'nın her türlü isteklerini gerçekleştirmek için çalışmışlardır.

4-Fransız İşgali İle Başlayan Ermeni Olayları:

Bölgenin Fransızlar tarafından işgal edilmesi ile birlikte Kafkasya'dan ve

¹⁰¹ Mustafa Keskin, "Milli Mücadele Başlarken Anadolu'nun Demografik Yapısı", *E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 3., Kayseri 1989, s. 471.

¹⁰² Genel Kurmay Başkanlığı, *Belgelerle Ermeni Sorunu*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1983, s.

dünyanın her tarafından 100 bin Ermeni büyük Ermenistan kurmak hayali ile Adana'ya geldiler. Gelen Ermeniler beyaz kalpaklı ve çifte tabancalı idiler. Kendilerine “kamavor” (fedai) diyorlardı. Bunlardan bir kısmı tehcir dolayısıyla o vakit Güney illerimizden olan Suriye ve Lübnan'a iskan edilmişti. İntikam almak ve tehciire giderken peşin para ile sattıkları taşınır ve taşınmaz mallarını geri almak gayesinde idiler¹⁰³.

Fransız işgali ile birlikte Adana, Urfa, Antep, Maraş, Saimbeyli, Zeytun, Şar, Kozan, Osmaniye, Haruniye, Mersin bölgesinde yapılan muharebelere, Fransız kıtası ile birlikte Ermeni milis kuvvetleri de katılıyordu. Ermeni kuvvetleri;

- 1-Fransız askerinin üniformasını taşıyanlar,
- 2-Örgütlenmiş ve Ermeni birliğine bağlı milis kuvvetleri,
- 3-Silahlı çeteler, olarak faaliyet gösteriyorlardı.

Bu Ermeni kuvvetlerinin yerleri ve ortalama sayıları şu şekilde idi¹⁰⁴:

Yerleri	Sayısı
Antep	2500 (Ermeni Alayının 2 taburu dahil)
Maraş.....	2000 (Ermeni Alayının 2 taburu dahil)
Saimbeyli.....	1500
Urfa.....	1000
Zeytun (Süleymanlı).....	500
Şar (Tufanbeyli).....	350
Kozan.....	300
Adana ve Mersin.....	1000
Osmaniye,Haruniye Bahçe ve Islahiye.....	1000
Toplam.....	10.150

346.

¹⁰³ Cenani Gürbüz, *Mİlî Mücadelede Develi ve Ermeniler*, K.B. Yayınları, Ankara 1996, s. 69.

¹⁰⁴ Saral, *A.g.e.* s. 47.

Fransızlar, Ermenileri kendi askerleri ile birlikte işgal hareketinde kullandılar. Adana ilinin Fransa valisi Bremond, Çukurova'ya hakim olmak için kuvvetlerine ileri hareket emri verdi.

Güney Anadolu'yu Orta Anadolu'dan ayıran Toros Dağları üzerinde üç tane geçit vardı. Bunlar;

I. geçit Gülek Boğazı'dır. Yaz kış ulaşımına açık olup diğer geçitlere nazaran biraz genişcedir. Fransızlar ileri hareket için en elverişli bulunan bu geçidi işgal etmek için Binbaşı Menil komutasında harekete geçti. Gülek Boğazı geçilerek 27 Mart 1919'da Pozantı işgal edildi.

II. geçit Meryemcil geçididir. Bu geçit Maraş ilinin kapısıdır. Çok dar bir geçit olup kış mevsiminde ulaşımına açık değildir.

III. geçit ise Gebzel geçididir. Develi-Saimbeyli sınırları arasında olup dar bir geçittir. Kışın ulaşımına açık değildir. Ancak yaz mevsiminde ulaşımına elverişlidir. Bu geçide hakim olmak için Zamantı Irmağı'nın doğusunun işgal edilmesi gerekiyordu. Yüzbaşı Taillardat komutasında Fransız askeri ve Ermeniler tarafından 1 Mart 1919 günü Kozan ve Havalisi işgal edildi¹⁰⁵. Zamantı Irmağı'na kadar olan toprakları işgal ederek buralarda asayiş karakolu kurdular. Taillardat, Fransız askerinin Türkler tarafından durdurulmasını önlemek, hem de büyük Ermenistan hayali ile yanıp tutuşan Ermenilere fırsat sağlamak ve yapacakları her türlü katliama ve talana göz yummak üzere işgal hareketinin idaresini Ermeni subay, jandarma ve idare memurlarına bıraktı. Bu suretle Ermenilerin yaptıklarından sorumlu olmayacak ve Ermenilerin yaptığı katliamların faturası Fransızlara çıkarılmayacaktı.

Taillardat Kozan'ı işgal ettikten sonra kendi emirlerine uymayacak Türk görevlileri görevlerinden alırken Yüzbaşı Ali Saip'i Kozan Jandarma Tabur Kumandanlığı'na atadı. Taillardat Ali Saip'ten faydalanmak istiyordu. Ali Saip de Taillardat'ın güvenini kazanmak için istekleri doğrultusunda görevini yapıyordu. Bu dönemde Kozan'a gelerek jandarma yazılan Ermenilerin sayısı giderek artıyordu. Ali Saip bu kişiler hakkında şunları söylemiştir: "Artık jandarma da elden çıkıyor demektir. İl, uzaklardan gelen, kim ve nereli oldukları anlaşılmayan bir çok

¹⁰⁵ Gürbüz, A.g.e., s. 70.

Ermenilerle doluyordu. Bu kalpaklı, kamalı, çifte tabancalı Ermeniler akın akın Kozan Sancağı'na da gelmeye başladı. Bir çokları Kafkasya'dan Çar ordusuna hizmet eden Antronik çetesine ve anarşist örgütlerine bağlı bu serseriler uzun süre canilik ve şakilikle yaşadıklarında ve kendilerine bunu bir sanat ve beslenme kaynağı saydıklarında gözleri kanlanmış birer insan kasabı olmuşlardı. Yıkmak, kırmak, ezmek, çocuk vurmak eylemleri idi."¹⁰⁶ Ermenilerden başka Kürt ve Çerkezler de jandarma olarak yazılıyorlardı. Böylece Türkler jandarmadan uzaklaştırılarak azınlıklar yerleştiriliyordu.

5-Kozan Sancağı'ndaki Olaylar:

Kozan, o dönemde büyük bir sancak idi. Kadirli, Saimbeyli, Feke ve Kozan olmak üzere dört ilçe merkezine sahipti. Kozan sancağının tamamı 8 Mart 1919 günü Fransa'nın hakimiyeti altına girmiştir.

Bu dönemde Yahyalı ilçesinin Karaköy, Dikme, Delialiuşağı, Çamlıca (Faraşa), Ulupınar (Barazama) köyleri Feke ilçesine bağlı idi. Bundan dolayı bu köyler Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Ulupınar köyüne ve Habib Köprüsü yakınlarına karakol kurularak Ermeni jandarmalar burada görevlendirilmişlerdir. Bu şekilde Yahyalı ilçesinin Zamantı Irmağı'nın doğu kesimi işgal altına alınmıştır.

Fransızların emri altında çalışan Ermeni subay ve jandarmalar Türklere her türlü işkenceyi yapıyorlardı. Bu canilerin Fransızlar tarafından polis ve jandarma hizmetinde kullanılmaları ise, halk arasında büyük tepkilere neden oluyordu. Çünkü bu Ermeniler, giydikleri değişik üniformalarla kendilerini Fransız subayı olarak tanıtıyorlardı. Bu Ermeni gönüllü fedailer Bremond'un emrindeki Ermeni İntikam Alayı'ndan da daha cüretkar davranıyorlardı. Diğer taraftan Kozan'ın yerlisi genç Ermenilerden de bunlara hayli katılan olmuştu. Yaşlı Ermeniler, bu fedailerin yaptığı zulümlere ve gençlerin bunlara katılmasına taraftar olamamakla birlikte ya engel olmuyor ya da bir şey yapamıyorlardı. Ermeni fedailerini korumak ve yönlendirmek gayesi ile Ermeni Fedakaran Cemiyeti (Askayin Müytün) adını taşıyan bir de cemiyet kurulmuştu. Kozan'da Türkler aleyhinde gerçekleştirilen zulüm ve işkenceler bu cemiyete bağlı Ermeniler tarafından yapılıyordu. Ermeni fedailer göze batmayan ıssız yerlerde Türkleri öldürmekten çekinmiyorlardı. Fransız yönetimi ise

¹⁰⁶ *Ursavaş, A.g.e., s. 28.*

Ermenilerin gerçekleştirdiği işkence ve ölüm olaylarına tepki göstermiyor ve suçlular hakkında soruşturma yapmıyordu.

Fransızların bu konudaki tutumu, seçtikleri hedefin, Türkün sadece hükümetini ve ordusunu yok etmeyi değil, aynı zamanda Türk Milleti'nin varlığını ortadan kaldırmak olduğunu gösteriyordu. Bu hedefe ulaşmak için Osmanlı topraklarını istila emeli besleyen diğer düşmanlar gibi Fransızlar da bu hedefe en uygun bir alet olarak Ermenileri kullanıyorlardı. Kozan Sancağı'nda Fransız işgal yöneticilerinin, Türkleri ezmek ve soymak için ortaya koydukları bir diğer uygulama ise Tesviye-yi Mesalih Komisyonları'dır. Fransızlar, kurdukları bu komisyonlar yoluyla Müslümanlara ait emlak, hayvan ve vasıtalara bir iki Ermeni'nin yalancı şahitliği ile asıl sahiplerinden alarak hak talep eden Ermenilere vermişlerdi. Bir iki asır öncesinde Ermeni malı olduğu rivayet edilen bir bağ veya tarla ya da tehcir öncesinde Ermenilerce satılmış çeşitli gayri menkuller bu kez parası ödenmeden kanunların ve hakimlerin üstünde tutulan ve kararları temyiz edilemeyen bu komisyonlar tarafından Ermenilere veriliyordu¹⁰⁷.

Türk ve Müslümanlar üzerinde oluşturulan bir başka baskı ve zulüm unsuru da Fransızlarla Ermenilerin teşkil ettiği zabıta, hafiye ve casus teşkilatıdır. Bu teşkilat mensubu Fransızlar, Ermeni fedailerini ile birlikte yolda veya kırdan ellerine geçen Müslümanları akıl almaz metotlarla öldürüyorlar veya silah aramak bahanesi ile hemen her gün Türk köylerine baskın yapıyorlardı. Baskınlarda her türlü işkence ve hakaret yapılıyordu. İstedikleri parayı veren köyleri ise bu zulümden geçici de olsa kurtuluyordu. Bunun sonucunda Kozan'ın işgali sıralarında yollarda ve dağlarda parçalanarak öldürülmüş 140 Türkün cesedi bulunmuştur.

¹⁰⁷ Çelik, A.g.e., s. 80.

İKİNCİ BÖLÜM

A-DEVELİ'DE MİLLİ MÜCADELENİN TEŞKİLATLANMASI

1-Kozanlıların İşgal Sahası Dışına Göçü:

İşgalin başlangıç döneminde “halkı işgal güçlerine karşı kışkırtıyorlar” gerekçesiyle bazı kişiler işgal sahası dışına çıkarılırken, kimileri de zorla içeride tutulmak isteniyordu. Bunun da dış görüntüsünde, işgal yönetiminin yükleyeceği vergileri toplayabilme düşüncesi yatıyordu. Bu uygulamaya, yaşantıları her mevsim göçmek olan, yazı Toroslar’da, kışı da Çukurova’da çadırlar altında geçiren Yörükler de alındı. Özellikle Aydınlı aşireti ile Kozan aşiretinin yer değiştirmesi yasaklandı. Bu iki aşiret Çukurova’da zorunlu ikamete tabi tutuldular. İzin almadan göçen aşiret mensupları, yoldan geri döndürülüyorlardı¹. Özellikle, Yahyalı sınırları içerisinde yer alan Aladağlar’a, yaz aylarında göçen ve yaz aylarını buralarda geçiren Aydınlı ve Kozan aşiretlerinin göçmeleri engellenmesi ile, buradaki Türk nüfusunun sayısı azalmıştır. Bu karar ile bölgedeki göçebe Türkmenler kontrol altında tutuldular. Ayrıca bu Türkmenlerin, ileride işgal sahası dışında meydana gelebilecek bir milli harekete katılmaları engellenmiş oldu. Bu iki aşiretten silahlı bir birlik oluşturulma ihtimalinin önüne geçildi. İşgal sahası içinde halkı teşkilatlandırabilecek kişiler de, “halkı işgal güçlerine karşı kışkırtmak” sebebiyle, işgal alanı dışına çıkartılıyordu. Kozanlı Emmi Mustafa lakaplı Faik Üstün, bu gerekçe ile, işgal sahası dışına çıkartılmıştı. Böylece işgal altında tutulan halkı teşkilatlandırarak kişiler bölgeden uzaklaştırılıyordu.

Fransız işgali ile birlikte, bu durumdan rahatsız olan kişiler işgal sahası dışına çıkmaya başladılar. Bölgeye en yakın olan Develi ilçesine ve o dönemde bir nahiye olan Yahyalı’ya sığındılar. Develi’ye gelenler arasında Kozan halkından Hasan (Sehlikoğlu), Hulusi (Kurdoğlu), Halil (Topaloğlu), Ali (Arık) gibi kimseler vardı. Bunlar çoluk çocuklarını bırakarak, kaçmak zorunda kalmışlardı. Kaçışları, Mondros Ateşkes Antlaşması öncesinde bir Ermeni’nin öldürülmesinden sorumlu tutulacakları söylentisine dayanıyordu. Öldürülen Ermeni Kirkor Yaver Mıçıkyan’dı. Bu kişiler cezalandırılacakları korkusu ile işgal sahasından kaçmayı yeğlediler². İşgal

¹ Mustafa Onar, *Saimbeyli*, Ekin Yayıncılık, Adana, 1989, s. 93.

² Onar, *A.g.e.*, s. 92.

sahasından kaçarak Develi'ye, Kozan'dan, Feke'den, Haçın'dan ve civar köylerden en az 250-300 kişi gelip sığınmışlardı. Gelenlerin hepsi, Çukurova'nın ileri gelen, tanınmış ve zengin eşrafından kimseler idi³.

2- Kılıç Ali'nin Develi'deki Çalışmaları :

Atatürk, Sivas'ta kongre işleriyle uğraşırken, siyasi ve askeri olayları da dikkatle izlemekte idi. Fransız işgal kuvvetlerinin Develi'nin 20 km. yakınına kadar gelerek Zamantı Irmağı'nı hudut ilan etmeleri Atatürk'ün dikkatini çekmişti. Develi'nin işgale uğraması ile, Atatürk'ün tasavvur ettiği Milli Mücadeleyi ciddi şekilde aksatacak ve akamete uğratacaktı. Bu tehlikeyi zaman kaybetmeden bertaraf etmek gerektiği düşüncesiyle tedbirler almaya başladı. Kayseri'de Nuh Naci Bey'in (Yazgan) tavsiyesi üzerine Develi'ye özel olarak Kılıç Ali Bey'i yolladı. 1919 yılının Ekim ayında Develi'ye gelen Kılıç Ali, Belediye Başkanı Kamberli Osman Bey'in evinde 10 günden fazla misafir kaldı. Bu sürede, Kaymakam, Jandarma Kumandanı, Askerlik Şube Reisi ve bir kısım yerli kimselerle görüşmeler yaptı. Develi'deki durumu az çok öğrenmişti. Halk ekseriyetle tedirgin ve kararsızdı. Develi'de mücadele taraftarlarının sayısı on kişiyi bulmuyordu. Bereket versin mücadele taraftarları makam ve sıfat sahibi, kuvvetli kimselerdi⁴.

Kurtuluş çalışmalarına her türlü maddi ve manevi katkıda bulunmakla birlikte, bizzat kendileri de faaliyet gösteren Develi'nin ileri gelenleri arasında Belediye Başkanı Kamberli zade Osman, Osman Coşkun, Çıtkırıldım Osman, Doktor Osman (Develioğlu) ve Develi Kaymakamı Atıf (Tüzün) Beyler bulunmakta idi. Bunlar, henüz Adana ve Kozan havalisinde bir milli teşkilat yokken, Develi ilçesinde Kuva-yı Milliye Teşkilatı'nın kuruluşunu gerçekleştirmişlerdi⁵.

Kılıç Ali, Develi'de bu kişilerle görüşmüş ve Develi halkının teşkilatlanmasını katkıda bulunmuştur. Bu çalışmalarını sonucunda Develi Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i hukuk Cemiyeti kurulmuştur⁶.

³ Mehmet Özdemir, *Milli Mücadelede Develi*, Sümer Matbaası, Kayseri, 1973, s. 43.

⁴ Özdemir, *A.g.e.*, s. 25.

⁵ Kemal Çelik, *Milli Mücadelede Adana ve Havalisi (1918-1922)*, T. T. K. Yayını , Ankara, 1999, s. 156.

⁶ Çelik, *A.g.e.*, s. 157.

Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti:

1. Paşazade Osman Nuri Efendi (Başkan)
2. Hacı Seyit zade Osman Faik Efendi
3. Pusatlılı Halil Hulusi Efendi
4. Kanberli zade Osman Efendi
5. Develili zade Müsellim Ağa
6. Kürt Cemal Efendi
7. Yahyalılı zade Ahmet Efendi
8. Kol Ağası zade Nuri Efendi
9. Memiş Vehbi Efendi
10. Cafer Efendi zade Abdullah efendi
11. Hoca zade Zileli Tevfik Efendi
12. Çötenden Arap zade Ahmet Kahya
13. Develi zade Ömer Efendi
14. Develi zade Mehmet Ağa
15. Azmi Efendi
16. Mehmet Feyzi Efendi
17. Ahmet Efendi (Hacı Hasan zade)
18. Develili Hacı İbrahim Efendi ⁷

Bu cemiyet işgal sahası dışında örgütlenme çalışmalarını yürütecek ve ileride yapılacak bir hareket için gerekli olacak para, erzak, silah ve cephane temin etmeye çalışacaktı. Yahyalı ilçesi de bu cemiyetin çalışma sahası içine giriyordu. Bu cemiyetin üyesi olan Yahyalılı zade Ahmet Efendi, Yahyalı Belediye Başkanı Hacı Kamil Hoca Efendi ile birlikte ilçedeki çalışmalara başladı⁸.

⁷ Özdemir, *A.g.e.*, s. 160-161.

⁸ Sami Köşker, *Türk Kültürü Açısından Yahyalı*, Yahyalı Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayını, Yahyalı, 1997, s. 36.

Kılıç Ali, Develi'den ayrıldıktan sonra, görüşlerini bir raporla Atatürk'e bildirdi. Kılıç Ali, raporunda, genel olarak, Develi'den ümitli idi. Ancak, vakit geçirilmeden bölgede kuvvetli bir teşkilat kurulması gerektiğini ve bunun için de hazırlıklara hemen başlanılmasını belirtti⁹.

3-Kozan Heyetinin Sivas Yolculuğu Ve Kilikya Komutanlığı'nın Kurulması:

Kılıç Ali Develi'den ayrılırken Mustafa Kemal Paşa ile yakın ilişkiler kurulmasını tavsiye etmiş ve işgal bölgesinden kaçıp gelenlerden bir heyet oluşturularak Sivas'a gitmesini tavsiye etmişti. Kozan İşgal Mutasarrıfı Taillardat'ın kararı ile, Adana sınırları dışına çıkartılan Emmi Mustafa lakaplı Faik Üstün, bir süre Konya yöresinde kaldıktan sonra Develi'ye gelmiş, Develi'ye gelen diğer Kozanlılara karışmıştı. Develi'deki Milli Mücadele taraftarlarının kararı ile Hulusi Kurdoğlu ve Halil Topaloğlu ile birlikte Sivas'a giderek, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi istendi¹⁰. Bu üç delege, bölgenin genel durumunu ve Ermenilerin bölgede yaptıkları mezalimi Mustafa Kemal Paşa'ya iletcekti. Bölgedeki halkın bu zor durumdan kurtulması için yardım talebinde bulunacaklardı. Bu amaçlarla Sivas'a gittiler.

Kozan temsilcileri 24 Ekim 1919 günü Sivas'a vardılar. Mustafa Kemal Paşa, Damat Ferit Paşa Hükümeti yerine kurulan Ali Rıza Paşa Hükümetinin Deniz İşleri (Bahriye) Bakanı Salih Paşa ile yaptığı görüşmeden daha dönmemişti. Sivas'ta Kozan temsilcileri ile karşılaşan ve bunların dertlerini dinleyen Osman Tufan Paşa ,bunlar hakkındaki izlenimini eserinde şu şekilde ifade etmiştir: "Atatürk Amasya'da iken, üç yabancı şahsı, mahcup, çekingen bir tavır ile yolcu kıyafetleri içerisinde Sivas'ta, bulunduğumuz binanın koridorlarında gördüm. Kendileri ile görüştüm. Kozan'dan geldiklerini, halkın Fransız ve Ermenilerden çektikleri tahammülsüz zulmü anlatmak ve halkı istiklale kavuşturmak için Atatürk'ün emirlerini almaya geldiklerini söylediler. Hakikaten Adana bölgesinde, o sıralarda, cidden tahammül edilmez zulümler yapıldığı duyuluyordu. Kozanlı temsilciler, bu zulümleri, şahıslarında çekmiş olduklarını gösteren bir dertli ifadesi ile anlatıyorlardı.

⁹ Özdemir, *A.g.e.*, s. 25.

¹⁰ Onar, *A.g.e.*, s. 112.

Yüreğimin sızladığını hissettim ve kendimde oraya gitmek, oralarda zulüm gören halk ile birlikte çalışmak hevesi uyandı...”¹¹

29 Ekim günü Mustafa Kemal Paşa'nın çalışma odasına girebilen Kozan temsilcileri, Mustafa Kemal Paşa'nın çok meşgul olmasından dolayı görüşemediler. Kozan temsilcileri, Mustafa Kemal Paşa ile 31 Ekim 1919 günü gece yarısında Sivas Lisesi'nde görüştüler. Görüşmede Kozan temsilcileri; “Kozanlıların işgal kuvvetlerine karşı koymak istediklerini, silah ve cephaneleri, Birinci Dünya Savaşı sonucunda sakladıkları için, bulunduğunu, malca ve bedence her türlü yardımdan çekinmeyeceklerini ve Toroslar'da göçebe hayat süren Aydınlı Aşiretinin çıkarabileceği 5000 kadar silahlı kuvvetten faydanılmasının mümkün olduğunu” söylediler¹². Kozan heyeti, bu imkanlarına karşın, bölgede halkı teşkilatlandırmak ve işgal kuvvetlerine karşı koymak için, Atatürk'ün emirlerini beklediklerini ifade ettiler. Yapılan toplantı bittiğinde sabah olmuştu.

Toplantı sonucunda, bölgedeki işgali sona erdirmek için, Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanlığı'nın kurulmasına karar verildi. Bu dönemde Milli Mücadele amacıyla, Mustafa Kemal Paşa'nın, asker toplamak için beş kaynağı vardı. Bunlar;

- O dönemde silah altında bulunan resmi askeri birlikler,
- Gönüllüler
- Adamlarıyla birlikte müfreze oluşturarak savaşa katılan toprak sahipleri ya da eşraf,
- Efeler ve çeteler,
- Örgütsel birlik kurduktan sonra çeşitli askere alma yöntemleriyle silah altına alınan çoğunluğu köylülerin oluşturduğu gruplar¹³.

Esasen, Mustafa Kemal Paşa, önceleri Fransızlara karşı bir cephe açılmasını istemediğinden buradaki halkın, çete savaşları şeklinde mücadeleyi sürdürmesine

¹¹ Osman Tufan, *General Osman Tufan Paşa'nın Kurtuluş Savaşı Hatıraları*, Arma Yayını, İstanbul, 1998, s. 1.

¹² Cenani Gürbüz, *Milli Mücadelede Develi ve Ermeniler*, K. B. Yayınları, Ankara, 1996, s. 125.

¹³ Doğu Ergil, *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981, s. 82-83.

karar verdi. Bundaki esas gaye, Fransızları yıldırarak neticeye ulaşmak ve aynı zamanda büyük devletlerle karşı karşıya gelmemektir.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Fransızlara karşı cephe açmak istememesinin sebebi ne olabilirdi? Burada dikkati çeken iki nokta vardı; birincisi, Batı cephesine yöneltmek istenen kuvvetleri başka cephelere bölmemektir. Zira kuvvetler birkaç cepheye bölünürse Milli Mücadele tehlikeye girebilirdi. Bu ise Mustafa Kemal'in Nutuk'ta¹⁴ ki "Birinci Cihan Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin yanında koskoca Almanya, Avusturya-Macaristan varken hepsini birden mağlup eden, İtilaf Devletleri karşısında, tekrar onlarla husumete sebep olacak vaziyetler almaktan daha büyük mantıksızlık ve ahlaksızlık olamaz" şeklinde tenkit ettiği aydınların görüşüne haklılık kazandırmış olurdu. Aslında Batı Cephesinde Yunanlılara karşı mücadele başlatırken, bir de güneyde Fransızlara karşı cephe açmak, merkezdeki kuvvetleri ikiye bölmek demektir. Bu da milli hareketi tehlikeye sokabilirdi. O sebeple hem milli kuvvetleri ikiye bölmek hem de büyük devletlere karşı açık bir tavır koymamak gerekiyordu.

Bu sebeplerden dolayı bölgede yapılacak mücadelenin bir süre gizli tutulmasına karar verildi. Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanlığına atanan Topçu Binbaşı Kemal Bey ile Kilikya Kuva-yı Milliye Komutan Yardımcılığı'na atanan Piyade Yüzbaşı Osman Bey'e, takma adlar verilerek, hareketin halk tarafından başlatıldığı görüntüsü verilmek istendi. Bölgenin tanınmış aşiret adları komutanlara verildi. Topçu Binbaşı Kemal Bey'e "Kilikya Kuva-yı Milliye (Ulusal Kuvvetler) Komutanı Kozanoğlu Doğan Bey", Piyade Yüzbaşı Osman Bey'e de "Kilikya Kuva-yı Milliye Komutan Yardımcısı Aydınoğlu Tufan Bey" sanı verildi¹⁵.

Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanlığı Yardımcılığı'na atanan Osman Bey, anılarını anlattığı eserinde, bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: "Atatürk, Adana bölgesinde milli cephenin açılmasını emir buyurdular, beni ve Topçu Binbaşı Kemal'i memur ettiler.

Atatürk, bize vazife verirken, milyon makyaslı bir harita üzerinde muvaffakiyet istikametlerini gösteriyordu. Kozan temsilcileri, Adana bölgesi halkının silah ve cephanesinin, Büyük Harpten saklanmış olarak yanlarında

¹⁴ Süleyman Hatipoğlu, *Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi*, K. B. Yayınları, Ankara, 1997, s. 74-75

bulduğunu, verilecek emirle düşmana saldıracaklarını, Sivas'tan kuvvet değil, yalnız emir ve işaret belediklerini söylüyorlardı.

Atatürk'ün talimatında:

1-Halkın, kendi içinden istiklal aşkı ile kalkınması,

2-Teşkilatın, kongrede tespit edilen nizamnameye göre yapılması,

3-Karaisalı tarafında toplanacak büyük bir milli kuvvetin, Adana istikametinde yapacağı hareketle Adana'yı zaptettiği gibi Fransızları denize dökceği,

4-Sivas'tan hareketimizin belli edilmemesi, isim ve kıyafetlerimizin değiştirilmesi, emredilmiştir.”¹⁶

Mustafa Kemal Paşa tarafından 1 Kasım 1919 günü görevlendirilen komutanlar, talimat aldıktan sonra, görev yerlerine gitmek üzere 2 Kasım 1919 günü Sivas'tan yola çıktılar¹⁷.

Bu sırada Mustafa Kemal Paşa, karargah merkezi seçilen Develi Belediye Başkanı Kamberli Osman'a, bir mektup yazarak, iletilmesi için komutanlara verdi. Mektup şu şekildedir:

SİVAS

Sıdır.

1/Kasım/1919

EVEREK BELEDİYE RİYASETİNE

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi, Kilikya Kuva-yı Milliye Kumandanlığına Binbaşı Kemal Beyi, muavinliğe Yüzbaşı Osman Beyi atamıştır. Milli vazifelerinin devamı müddetince Kemal Bey (Kozanoğlu Doğan, Bey), Osman Bey de (Aydınoğlu Tufan Bey) takma adını taşıyacaklardır.

¹⁵ Onar, *A.g.e.*, s. 45

¹⁶ Tufan, *A.g.e.*, s. 13-14.

¹⁷ Onar, *A.g.e.*, s. 45.

Milli vazifelerinde tarafınızdan her suretle mazharı muavenet ve istinat olunmasını ehemmiyetle rica ederiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi adına
MUSTAFA KEMAL”¹⁸

4-Komutanların Develi Yolculuğu:

Komutanlar, görevlerine başlamak için, yola çıktılar. Kayseri’ye ve oradan da Develi’ye gideceklerdi. Görevleri sır olduğu için, kıyafetleri yöresel idi. Ayrıca yanlarında hiç asker yoktu. O dönemde yollar da çok tehlikeli idi. Bu zor şartlar altında, maceralı bir yolculuk sonrasında, önce Kayseri’ye ve oradan da Karargah merkezi olan Develi’ye geldiler. Bu zor yolculuğu, Komutan Yardımcısı göreviyle yapan Osman Tufan şu şekilde anlatmaktadır: “2 Kasım 1919 günü, Kemal Doğan ile birlikte, Kayseri-Develi-Saimbeyli-Kozan yolu ile Adana bölgesine gitmek üzere yola çıktık. Kozan temsilcileri arkadaşlarımız, bizi Kayseri’de bekleyeceklerdi. Develi’de, istikbalde yapacağımız hareketin hazırlıkları için müsait zemin bulacağımızı söylemişlerdi. Kayseri’de bu arkadaşlarımızı bulamadık. Tanımadığımız bir hana indik. Hükümet muhiti bizim için şüpheli idi. Daha ilk adımda, yalnız kaldığımızdan müteessir olmuştuk. Ertesi gün, Kayseri’nin hamiyetli halkından Nuh Naci (Yazgan) bizi evine götürdü ve sakladı. Milli mefkure hususlarında kimse ile müşavere edemedik. Nuh Naci, bize, bu işe elverişli yalnız Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Ratip’i takdim etmişti. Ratip’e, kongre beyanlarını ve teşkilat nizamnamelerini verdik. Kozan temsilcilerinin bizden evvel Develi’ye gittiklerini haber aldık. Halbuki, bu temsilciler, bize delalet edecekler, halkı tanıtacaklar, masraflarımızı temin edeceklerdi.

Develi’ye, karanlıkla beraber girmiştik. Temsilci arkadaşların, bizi istikbal edeceklerini kuvvetle ümit etmiştik. Kimseyi göremediğimizden, arabacımız, bizi yolcuların indikleri nalbant dükkanı bir hana götürdü. Müteessir olmuştuk. O sırada bir zat, bizi alarak, gizlice evine götürdü. Bu meçhul arkadaştan evvelâ şüphe

¹⁸ Özdemir, A.g.e., s. 16.

etmiştik, öğrendik ki, Develi Belediye Başkanı Kamberli Osman imiş. Bu zat, okur-yazar olmamakla birlikte, şehrin akıllısı ve yüksek hamiyetlisi idi. Gece, bizim Kozanlılar ile şehrin vatanperverlerini evde topladılar, kaza kaymakamı da bizimle beraber çalışacak, feragat ve nefis sahibi idi. O gece öğrendik ki, bizim Kozan temsilcileri, Adana bölgesinin Fransızlar tarafından işgal edilmesi ile hicrete mecbur olmuş ve aylarca sürünmüş, parasız, çaresiz kalmış ve Kozan'ın zengini iken fakiri olmuş halkından imişler. Kendileri halk tarafından seçilmiş temsilciler değil, halkın derin arzularını, kendi düşüncelerine göre ifade ediyorlarmış. Yine öğrendik ki, bunlar, Develi'de hükümet tarafından takip edildiklerinden, saklanmak mecburiyetinde kalmışlar. Fransa Hükümeti, İstanbul Hükümeti vasıtası ile bu durumda olanları tevkif ettiriyormuş.”¹⁹ Komutanlar Develi'ye geldikleri ilk gece yaptıkları toplantı neticesinde, beklemedikleri bir durumla karşılaşmışlardı. Kozan temsilcilerinin söyledikleri hiçbir şey gerçek değildi. Her şeye sıfırdan başlamak zorunda kalmışlardı. Ne kuvvet, ne silah ne de maddi kaynak vardı. Elleri bu davaya inanmış birkaç kişi vardı. Komutanlar bu zor şartlar altında görevlerine başladılar.

Komutanların Develi'ye geldikleri zaman, Develi halkı tedirgin idi. Fransız işgali Develi'ye 20 km. kadar yaklaşmıştı ve Develi halkı, ilçenin her an işgal edileceği söylentilerinden dolayı çok rahatsızdı. Günün belli saatlerinde kilisenin çan sesleri, adeta terör havası yaratıyordu. Her an Türk mahallelerin basılacağı, Türklerin öldürüleceği korkusu yaygın idi. Belediye Başkanı Kamberli Osman, Ermeniler tarafından makam odasında tehdit edilmişti. Fakat bu kişiler bilinmesine rağmen yakalanıp sorgulanamamışlardı²⁰. İlçede bulunan 2000 civarındaki Ermeniler, Fransız işgalinin yakında Develi'ye kadar genişleyeceğini umut ediyorlar ve bundan dolayı da küstahça davranıyorlardı. Yetkililer bu duruma müdahale edemiyorlardı. Halk ise bu durumdan çok etkileniyor ve korku içerisinde, hiç bir şey yapamadan, bekliyorlardı.

¹⁹ Tufan, *A.g.e.*, s. 15-16.

²⁰ Özdemir, *A.g.e.*, s. 47.

Fransızlar kendi çizdikleri işgal alanı içerisinde, işgal sınırını oluşturan Zamantı Irmağı'na kadar, hükümlerini yürütüyorlar ve bunu da Ermeniler aracılığı ile gerçekleştiriyorlardı.

Komutanlar böyle olumsuz bir hava içerisinde bulunan Develi'ye gelmişlerdi. Bir de Kozan temsilcilerinin, Sivas'ta Mustafa Kemal Atatürk'e söyledikleri; "Bölgede Aydınlı Aşiretinin 5000 silahlı kuvvetinin bulunduğu, bu kuvvetin silah ve cephane sıkıntısının bulunmadığı, para ve erzak olarak halkın destek vereceği" sözlerin hiç birinin de doğru olmadığı anlaşıldı. Aydınlı Aşiretinin silahlı kuvveti olmadığı gibi, Fransızlar tarafından Çukurova'dan göç etmesi yasaklandığı için, bölgede bile yoktu. Bölgede işgal kuvvetleri ile mücadele etmek için hiçbir hazırlık ve çalışma yoktu. Bu durum ile karşılaşan Komutanlar, her şeye baştan başlamak zorunda kalacaklardır. Kozan temsilcilerinin davranışları komutanları üzmüştü. Elleri hiçbir şey olmayan komutanlar, önce Develi halkını örgütlemeye çalışacaklardır. Daha sonra oluşturulacak birlikler için silah temin etmeye başlayacaklardır.

5-Komutanların Tanıtılması:

a) Kozanoğlu Doğan Bey:

1879 tarihinde Üsküp'te doğdu. Babası vergi memuru İbrahim Bey, annesi Penbe Hanımdı. Doğumunda konulan adı Mehmet Kemal, arkadaşları arasında Kemal adı ile bilinirdi. 1877 Osmanlı-Rus Savaşının Balkanlarda yaptığı değişiklik üzerine ailecek Kırıkkale'ye göçtüler.

Mehmet Kemal, 1897'de Topçu Harp Okulunu bitirdi. İttihatçılardan Enver Paşa, Kurtuluş Savaşı komutanlarından General Fahrettin (Altay), General Kazım (Dirlik), Diyarbakırlı General Kazım (İnanç) ve General Selahattin (Adil) dönem arkadaşlarıydı. 31 Mart 1909 tarihindeki ayaklanmayı bastıran Hareket Ordusunda yer aldı. Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. Kut'ül Emare'de yaralandı. İyileşince Kafkasya Cephesine atandı.

Atatürk, Samsun'a çıkarken yanına bir topçu subayı almak istedi. Topçu subayı olan İsmet İnönü'den bu konuda yardım istedi. İnönü, Mehmet Kemal'i tavsiye etti. İnönü'nün tavsiyesi üzerine, Atatürk tarafından görev verildi ve Atatürk ile Samsun'a çıkan askerler arasında yer aldı. Amasya Genelgesi hazırlanırken Albay İbrahim Tali(Öngören) ile birlikte Sivas'a gönderildi. Sivas'ta yapılması

planlanan kongre için hazırlıklar yapmak ile görevlendirildi. Güvenlik komutanı olarak Sivas'ta kaldığı için Erzurum Kongresi'ne katılamadı. Sivas kongresi hazırlığında Atatürk'ün temsilcisi olarak yer aldı. 1 Kasım 1919 günü "Kilikya Ulusal Kuvvetler (Kuva-i Milliye) Komutanı Kozanoğlu Doğan Bey" unvanı ile Adana yöresi komutanlığına atandı. 2 Kasım 1919 günü, yardımcısı Tufan Bey ile birlikte Develi'de karargah kurmak üzere Sivas'tan ayrıldılar.

Develi'deki karargahı, 14 Mart 1920 tarihinde Tufanbeyli ilçesinin Rumlu köyüne taşıdı. Bu dönemde Saimbeyli(Hacın) Ulusal Kuvvetlerce kuşatılmıştı. Bu bölgedeki çalışmalarını Rumlu köyünden yönettiği için, köyün adı 31 Mart 1923'te "Doğanbeyli" olarak değiştirildi.

Saimbeyli kuşatması sırasında, bölgede bulunan köyleri denetlerken, karargahı Ermeniler tarafından basıldı ve omzundan yaralandı. Bir süre Çadıryeri mevkiinde tedavi gördü. Ata binebilecek duruma gelince Feke'ye giderek, tedavisine burada devam etti. Yaralandığından dolayı Saimbeyli kuşatmasındaki görevini, yardımcısı Tufan Bey devraldı. Saimbeyli Tufan Bey tarafından alınmıştır. İyileşmesi uzun sürdüğü için, bu cephedeki görevini tamamlayamamıştır. İyileşince Batı Cephesi'nde görev almıştır²¹.

1924 yılında evlendi. Bu evliliğinden Reha ve Ayfer isiminde iki çocuğu oldu. General iken Soyadı Kanunu çıkınca "Doğan" soyadını aldı. 1941-1950 yılları arasında milletvekililiği yaptı. 20 Kasım 1951 tarihinde vefat etti.

b) Aydınoğlu Tufan Bey:

Osman Nuri, 1886 tarihinde Üsküp'te doğmuştur. Manastır Askeri Lisesi'nde tahsilini bitirdikten sonra İstanbul Harbiye Mektebine girmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra 1906 tarihinde Piyade Üsteğmen oldu ve "Hareket Ordusuna" katıldı.

Selanik Astsubay Okulu Bölük zabitliğinde, İstanbul Mıntıkası Emniyet Teşkilatında, Balkan Savaşı'nda Garp Cephesi Muhafız Bölük Komutanlığında görev yaptı. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Hüseyin Rauf Orbay'ın başkanlığında İran'a giden heyette yer aldı. Daha sonra Irak Cephesi'nde görev aldıktan sonra,

²¹ Onar, *A.g.e.*, s. 119-120.

savaşın sona ermesiyle İstanbul Merkez Kumandanlığı'nda Tahkik Heyeti'nde çalışmaya başladı²².

H. Rauf Orbay ile olan ilişkisini savaş bitince de sürdürdü. Birlikte Anadolu'ya çıktılar. Marmara Bölgesi ile Ege Bölgesini dolaştılar. Buralarda halkı örgütlemeye çalıştılar. Daha sonra Ankara'ya geçtiler. Ali Fuat Cebesoy'un aracılığıyla Amasya'da Mustafa Kemal Atatürk'ün heyetine katıldılar. Fakat resmi bir görev üstlenmediler.

Atatürk ve arkadaşları Amasya'dan Erzurum'a giderken, içinde birtakım belgelerin, araçların ve beş bin lira paranın bulunduğu bavul düşmüştü. Bavulun düştüğü ancak Tokat'ta fark edildi. Geri dönüp, bavulu bulma görevini Osman Tufan üstlendi.

Gece iki kat ücret ödeyerek bir atlı araba kiraladı ve Amasya yoluna geri döndü. Yaptığı araştırmalar sonucunda bavulu, bir Ermeni askerinin evinde buldu. Bavulun içindekilere dokunulmadığı anlaşılınca geri döndü. Atatürk'ün heyetine Erzurum'da katıldı. Bu görevi başarıyla tamamlayınca, kendisine Erzurum'dan Sivas'a yapılacak yolculukta, yol güvenliği sağlama görevi verildi²³.

1 Kasım 1919'da "Kilikya Ulusal Kuvvetler Komutan Yardımcılığına" atandı. Adı, Komutanı "Kozanoğlu Doğan Beyle" uyaklı olarak yerel aşiret adlarından "Aydinoğlu Tufan Bey" konuldu. Bu görevle, 2 Kasım 1919 günü, Doğan Beyle birlikte Sivas'tan ayrıldı. Karargahı ilk önce Develi'ye kurdular ve ilk çalışmalarını burada yaptılar.

Batı Anadolu Ulusal Kuvvetler Komutanı General Ali Fuat Cebesoy, Aralık 1919'da komutan yardımcılığını ikiye çıkardı. Tufan Bey birinci komutan yardımcısı olarak Seyhun Irmağının doğu kesiminde görevlendirildi, "Doğu Kilikya Komutanı" unvanını aldı. 5 Ocak 1920 tarihinde Pınarbaşı-Sarız-Göksun yolu ile komutanlık bölgesine geçti. İşgal altındaki bölgede çalışmalarına başladı. Andırın'da Yaylıcıoğullarının evinde karargah kurdu. Maraş abası giyip bir halk adamı görüntüsü vererek bölgedeki çalışmalarını sürdürdü. Kısa sürede çevre halkını işgalci güçlere karşı teşkilatlandırdı. Karargahını 7 Mart 1920'de Kadirliye, 2 Haziranda,

²² Tufan, *A.g.e.*, s. 103.

²³ Onar, *A.g.e.*, s. 154.

Kozan'ın kurtuluşundan sonra, Kozan'a taşdı. Temmuz 1920'de "Adana Cephesi" kurulduğu için, "Kilikya Ulusal Kuvvetler Komutan Yardımcılığı" görevi sona erdi. "İrtibat Komutanı" olarak Adana Cephesi Komutanlığında, bölgedeki görevine devam etti.

Daha sonra Doğan Beyin yaralanması üzerine, Saimbeyli kuşatmasında yer aldı. 16 Ekim 1920 günü Saimbeyli'nin alınmasını sağladı. Saimbeyli'de düzeni sağladıktan sonra İrtibat Komutanlığı görevine geri döndü. Binbaşılığa terfi eden Osman Tufan, Batı Cephesine geçti. 26 Ağustos saldırısında geceyi asker kaputu altında geçirdiği için üşüttü ve zatürree oldu. Ancak sıcak savaşı bırakıp tedavi olmadı. 137. Alay Komutanı olarak, bozulan Yunanlıları kovalama görevini üstlendi. İzmir'e giren ilk piyade birliği oldu. Bundan sonra tedavisine başlandıysa da hastalığın ilerlemesi durdurulamadı²⁴.

Kaymakamlığa yükselen Osman Tufan, Ankara Merkez Kumandanlığına ve sırası gelince Albaylığa terfi ederek İzmir Merkez Kumandanlığına tayin edildi. 1935 tarihinde Tuğgeneralliğe yükselerek Siirt'teki Fırka Kumandanlığına tayin edilmiştir. Siirt'te rahatsızlığı artınca, Atatürk'ün emri ile, İstanbul Selimiye'deki 33. Fırka Kumandanlığına tayin edildi. Burada Tümgeneralliğe yükseldi. Atatürk'ün vefatında, naaşın başında nöbet tutan generallerin arasında yer aldı. Hastalığı sebebiyle emekliye ayrıldı. 5 Şubat 1944 tarihinde İstanbul'da meydana gelen depremde hayatını kaybetti²⁵.

6-Komutanların Develi'deki İlk Çalışmaları Ve Silah Temini:

Bölgenin kurtuluşunu sağlamak için Develi'ye gelen komutanlar hemen çalışmalara başladılar. Düşmana karşı bölgeyi savunabilecek bir kuvvet olmadığı için, halk gelişmeleri endişe içinde takip ediyordu. Bazı kişiler komutanların Develi'ye geldikleri için endişe içinde idiler. Bu kişiler Fransızların, bundan dolayı Develi'yi işgal edeceğini söylüyorlar ve bu düşüncelerini halka anlatıyorlardı. Sonuçta Develi'de bazı kişiler komutanlara karşı cephe almışlardı. Develi'deki bu durumu Osman Coşkun, şu şekilde anlatmaktadır:

²⁴ Onar, *A.g.e.*, s. 155.

²⁵ Tufan, *A.g.e.*, s. 105.

“Subayların gelişi ilçede yeniden dedikoduya neden oldu. Kuva-yı Milliye düşmanları, olumsuz ve yıkıcı propagandalarına gerekçe buldular. Örgütü (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Derneği) yalnız Develi'nin savunmasına kullanma yanlılarının zihinlerini karıştırıyorlardı. Kilikya'ya geçmek için zorlama yapılacağını, böylece ilçenin sonu bilinmez ve hatta korkunç bir olaya sürükleneceğini söylüyorlardı. Komutan Doğan Bey, iyiliğine kötülüğüne olan sözlere aldırmandan Kilikya Savaşları için halkı örgütlemeye koyuldu. Geldiği gün, arabadan iner inmez başladı bu işe...”²⁶

Komutanlar, Develi'de kendileri hakkında yapılan dedikodulara aldırmandan ilçe halkını örgütlemeye başladılar. Kaybedilecek zaman olmadığı için bu işe hemen başladılar. Komutanlara resmi görevliler dışında Develi halkının aydın insanları da katkıda bulunuyorlardı. Özellikle Yedek subay Traşzade Osman, Emin Develioğlu, Yedek subay Veli Çakıoğlu, Yedek subay Hadi(Erdoğan), Yedek subay Tahsin Aksu, Yedek subay Ali Develioğlu, Yedek subay Niğdeli Enver Bey, Develi'de komutanlara yardımcı olmuşlardır. Bu kişiler Saimbeyli kuşatmasında önemli görevler de üstleneceklerdir²⁷.

Silah Temini;

Komutanların Develi'deki çalışmaları içinde silah temini önemli yer tutar. Bölgedeki halktan oluşturulacak bir kuvvetin her şeyden önce silah ihtiyacı karşılanmalıydı. İşgal güçlerinin ellerinde her türlü silah bulunmaktaydı. Bunlara karşı mücadele etmek için ilk önce silah ihtiyacını karşılamak gerekiyordu. Silah temin edilmeden yapılacak her çalışma başarısızlıkla sonuçlanacaktı. Bunun için silah teminine önem verilmiş ve bu işle bizzat Doğan Bey ilgilenmiştir. Ayrıca Osman Coşkun da silah temin edebilmek için çalışmıştır.

Osman Coşkun, Kolsuzhanı köyündeki Askeri deponun kumandanlığını yapan Kamil Beyi tanyordu. Osman Coşkun, Kamil Beye bir mektup yazarak, bölgedeki durumu anlatmış ve ileride lazım olacağını düşündüğü silahları kendisine vermesini istemişti. Mektuba karşılık olarak Kamil Bey, terhisinin yakın olduğunu belirterek, kendisi ayrılmadan önce beş at arabası kadar silah götürebileceklerini

²⁶ Osman Coşkun, *İkinci Ergenekon* , Sümer Matbaası, Kayseri, 1966, s. 208.

²⁷ Ahmet Gürlek, *Memleketim Develi* , Ankara, 1975, s. 49.

söylemiştir. Bunun üzerine Osman Coşkun, beş at arabası kiralayarak Kopçu-Ulukışla yolunu takip ederek Kolsuzhanı köyüne gitmiştir. Beş at arabası tamamen silahla doldurularak üç gün içinde Develi'ye getirilmiştir. Silahlar Osman Coşkun'un evine gizlenmiştir²⁸.

Kilikya Kuva-ı Milliye Komutanlığı kurulunca, komutanlığın silah ihtiyacını temin etmesi için Niğde'de bulunan 11. Tümen görevlendirilmiştir. Doğan Bey, silah temin edebilmek için 11. Tümen komutanı Yüzbaşı Mümtaz ile temasa geçti. Doğan Bey, bölgenin genel yapısını ve Saimbeyli'nin genel durumunu göz önünde bulundurarak yeterli miktarda silah temin etmeye çalıştı. Özellikle makineli tüfek ve top teminine büyük önem verdi. Çünkü bölge dağlık idi ve bu bölgeleri ele geçirmek için bu silahlar gerekli idi. Ayrıca kendisi Topçu Okulu mezunu olduğu için bu silahların gerekliliğine inanıyordu²⁹. Doğan Bey bu iş için Niğde'ye gitmiş ve lazım olan silahların biran önce temin edilmesi için çalışmıştır. Niğde'de istediği silahları bulamayınca, durumu Sivas'ta bulunan Atatürk'e bildirmiş ve bu konuda yardım talep etmiştir. Doğan Beyin istediği özellikteki toplar Sivas'tan gönderilecektir.

7-Fransızların Bölgedeki Haber Alma Teşkilatları:

Develi'de komutanların yaptığı çalışmalar Fransızlar tarafından yakından takip ediliyordu. Develi'deki çalışmalardan rahatsız olan Fransızlar, uygun bir zamanda Develi'yi işgal edebilirlerdi. Bu konuda Fransızların önündeki tek engel kış mevsiminin çok sert geçmesi idi. Fransız karşısında ilçeyi savunacak bir kuvvet yoktu. Bu nedenle halk tedirgindi. Her şeyden önce Fransızların Develi'deki haber kaynakları etkisiz hale getirilmeliydi. Fransızların buradaki en büyük yardımcısı, Fekeli Cezmi idi. Bu durumdan Osman Tufan, şu şekilde bahsetmiştir: "Develi'de bizim teşkilatlanma çabalarımız Ermenilere ve Kozan'daki Fransızlara duyuruluyordu. Henüz hiç kuvvetimiz yoktu. Biranda bir hücumla maruz kalırsanız, ciddi feci akübetler doğacaktı. Tedbir lazımdı.

Bu dönemde Fransızların Develi'de kuvveti ajanları vardı. Fransız mıntıkasında, Feke kazasında her şeye hakim olan ve Fransızların ajanlığını yapan

²⁸ Gürbüz, *A.g.e.*, s. 108.

²⁹ Faruk Yılmaz, *Kurtuluş Savaşı ve Sonrası Niğde*, Hamle Matbaası, 1991, s. 61.

Cezmi adında bir Türk, tehcir zamanında Ermenilere yaptığı fenalık dolayısıyla, eski günahlarına karşı kendisini korumak için, Fransızlara hizmeti uygun bulmuş ve kendisini sevdirmişti.”³⁰

Fekeli Cezmi'nin Develi'de adamları vardı. Cezmi bu kişiler vasıtasıyla olayları öğreniyor ve bu haberleri Kozan'da Fransızlara hizmet eden Jandarma Kumandanı Ali Saip'e iletliyordu. Ali Saip de gelen haberleri, Fransızların Kozan Askeri Mutasarrıfı Taillardat'a ulaştırıyordu. Fransızlar bu kanaldan Develi'yi tetkik ediyordu³¹.

Fransızların Develi'yi tetkik etmelerinin önüne geçilmesi gerekiyordu. Çünkü çalışmalardan rahatsız olan Fransızlar, bu çalışmalarını durdurmak için Develi'yi işgal edebilirdi. Ayrıca bölgedeki gelişmelere göre önceden tedbir alabilirlerdi. Bu da Develi'de başlayan Milli hareketin başarıya ulaşmasını zorlaştırabilirdi. Fransızların Develi'den haber almasını önlemenin tek yolu Fekeli Cezmi'yi etkisiz hale getirmektir. Bunun için Fekeli Cezmi'nin Milli Mücadele tarafına geçmesi için çalışmalar başladı. Fekeli Cezmi ile temas kuruldu ve Milli Mücadele tarafına geçmesi sağlandı.

Bu çalışmalarını Osman Tufan, şu şekilde anlatmıştır: “Anlaşıyordu ki, Develi'de daha ziyade teşkilatla vakit geçirmek zamanı kalmamıştı. Fransızların işgal mıntıkası içine girmek imkanını bulamayınca, boş yere vakit geçirmek durumunda kalacağız. Ve günden güne büyümek isteyen Fransız ve Ermenilerin yakında Develi'yi işgal edecekleri belli idi. Silahsız Develi halkı ile yapılan gizli teşkilat ile büyük bir netice alınamayacağı da belli idi. Yalnız halkın fikrini müspet tarafa alıştırmak, maneviyatını yükseltmek ve birliği temin etmekle beraber bir taraftan da ani baskınlara karşı silahlı birlik bulundurmak, işgal mıntıkası içinde neler olup bittiğini anlamak, hainleri tanımak ve tanıtmak lazımdı. İşgal mıntıkasında Fransızlardan ziyade, milli hareketimizi haber alma kudretinde bulunan, Fransızların itimadını kazanan, Fransızların Kozan Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Ali Saip'i, her

³⁰ Tufan, *A.g.e.*, s. 18.

³¹ Özdemir, *A.g.e.*, s. 52.

tasavvurumuzun icrası karşısında, en kuvvetli mani olarak önümüzde buluyorduk. Evvela bu maniyi ortadan kaldırmak lüzumunu düşündük.”³²

8- Gizik Duran’ının Milli Mücadele Tarafına Geçmesi:

Fekeli Cezmi Milli Mücadele tarafına geçmişti. Artık işgal bölgesinden haber alınabiliyordu. Cezmi ayrıca Ali Saip’in de Milli Mücadele tarafına geçmesi için ikna etmek için çalışıyordu. Fakat Ali Saip’i ikna etmek uzun sürebilirdi. Bunun için Ali Saip’in çalışmalarını durdurmak amacıyla başka çarelere başvuruldu. Sonuçta bölgede etkinliği olan ve Ali Saip’in çekindiği Gizik Duran ile temasa geçilmesine karar verildi. Gizik Duran ile konuşan Aydınoglu Tufan Bey, bu olayı şu şekilde anlatmaktadır:

“Ermeni subayı pusuya düşürüp öldürenlerin aile ve köylerini, hatta civarda bulunanlarını, Ali Saip, çok sert şekilde cezalandırdığından bu çetenin Ali Saip’ten intikam almak hevesinde olduğunu tahmin etmiştik. Elimizde henüz bir kuvvet bulunmadığından, Ali Saip’i korkutmak için bu çeteyi elde etmeyi düşündük. Çete, dört kişi olup Fransızların işgal altında bir tarafa ayak basmayarak Develi mıntıkasında, hudut civarındaki köylerde saklanmışlardı. İstanbul hükümeti bunların tutuklanmasını ve idam edilmek üzere Fransızlara teslimini, Develi Kazası Kaymakamına emretmişti. Her iki tarafta da yaşamak hakkından mahrum olan bu çetenin elde edilmesi ve iyi idare edilirse faydalı işler gördürülmesi düşüncesiyle bizzat bunlarla görüştim. Hükümet adamı olduğumu zannederek çekinmişlerdi, sonra yavaş yavaş ısınmaya başladılar ve düşman istila mıntıkasında Milli kuvvetlerle beraber çalışmaya ve namuslu, uslu olmaya, eşkıyalık etmemeye söz vermişlerdi. Esasen eşkıyalık etmiyorlardı. Hudut civarındaki köylüler, bunları, kendilerinin Hacın Ermenileri tarafından her an bekledikleri baskınlara karşı muhafız olarak kabul etmekte ve kendilerine saygı duymakta idiler. Bu çetenin on beş kadar silahlısı vardı, Gizik Duran reisleri idi. Hepsi 20-25 yaşlarında çocuklardı.”³³

Gizik Duran ve arkadaşlarının Milli Mücadele tarafına geçmesi ve komutanlığın emri altına girmesi ile işgal bölgesinde çalışmalar başladı. Bu ekip komutanlığın emrinde daha faydalı olmuştur. Hudut civarındaki köylerdeki Ermeni

³² Tufan, *A.g.e.*, s. 22.

³³ Tufan, *A.g.e.*, s. 24-25.

ve Fransız denetimi etkisiz hale getirilmiştir. Bu kişiler, işgal bölgesindeki Ermeni ve Fransız görevlilerini zor durumda bırakmıştır.

a) Gizik Duran'ın Hayatı:

1897 yılında Saimbeyli'nin Cumhurlu köyünde doğdu. Okur-yazarlığı yoktu. Birinci Dünya Savaşı başladığında askere çağrıldı. Fakat askerlik görevinden kaçarak dağa çıktı. Dağlarda eşkıyalık yaparak yaşadı.

Mondros Ateşkes Antlaşması yapılıncaya kadar dağdan indi. Ancak mağdur ettikleri insanlar tarafından şikayet edilince yakalandı ve Adana Cezaevi'ne hapsedildi³⁴.

Fransızlar Adana'ya geldikten bir müddet sonra, hapisanede işlerine yarayacak insanları seçmeye başladılar. Özellikle Ermenilerin isteği ile Gizik Duran'dan yararlanmak istediler. Torosların dağlık alanlarında Gizik Duran'dan faydalanmak istiyorlardı. Hiç askere gitmediğini duymuşlar ve Gizik Duran'ın vatanına karşı ilgisiz olduğuna inanmışlardı. Hükümet binasında bir Fransız istihbarat zabitanının huzuruna çıkartılan Gizik Duran'a Ermeni bir tercüman vasıtasıyla şu teklif yapıldı:

–“Seni hapisten çıkaracağız ve silah vereceğiz. Bir de aylık bağlayacağız. Hacında gideceksin ve bizim jandarmaların emrinde çalışacaksın. Kabul ediyor musun ? ve Fransız Hükümetine sadakatten ayrılmayacağına yemin eder misin?” Bu teklif karşısında biraz düşünen Gizik Duran, hapisaneye alışamadığı için bu teklifi kabul etti. Serbest bırakılan ve bir miktar para ile silah alan Gizik Duran köyüne döndü³⁵.

Bir zaman sonra Cumhurlu köyüne dört Ermeni jandarma geldi. Bunların başında Artin Çavuş vardı. Bu çavuş Türklere yaptığı zulmü ile meşhurdu. Suçlu bulduğu insanları çok sert şekilde cezalandırıyordu. Attığı dayaktan sakat kalanlar hatta ölenler vardı. Artin Çavuş, muhtarın odasının üst sedirine oturdu. Daha sonra muhtara; “-Köylüyü topla onlara diyeceğim var” diye emretti. Muhtar ve bekçi köylüyü topladılar. Köylüler Artin Çavuş'un diyeceklerini sessiz bir şekilde

³⁴ Onar, *A.g.e.*, s. 123.

³⁵ Özdemir, *A.g.e.*, s. 102.

bekliyorlardı. Bu arada Gizik Duran da geldi ve odanın başında ayakta beklemeye başladı. Gizik Duran'ı gören Artin Çavuş karşılıklı konuşmaya başladılar;

“-Neredesin Duran, ben de seni aratacaktım.”

“- Şimdi duydum, geldim.”

“-Köyde silah var mı?”

“- Ne gezer efendim. Av tüfeklerini bile topladık.”

“- Otur oraya.”

Bu konuşmadan sonra Artin Çavuş, köylülere dönerek ; “Sıra ve fırsat bizde. Tehcirde yaptığınız fenalıkların acısını çıkartacağım” diye bağırarak köylüleri tehdit etti.

Köylüler dehşet içinde kalmışlardı. Tehcirden evvel ve tehcir sırasında Ermenilere hiçbir kötülük yapmamışlardı. Hatta fakir, ihtiyarları parasız taşımışlardı. Ermenilere karşı olumsuz bir davranışları olmamasına rağmen, Artin Çavuş'un kendilerini tehdit etmesine bir sebep bulamadılar. Artin Çavuş daha sonra Gizik Duran'a dönerek;

“-Duran senden bu gece köyün en güzel kadını isterim. Süleyman Kahya'nın dul gelini için iyi diyorlar. Ne dersin? Hadi bakalım sadakatini göster” dedi.

Köylüler bu konuşmaları hayretle dinliyorlardı. Nefret dolu bakışlar Gizik Duran'a yönelmişti. Fakat ondan korktukları için seslerini çıkaramıyorlardı. Fransızlar tarafından hapisneden çıkarıldığını ve onlara çalıştığını duymuşlardı. Bu sırada Gizik Duran yere bakıyor ve zangır zangır titriyordu. Gizik Duran birden bire fırladı ve belinden çektiği bıçağı Artin Çavuş'un kalbine sapladı. Diğer üç jandarmaları da etkisiz hale getirdi. Daha sonra arkadaşı Halil ile birlikte Kozan dağlarına kaçtı³⁶.

Gizik Duran, Zamantı Irmağı üzerinde bulunan Pungu(Kılıçkaya) köyüne geldi. Kendilerine az bir zaman sonra Feke ilçesinin Keklikçi köyünden Arap Ali, Hacı Ahmet, Yavuz Ali ve Cilaz İsmail katıldı. Katılanlarla 30-40 kişilik bir kuvvet meydana geldi. Bu kişiler işgal sahasında ailelerini bırakarak gelen ve Ermeniler tarafından mağdur edilmiş insanlardı. Bu kişilerin tek amacı Ermenilerden intikam

³⁶ Özdemir, A.g.e., s. 103.

almaktı. Zamantı Irmağı boyunca kurulan köylerdeki insanlar tarafından ihtiyaçları karşılanıyordu. Köylüler bunları, Fransız ve Ermeni tehlikesi karşısında güvence olarak görüyorlardı³⁷.

Develi'de Kilikya Komutanlığı karargahı kurulunca, silahlı kuvvet ihtiyacı ortaya çıktı. Bu sırada Pungu (Kılıçkaya) köyünde bulunan Gizik Duran ve arkadaşları ile temasa geçildi. Bizzat Osman Tufan Paşa, bunlarla görüştü. Görüşmede, eşkıyalık yapmayacaklarına ve verilen emre itaat edeceklerine dair yemin ederek Milli Mücadele tarafına geçtiler. Komutanlığın vurucu gücü oldular³⁸.

Komutan Doğan Beyin emri ile öncü kolunda yer aldı. 9-10 Mart 1920 gecesi Doğanbeyli Rumlu) köyünü bastı ve Ermenileri Saimbeyli'ye (Haçın) kovaladı. Saimbeyli kuşatmasında yer aldı ve bu kuşatmada önemli hizmetleri oldu. 3 Temmuz 1920 kurtarılan Şar köyü savaşlarında yer aldı. Saimbeyli Ermenilerden alınınca Pağnik Yöresi Jandarma Karakolu Kumandanlığına atandı. Batı Cephesine gitmedi.

Kurtuluş Savaşı bitince çiftçiliğe başladı. Ancak köylüleri ile anlaşamadı. Çıkan kavga sonucunda bir kişiyi öldürdüğü için dağa çıktı. Eşkıyalık yapmaya başladı. Bundan dolayı, hakkında "vur emri" çıktı. Yakalamakla görevlendirilen jandarma onbaşı Osman Yazar komutasındaki bir ekip tarafından 17 Haziran 1929 günü vurularak öldürüldü³⁹.

Gizik Duran her ne kadar eşkıyalık yapmış olsa da Milli Mücadele dönemindeki çalışmaları nedeniyle bölgedeki insanlar tarafından çok sevilmektedir. Öldükten sonra eşi tarafından yakılan ağıt hala bölgedeki insanlar tarafından söylenmektedir.

b) Gizik Duran Ağdı

Benim gönlüm deli gibi

Derelerin seli gibi

Duran beyim harp ediyor

Hazreti Ali gibi

³⁷ Gürbüz, *A.g.e.*, s. 105.

³⁸ Tufan, *A.g.e.*, s. 25.

³⁹ Onar, *A.g.e.*, s. 124.

Daşların başında gezer
Cizme giyer ayağına
Gaçak olan evde durmaz
Çık dağların goyağına

Duran gelir yele yele
Arkasında Yırtlaz ile
Şimdi selvi gelin gelir
Gözyaşların sile sile

Obruk başı gar mıydı
Siper yerin dar mıydı
Çok eşkıyalar türedi
Senin gibi var mıydı

Yatıl Duran Beyim yatıl
Yarasına sokmuş fitil
Öleceğimi bilseydim
Bin daha edirdim gatil

Hazer Duran Beyim hazer
Her lafin orduyu bozar
Onsekiz seneden beri
Kelle koltuğunda gezer

Çifte değirmenin özü
Dizlerime indi sızı
Duran Beyi öldürmüşler
Yetim kaldı körpe kuzu

Ne de süslü fişek düzer
Ermeni ordusunu bozar
On sene olmuş öleli
Kelle goltuğunda gezer

Şu caminin gündün yüzü
Bitti mola top nergizi
Duran diye çok ağlıyor
Gelin insanlı gızı

Arkadaşım çok diyordun
Hani ya gelen olmadı
Baş güvencin Yırtlaz idi
Ondan da imdat olmadı

Şu Elpenlinin uşağı
Gasıktan bağlar guşağı
Duran Beyi öldürmüşler
Dökülün yardan aşağı

Yaşa Duran Beyim yaşa
Yazılanlar gelir başa
Öldüğünü yeni duymuş
Ankara'da Kemal Paşa

Kayada mı kaldı aban
Kırıldı mı senin oban
Altı kardeş büyüyorduk
Hayfını alırlık babam

Gabul oldu mu dilekler
Su verdi mi al melekler
Gurşun değmiş Duranıma
Çırpındıkça gan galaklar

Eller ne derse desin
Gurban olurum Durana
Mahşerde seni dilerim
Çürüme ha ben varana

Yanarım Allah yanarım
Şu benim cahil gönlüme
Dezze evin ateşe yansın
Gayıl değilim Durana

Ganlı göğnek ganlı guşak
Buna can mı dayanır uşak
Ben öpmeye gıyamazdım
Nasıl değdin ganlı fişek

Dezze evin ateşe yansın
Yansın gitsin köşe köşe
Bana ganlı asbap salmış
Yaşa dezzemoğlu yaşa

Urum yolunun ağsında
Kötünlü Duran mı Duran
Allah uzun ömür versin
Şöhretin gavur gıran

Emmoğlu Őurda otur
Batsın saydığımız hatır
Hasan gadanı zılayım
Beni de Haçın'a götür

Elpetenin dağı yüce
Düşmanların gezer gece
Kelep öldüğünü duyunca
Düğün kurmuş onbeş gece

Kefiyesi büküm büküm
Gayalarda kaldı takın
Çifte değirmeni döner
Çocukları oldu yetim

Arabaya bindirmişler
Acısuya indirmişler
Duran Ağam öldüğünü
Ankara'ya bildirmişler

Siper yerin dar mıydı
Ölüm sana zor muydu
Çok eşkıyalar türedi
Senin gibi var mıydı

Cıvıklının gayarı
Şahan Beyin yuvaları
Öldürmüşler Duranımı
Elpenlinin dağları

Yürüyün köyün uşağı
Sıkı bağlayın guşağı
Çete başını vurmuşlar
Boşa sıkmayın fişeği

Kekliğimin döşü ala
Duran gezer yele yele
Ben eşimi bilmez miyim
Belemişler gızıl gana

Duran gelir yele yele
Yırtlaz da yanında bile
Kadı da Mersinden gelir
Duranımı sora sora⁴⁰

c) Gizik Duran'ın Milli Mücadele Tarafına Geçmesine Gelen Tepkiler:

Gizik Duran ve arkadaşlarının Milli Mücadele tarafına geçerek, komutanlığın emri altına girdiği Fransızlar ve Ermeniler tarafından hemen öğrenildi. Olayı öğrenen Fransızların Kozan askeri Mutasarrıfı Taillardat, bu olaya çok sinirlenmiştir. Bunun üzerine, Develi Kaymakamı Atıf Beye bu konu ile ilgili bir telgraf çekmiştir. Telgraf şu şekilde idi:

⁴⁰ Ahmet Zengi Özdemir, *Öyküleriyle Ağular*, K. B. Yayınları, Ankara, 1994, s. 73.

“ Develi Kaymakamlığına

Feke ve Hacın havalisinde eşkıyalık yaparak bir çok mal ve can kaybına neden olan Gizik Duran ve arkadaşlarının kazanıza sığındıkları haber alınmıştır. Bunların tutuklanarak en yakın karakolumuza teslim edilmeleri.

Kozan Askeri Mutasarrıfı

Taillardat ^{«41}

Bu telgrafi alan Develi Kaymakamı Atıf Bey ise, bu kişileri teslim etmenin mümkün olmadığını farkında idi. Çünkü bu kişiler komutanlığın emrinde bulunan tek silahlı kuvvet idiler. Bu kişilere karargahın ihtiyacı vardı. Bu nedenle kendisine bu konuda yapılan baskılara boyun eğmeyecektir. Taillardat'tan gelen telgrafa şu cevabı vermiştir:

“Kozan Askeri Mutasarrıflığına,

Yapılan tahkikat neticesinde kazamıza iltica etmiş hiçbir eşkıyanın mevcut olmadığı anlaşılmıştır. Malumat verilir.

Develi Kaymakamı

Atıf”

Develi Kaymakamının cevabını yeterli bulmayan ve Gizik Duran ve arkadaşlarının Develi'de olduğunu bilen Taillardat, Develi'deki hareketin büyümesinden endişe ederek önlemler almak için harekete geçti. Develi'deki hareketin hemen bastırılmasını istiyordu. Durumu yakından incelemek üzere, işgal bölgesini teftişe çıktı. Yanında Kozan Jandarma Kumandanı Ali Saip ve Ermeni, Kürt ,Çerkez ve çok az da Türk jandarma olmak üzere yüz kişiden fazla bir kuvvetle işgal bölgesinin en uç noktasında bulunan, Develi ilçesine bağlı Çataloluk köyüne geldi. Bölgede gerekli araştırmaları yaptıktan sonra, Develi Kaymakamı Atıf Beye bir mektup yazdı. Veysel Çavuş isminde bir Türk jandarma ile mektubu göndermiştir. Mektup şu şekilde idi:

“Develi Kaymakamlığına

Mıntıkamızdan firar eden eşkıyaların kazanızın Pungu köyüne yerleştirildiği, hükümet ve zabıta kuvvetlerinin müsamahası ile eşkıyalığa devam ettikleri anlaşıldı.

⁴¹ Gürbüz, *A.g.e.*, s. 105.

Yarın akşama kadar bu eşkıyalar tarafımıza teslim edilmediği takdirde Mondros Mütarekesine istinaden Develi kazasının işgal altına alınacağını bildiririm. Durum İstanbul Hükümeti'ne de yazılmıştır.

Çataloluk Köyünde
Fransız İşgal Kuvvetler Kumandanı
Kozan Askeri Mutasarrıfı
Taillardat⁴²

Taillardat'ın mektubu çok sert bir üslupla yazılmıştı ve Develi'yi işgal etme ile tehdit ediyordu. Bu mektuba nasıl bir cevap verilmesini belirlemek için Kaymakamlık binasında bir toplantı yapıldı. Toplantı sonucunda, mektuba aynı üslupla cevap verilmesine karar verildi. Mektubu getiren Karsavuran köyünden Veysel Çavuş, vatanına bağlı bir Türk jandarması idi. Develi köylerinde yakın akrabaları vardı. Veysel Çavuşun bu niteliğini öğrenen Develiler, kendisine; "Develiler hakkında atıp tutmasına, ilçede askeri hazırlık yapıldığı ve hazırlanan ordunun yakında Kozan'ı kurtarmak üzere hareket edeceğini, etrafa yaymasını ve bu bilgilerin Taillardat'a ulaşmasını" istediler. Hazırlanan mektubu da verdiler. Mektup şu şekilde idi:

"Çataloluk Köyünde Kozan Askeri Mutasarrıfı Yüzbaşı Mösyö Taillardat'a, Bahsettiğiniz eşkıyalardan hiçbirisi Develi mıntıkasında değildir. Bunların sizin mıntikanızda ve Torosların sarp yerlerinde barındıklarını haber almaktayız. Hükümetimiz ve zabıtamız, eşkıyaları himaye etmek şaibesinden mütenezzihtir. Mondros Mütarekesine dayanarak Develi'nin işgal altına alınacağına dair olan mektubunuzun son bölümüne karşı şu hakikati bildirmekte müftehiriz. Develi halkı tamamen silahlıdır. Herhangi bir işgal ve tecavüze karşı koyma azmindedir. Bu yüzden doğacak mesuliyetin şahsınıza ait olduğunu şimdiden belirtirim.

Develi Kaymakamı
Atif ⁴³

Gelen mektubu okuyan Taillardat, mektubun üslubunun sert olmasından kuşkulandı. Ayrıca mektubu getiren Veysel Çavuşun verdiği bilgilerden dolayı

⁴² Ahmet Cevdet Çamurdan , *Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları*, Adana, 1969, s. 404.

⁴³ Gürbüz, *A.g.e.*, s. 107.

bölgenin kendisi için güvenli olmadığını karar vererek Kozan'a doğru derhal hareket etti. Develi'deki hareketin geliştiğini duyan ve Gizik Duran'ın kendisinden intikam almasından korkan Ali Saip, Develi'de bulunan komutanlarla temasa geçmek için fırsat kollamaya başladı.

Gizik Duran'ı cezalandıramayan Ermeniler ise Cumhuriyet köyü halkını cezalandırıyorlardı. Ermeni jandarmalar sık sık köye geliyorlar, Gizik Duran'ın akrabalarını ve köyün ileri gelenlerini sıkıştırıyorlardı. Köylüler falakaya yatırılıyordu. Gizik Duran'ın köyde olmadığını bildikleri halde bu işkenceye devam ediyorlardı. Bu şekilde, hiçbir suçu olmayan köylüler cezalandırılıyor.

Bu arada Gizik Duran'ın takibine Kozan Jandarma Taburu'ndan Teğmen Misak tayin edildi. Teğmen Misak, Birinci Dünya Savaşı'nda memlekete ihanet etmiş, düşman tarafına geçerek Türk köylerini basarak çok sayıda Türk insanını katleden insafsız bir Ermeni idi. Gizik Duran'ı mutlaka yakalayacağını söylüyordu. Bunun içinde her türlü yolu denemekte kararlı idi. Bir gece yarısı Cumhuriyet köyünü bastı. Gizik Duran'ın evini bastı ve evde bulunan Duran'ın karısı Şerife'ye tecavüz etti. Bu utanç verici olay yüzünden Şerife intihar etti. Bu şekilde Gizik Duran'ı yakalamaya çalışıyorlardı⁴⁴. Suçsuz ve savunmasız insanları cezalandırmaktan başka bir şey yapamıyorlardı. Duran'ı yakalamak için her yolu denemelerine rağmen başarılı olamadılar.

Fransızların ve Ermenilerin bu olaya çok sert tepki göstermelerinin sebebi, Duran'ın işgal bölgesinde çok etkili olmasındandır. Bölgeyi çok iyi tanıyan ve bölgedeki insanlar tarafından destek gören Duran, İşgal kuvvetleri karşısındaki en büyük engel idi. Duran'ın bu özelliği Develi'deki karargah tarafından planlı bir şekilde kullanılırsa, bölgedeki etkinliği daha da artardı. Bunu önlemek için, Duran'ı yakalamak için her türlü yolu denemişlerdir.

Gizik Duran ve arkadaşlarının, Milli Mücadele tarafına geçmesine ve karargahın emri altına girmesine Fransızlardan başka, Niğde'de bulunan 11. Tümen komutanı Albay Mümtaz ve İstanbul Hükümeti tarafından da tepki gösterildi. Osman Tufan, bu olayı şu şekilde anlatmaktadır: "Biz istila mıntikasına bu suretle bir tesir

⁴⁴ Özdemir, *A.g.e.*, s. 107.

yapmaya çalışırken, olumsuz tepkilerle karşılaşılırdık. Niğde’de 33. Fırka kumandanı Albay Mümtaz, bize gizli yardımlarda bulunmakla görevi iken, bu çete ile ilişkimizi duymuş ve bunların tutuklanmasını emretmişti. Diğer taraftan, Fransızların emirlerini icra ile mükellef İstanbul Hükümeti emrindeki Kayseri Mutasarrıfı da, Develi Kaymakamını uyararak, bu kişilerin tutuklanmasını emretmişti. Halbuki hiç birinde bu kişileri yakalayacak kudretleri olmadığı gibi, bunların bölge insanına fenalık etmesine mani olacak halde değildiler. Hudut köylerini kasap satırına teslim etmişlerdi. Köylüler, kendi istekleri ile, bu kişileri muhafız olarak bulunduruyorlardı. Hükümetin ve Mümtaz Beyin, üzücü tepkilerine karşı, bu kişileri ikna ettik. Bir kaçının tutuklanmasına razı oldular, bu suretle olumsuz tesirlere fiili bir cevap verilmiş oldu. Fransızlara teslim ettirilmeyeceğini temin ettik.”⁴⁵

d) Gizik Duran’ın İşgal Sahasındaki Çalışmaları:

Gizik Duran ve arkadaşlarının Milli Mücadele saflarına geçmesi üzerine gelen tepkiler, bu kişilerden bir kaçını tutuklanarak azaltılmaya çalışılmıştır. Gizik Duran ve arkadaşlarının, bu tepkiler üzerine işgal sahasına girmelerine karar verildi. İşgal bölgesinde Ermenilerin Türklere yaptığı mezalimi önlemek ve işgal bölgesi hakkında bilgi toplamak görevini yapacaklardı.

Kozan Jandarma Kumandanı Ali Saip’in yakında Saimbeyli’ye gideceği haberi Develi’de duyulmuştu. Ali Saip’in çalışmalarından rahatsız olan ve bunu sona erdirmek için plan hazırlayan Develi İstiklal Komitesi, Gizik Duran’ı Ali Saip’i etkisiz hale getirmesi için görevlendirdi. Gizik Duran, Ali Saip’i yakalayacak ve Türklere aleyhinde çalışmayacağına dair yemin ettirip bırakacaktı. Ali Saip, Şafi mezhebinden olduğu için, onun nazarında yeminin ağırlığı büyüktü. Eğer yemin vermezse öldürülmesine karar verilmişti. Gizik Duran, Bozat Gediği denilen yerde, Ali Saip’i yakalamak için pusu kurdu ve beklemeye başladı. Fakat pusuya Ermeni subayı Teğmen Misak ve sekiz jandarma düştü. Teğmen Misak, Duran’ın karısına tecavüz eden ve onun intihar etmesine neden olan kişiydi. Duran, bu kişiyi ve yanındaki sekiz jandarmayı öldürdü. Namusunu kirleten Ermeni subayını böylece cezalandırdı.

⁴⁵ Tufan, *A.g.e.*, s. 25.

Bu olay Kozan'da hemen duyuldu. Fransızlar olayın sorumlularını yakalamak için bölgede geniş çaplı bir araştırma yaptılar. Bölgedeki denetimler artırıldı. Gizik Duran, Feke ve Saimbeyli dolaylarının kendisi için tehlikeli olması üzerine Yahyalı'nın köyleri olan Delialıuşağı-Çamlıca yolu ile Pungu (Kılıçkaya) köyüne geri geldiler⁴⁶.

9-Ali Saip'le Görüşme Ve Ali Saip'in Milli Mücadele Tarafına Geçmesi:

Fransızların Develi'deki gelişmeleri öğrenmesinde Fekeli Cezmi, önemli rol oynuyordu. Bu önlemek için Cezmi'nin Milli Mücadele tarafına geçmesi gerekiyordu. Osman Tufan, bu durumu şu şekilde anlatmıştır; "Cezmi'yi biz elde etmiştik. Cezmi artık Fransızları tamamen aldatıyordu ve inandırıyor. Ve yavaş yavaş Ali Saip'i bizim tarafa çekmeye çalışıyordu. Bu maksatla bizimle görüşmek için iki taraf da müsait bir ortam hazırlamaya çalışıyordu. Bu plan Fekeli Cezmi'nin işine geliyordu. Bu arkadaş hain değildi. Fransızlardan korkmuştu. Onları oyalamak için Feke dağlarında kereste ve av derisi ticareti ortaklığı yaparak Fransız kumandanını elde etmişti. Milli hareket haberleri duyulunca, dayanacak kuvveti de bulmakta idi. Ali Saip'i de bu tarafa çevirdiği takdirde, Fransızları daha kolay aldatacak ve milli harekete karşı vaktinden evvel namzet olduğunu gösterebilecekti."⁴⁷

Cezmi'nin Ali Saip'i Mili Mücadele tarafına çekme çabaları sonuç vermiş ve Ali Saip'i, komutanlarla görüşmesi konusunda ikna etmişti. Bu durumu Develi'deki komutanlara bildirdi. Komutan Kozanoğlu Doğan Bey, bu sırada silah temin etmek için Niğde'ye gitmişti. Komutan yardımcısı Aydınolu Tufan Bey, Doğan beyden habersiz olarak, bu görüşmeyi kabul etmişti. Yanına Develi Kaymakamı Atıf Beyi ve Belediye Başkanı Kamberli Osman'ı alarak görüşme yerine gitti. Bu görüşmeyi, Osman Tufan şu şekilde anlatmıştır :

"Cezmi, bizi Ali Saip'le görüştürmeyi kendi hususi vaziyetine çok uygun bulduğundan, iki tarafı yaklaştırmaya uğraşıyordu. Tabidir ki, Ali Saip, bizim tarafımızdan kazanılırsa Milli harekette kolaylık olacaktı. Ali Saip'in bizimle görüşmek üzere yola çıktığını Cezmi'den haber aldık. Bu yolculuğu uzadı ve

⁴⁶ Gürbüz, *A.g.e.*, s. 114.

⁴⁷Tufan, *A.g.e.*, s. 24.

muhtelif istikametlerde teftişler yaptığı, köylüyü tetkik ettiği duyuldu. Bu gelişte, başka bir gizli maksadın olduğunu hissediyorduk. Çünkü Ali Saip, yalnız değildi. Kendisi ile birlikte Fransız subayı Mösyö Suphi ile 40 kadar Ermeni jandarması da vardı. Nihayet hududa geldiler ve bizi oraya, görüşmeye çağırdılar. Cezmi de yanlarında idi. Develi'nin doğusundan geçen Zamantı suyu, Fransızlara göre hudut idi. Biz daha ileri geçemezdik. Köprü yakınında, bizim tarafta bulunan ovadaki Fıraktın köyüne, Develi Kaymakamı, Belediye Başkanı ve Kozan temsilcileri ile gitmiştik. Fransız zabitanın herhangi bir tecavüz ihtimali karşısında hazır bulunmayı uygun gördük. Gizik Duran'ı ve arkadaşlarını da çağırdık. Fransız subayı ve jandarmalar, köprünün karşısındaki Ayşepınarı köyüne geldiler. Cezmi, Ali Saip tarafından, bir tezkere ile görüşmek üzere bizi yanlarına davet etti. Onların bu tarafa gelmelerini rica ettik.

Gelmeyeceklerini, mutlaka bizim gelmemizi ısrarla bildirdiler. Sebep sorduk, orada Fransız bayrağı ve Ermeni jandarması var ve burada Türk bayrağı ve Türk köylüsü var, Milli bir görüşme, burada yapılmalıdır. Maksat başka ise, hareket de ona göre olmalıdır, cevabını vermiştim. Nihayet, Fransız subayını içirmekte olduklarını ve sızdıktan sonra gelecekleri cevabını aldık. Soğuk ve karlı bir gecede, Ali Saip, Cezmi ve bir arkadaşı, başlarını tanınmamak için sarmışlar, geldiler. Fıraktınlı Ali Beyin evinde mülakat yapıldı. Gelecekleri haberini alınca, derhal bir kağıda birçok sualler yazdım ve arkadaşlarıma okudum. Bunlardan başka sualler sorulmamasını istedim. Suallerim Fransızların kuvvetleri, maksatları, kumandanları, idareleri, Türk köylüsünün hali, Ermenilerin mezalimi, Türklerin siyaset çareleri, Milli hareketin gelişmesi ve teşkilat çareleri, Fransızların başka kuvvet getirme ihtimalleri, zayıf tarafları gibi konular idi. Ali Saip, soruların bir kısmını cevapladı, bir kısmını da sonra cevaplandıracağını söyledi. Yalnız bir teklifleri vardı; ertesi gün Fransız subayı Mösyö Suphi'yi ziyaret etmemizi ısrarla istediler. Şiddetle reddettik. Onlar, ısrarda devam ettiler, şahsen ben yine reddettim. Kaymakam ve diğer arkadaşlar görüşebileceklerini ima ettiler. Ali Saip ile bu kurulan münasebeti bozmamak için, ben hariç olmak üzere, ancak köprü üzerinde görüşmelerine razı oldum. Her ihtimale karşı, ben, pusu kurdum.

Görüştüler, Fransız subayı, “Fransız bayrağının Develi ve daha ileride görüleceğini” söylemiş, Kaymakam Atıf Bey de cevaben, “zaman gösterecek, beki Kozan’da Türk bayrağı görülür” demiş. Görüşmeden sonra Ali Saip bizimle çalışmaya başladı.”⁴⁸

Ali Saip, “Namık” takma adını kullanarak, eşinin el yazısı ile yazdığı bilgileri, Fekeli Cezmi aracılığı ile Develi’ye ulaştırıyordu⁴⁹. Milli Mücadele tarafına geçtiğini Fransızların öğrenmemesi için çaba gösterdi. Bölgedeki Türklere karşı tutumunu sürdürdü. Fakat yapılan görüşmeden Fransızlar haberdar olmuşlar ve Ali Saip’ten kuşkulananmaya başlamışlardı. Bunun üzerine Develi’ye gelmek istedi. Fakat Develi’ye gelmesi Fransızların tepkisini artıracığı için, bu isteği kabul edilmedi. Ali Saip, kendi isteği ile Urfa’ya gönderildi. Burada büyük hizmetleri oldu.

10-Ali Fuat Cebesoy’la Kayseri’de Yapılan Toplantı Ve Alınan Kararlar:

20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Cebesoy, Sivas’ta kongre çalışmalarını bittikten sonra, 20 Kasım’da Ankara’ya gitmek için yola çıktı. Kayseri’ye de uğrayacaktı. Kayseri’ye gelmesinin sebebi; Kayseri ve çevresindeki durumu yakından incelemek, bölgedeki çalışmalarını kontrol ederek eksiklikleri gidermek ve Ankara’ya gidecek Temsil Heyeti için yol boyunca güvenlik önlemleri almaktı⁵⁰.

Kayseri’deki toplantıya katılan Osman Tufan, bu toplantıdan şu şekilde bahseder: “Sivas’tan hareketimizde aldığımız emir ve talimat, işgal mıntıkası içine girip teşkilat yapmaktı. İçeriye girmek imkansızlığın karşısında, geriden yardım edilmesini lüzumlu gördük ve durumu, Sivas’ta bulunan Atatürk’e arz ettik. Ali Fuat Paşa, Sivas’tan Ankara’ya dönerken bizi, talimat almak üzere Kayseri’ye davet etti.

Askerlik Dairesi makamında yapılan toplantıda, Adanalı sivil Ahmet Remzi de bulunuyordu.

Bize geriden, gönüllü yedek subaylarla, gönüllü halktan kuvvet gönderileceği, fakat hükümet memurlarının duymaması lazım geldiği, ikimizden birimizin istila mıntıkası içine hiç olmazsa en yakın bir günde girmiş olmak suretiyle

⁴⁸ Tufan, *A.g.e.*, s. 26-27.

⁴⁹ Ali Saip Ursavaş, *Çukurova Acıklı Olayları ve Urfa’nın Kurtuluş Savaşları*, Kurtuluş Matbaası, Şanlıurfa, 1984, s. 35.

⁵⁰ Zübeyir Kars, *Milli Mücadelede Kayseri*, K. B. Yayınları, Ankara, 1993, s. 40.

hareketin içeriden başlaması lüzumu, Ali Fuat Paşa tarafından anlatıldı ve hangimizin içeriye gireceğini bize sordu. Kemal Doğan, binbaşı ve benim amirim idi, sıra bende idi. Ben girerim dedim. Ama nasıl gireceğimi de bilmiyordum. Harita üzerinde tetkikat yaparken, mıntıkanın çok geniş olduğu ve biraz küçültülmesini, daha küçük mıntikalara ayrılarak, her yere başka başka teşkilat memurlarının görevlendirilmesini ve bana arkadaş vermelerini teklif ettim. Arkadaş bulmak için çok düşündük, uygun kimseyi hatırlayamadık. Kayseri'ye ilk geldiğimizde, kongre beyannameleri verdiğimiz Jandarma Yüzbaşısı Ratip, bu yüzden açığa çıkarılmış, milli gayreti, mağduriyetine sebep olmuş, jandarma idaresi tarafından açığa alınmıştı. Boş ve açıkta kaldığından, Ratip'i teklif ettik. Kalem reisi, Erkanıharp Miralay Emrullah itiraz etti; "O, kaş yapayım derken, göz çıkarır" dedi. Ali Fuat Paşa da; "Bize böylesi lazımdır" diyerek teklifimizi kabul etti. Teklifim üzerine mıntıkam, doğudan İskenderun Anabali dağları, batıdan Seyhan nehri ile sınırlandırıldı. Bana Kilikya Şark Mıntıkası Kumandanı (Doğu Kilikya Bölgesi Kumandanı) unvanı verildi. Ratip'e vazifesini tebliğ ettiğimiz zaman çok sevindi, Doğan ve Tufan isimlerine uygun olması için kendilerine Tekelioğlu Sinan dedik."⁵¹

Kayseri'de yapılan toplantı sonucunda Batı Kilikya Cephesi Kumandanlığına atanmasına karar verilen Jandarma Yüzbaşısı Ratip'e, Atatürk tarafından bir telgraf çekilmiştir. Bu telgraf şu şekildedir:

"BATI KİLİKYA CEPHESİ KUMANDANLIĞINA

- 1- Bölgeniz Seyhun suyunun doğusundan Mersin batısına dek uzanır.
- 2- Bölgeniz içinde her işten önce örgüt kurulacaktır.
- 3- Karaisalı'dan işe başlamak uygun olur.
- 4- Ulusal Kuvvetler tüzüğe göre oluşturulacaktır.
- 5- Bölgenizde, küçük müfrezelerden başlanarak İslam halkı silahlandırılacaktır.
- 6- Takma adınız Tekkelioğlu Sinan Beydir.

Temsilciler Kurulu adına

Mustafa Kemal "⁵²

⁵¹ Tufan, *A.g.e.*, s. 29-30.

⁵² Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II*, K. B. Yayınları, Ankara, 1995, s. 148.

Bu telgrafi alan Yüzbaşı Ratip, yeni görevini yerine getirmek için Niğde'ye hareket etti. Burada büyük hizmetleri oldu. Develi'deki karargaha bağlı olarak bölgedeki çalışmalarını sürdürdü.

11-Develi'deki İç Çekişme :

Kayseri'de Ali Fuat Paşa ile yapılan toplantı sonucunda, çalışmaların işgal bölgesine kaydırılmasına karar verilmişti. Osman Tufan, işgal bölgesinde çalışmaları yürütme görevini üstlenmişti ve bunun için işgal altında bulunan Maraş dolaylarına gitmişti. Bu dönemde Develi halkı da biran önce Doğan Beyin de harekete geçmesini bekliyordu. Çünkü her bakımdan olaylar gelişmiş, son safhasını bulmuştu. Develi'deki Milli hareketten rahatsız olan Fransızlar, Develi'yi her an işgal edebilirdi. Fransızlar, bunun için hazırlıklar yapıyordu. Kış mevsiminin çok sert geçmesi, Fransızların önündeki en büyük engeldi. Fransızların bu niyetini, Fıraktın görüşmesinde Mösyö Suphi, Develi Kaymakamı Atıf Beye iletilmişti⁵³.

Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti görevini yapmıştı. Yeteri kadar erzak, para, giyecek toplamıştı. Develi halkı da yardım taleplerine karşılık vermişler ve her türlü fedakarlığı göstermişlerdi. Fakat bu kadar fedakarlığa karşı ortada silahlı bir kuvvet yoktu. Ortada somut bir gelişmenin olmaması Develileri rahatsız ediyordu. Yaptıkları fedakarlıkların karşılığını görmek istiyorlardı. Bu yöndeki düşüncelerini Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerine ileterek, bir an önce harekete geçilmesi için baskı yapıyorlardı. Ayrıca Osman Tufan'ın işgal bölgesine hareket etmesi, Develi'lerin bu yöndeki isteklerinin artmasına neden oldu. Osman Tufan'dan sonra kendilerinin de harekete geçmeleri gerektiğini düşünen Develi Kaymakamı Atıf Bey, Belediye Başkanı Kamberli Osman ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hacı Seyit zade ile Komutan Doğan Bey arasında, bu konuda sert tartışmalar olmuştu. Bu tartışma sonucunda, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hacı Seyit zade, Doğan Beye hitaben :

-“ Ben size İdare Heyetinin kararını tebliğ ediyorum. Üç güne kadar hareket etmezseniz, Develi'yi terk etmenizi isteyeceğiz” demişti. Bütün bu baskılar karşısında Doğan Bey; “Hazırlığımız tamam değil. Kolordudan top ve makineli tüfek

⁵³ Tufan, *A.g.e.*, s. 29.

istedim. Ayrıca bir nizamiye bölüğünün de gönderilmesini rica ettim. Onlar gelsinler, düşüneceğiz” demişti⁵⁴.

Develilerin bir an önce harekete geçilmesi hususunda Doğan Beye yaptığı baskılar sonuçsuz kaldı. Doğan Bey, yabancı olan bir bölgede, miktarı, mahiyeti, durumu belli olmayan hayali kuvvetlere güvenerek ortaya atılmak istemiyordu. Bölgenin genel yapısını inceleyen Doğan Bey, yapılacak bir hareketin başarılı olması için ağır silahlara ihtiyaç gerektiğini tespit etmişti. Doğan Bey, Topçu Ocağı’nda askeri eğitimini aldığından dolayı disiplin içine yetişmiş ve çete savaşları konusunda bir eğitim almamıştı. Bundan dolayı halk ve çetelerle bu işin yapılacağına inanmıyordu. Ali Fuat Paşa’dan bir nizamiye bölüğünün gönderilmesini istemişti. Ayrıca Saimbeyli ve çevresinin dağlık alanlarla kaplı olmasından dolayı buraya yapılacak hareket için de 5,5 ‘lik ve 7,5 ‘lik olmak üzere iki top isteğinde bulunmuştu⁵⁵. Hazırlıklar tamamlanmadan ve birlikler oluşturulmadan herhangi bir harekete geçmeyeceğini kesin bir dille ifade etti.

Develiler, Mustafa Kemal tarafından atanan bir komutana hareket başlamadan cephe almak istemiyorlardı. Bu sırada Develili 7 katırcının Ermeniler tarafından katledilmesi, halkı heyecanlandırmıştı. Yakında Develi’nin Ermeniler tarafından basılarak, Türkleri katledecekleri şeklindeki söylentiler suretle yayıldı. Bunun üzerine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, daha fazla beklemenin tehlikelerini belirterek, Doğan Bey’den, yapacağı hareketin gününü belirtmesini istediler.

Niğde’den 3000’den fazla silah ve yeteri kadar cephaneye getirilerek Askerlik Şubesi deposuna yerleştirilmişti. Hareket için yeteri kadar silah temin edilmişti. Ayrıca kuvvetler için para, erzak ve yiyecek toplanmıştı. Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, bu hazırlıkları göstererek hemen harekete geçilmesini istiyorlardı. Fakat kış mevsimi bütün şiddetiyle devam ediyordu. Bundan dolayı, yapılacak hareket önündeki en büyük engel idi.

Havalar ısınınca Doğan Bey ile Kamberli Osman arasında saatlerce süren bir görüşme yapıldı. Görüşmede Doğan Bey, herhangi bir harekete girişmeyeceğini belirtti. Tartışmalar sonucunda, Kamberli Osman’ın işgal bölgesine hareket etmesine

⁵⁴ Özdemir, *A.g.e.*, s. 68.

⁵⁵ Gürbüz, *A.g.e.*, s. 154.

karar verildi. Kamberli Osman, Develi'de oluşan kuvvetlere dokunmadan işgal bölgesine hareket edecek ve buradaki köylerden toplayacağı kuvvetlerle işgal kuvvetleri ile mücadele edecekti. Doğan Bey de belirecek duruma göre karar verecekti⁵⁶.

12-Kamberli Osman'ın Develi'den Hareketi:

Kamberli Osman, Develi'de meydana getirilen elemanlara ve kadroya dokunmadan, az bir kuvvetle ilk çıkışı yapacaktı. Köylerde, gerekli olan kuvveti toplayacağına inanıyordu. Bu hareket ümit verici bir duruma gelirse Doğan Bey de arkadan hareket edecekti. Kamberli Osman bu amaçla ilk çıkışta, Develi'den sadece yedek subay Emin Develioğlu'nu yanına aldı. Diğerleri kendi çiftçisi ve muhafızları idi. Bunlar Kürt Şükrü Çavuş, Kürt Hasan, Abdurrahman ve Salih idi. Toplam altı kişi ile bu yolculuk başlayacaktı⁵⁷. Bu altı kişi köylerden kuvvet toplayacak ve düşmana karşı mücadeleye girişecekti. Bu hareketin başarılı olması çok uzak bir ihtimaldi. Doğan Bey de bu hareketin başarılı olacağına inanmadığı için Develi'den ayrılmadı.

Kamberli Osman ve yanındaki beş kişi, ilk önce Ayvazhacı köyüne geldi. Burada yapılan konuşmalardan sonra, köyde 21 atlı bir müfreze oluşturuldu. Bu köye 50 silah ve 2500 mermi Develi'den getirilerek dağıtıldı. Milis kuvvetler Madazı, Köy Gömedi, Kazlı Gömedi, Ebce, Fıraktın, Şahmelik, Hüseyinli, Çöten köylerine uğradılar ve bu köylerden kuvvet toplamaya çalıştılar. Develi'den ayrıldıktan üç gün sonra Pungu köyüne geldiler. Bu arada Pungu köyüne, Develi'den 220 silah ve yeteri kadar cephaneye getirilmişti.

Pungu köyüne geldiklerinde sayım yapıldı. Tam 224 atlı ve Pungu köyünde bekleyen 20 kişilik Gizik Duran Müfrezesi ile 244 atlı ve silahlı bir milis kuvvet meydana getirilmişti. Bu sayının ileride artacağı aşıkardı. Burada, kuvvetlerin ihtiyacı olan erzaklar toplanmıştı. Kamberli Osman, seçtiği altı müfreze kumandanına kuvvetleri bağladı. Buna göre seçilen müfreze kumandanlarının emrine 25 kişilik kuvvet verildi. Böylece bu kuvvetlerde disiplin ve emir-komuta zinciri

⁵⁶ Özdemir, *A.g.e.*, s. 70- 71.

⁵⁷ Özdemir, *A.g.e.*, s. 73.

sağlanmış oldu. Bu şekilde, meydana gelebilecek herhangi bir disiplinsizliğin önüne geçilmiş oldu⁵⁸.

Kamberli Osman, Pungu köyünde kuvvetleri topladıktan sonra, bölgede önemli bir konuma sahip olan ve bir Fransız karakolunun bulunduğu Kiske köyüne hareket etti. Gece yarısından sonra 250 atlı Taşçı köprüsünü geçerek, yıldırım hızı ile Kiske köyüne geldiler. Fransızların Karakol ve Nahiye Müdürlüğü binasını bastılar. Nahiye Müdürü Ermeni Serkis ve karakolda bulunan dokuz Ermeni jandarma tutuklandı. Karakolda bulunan 80 silah ve çok miktarda cephane Milis kuvvetlerin eline geçti.

Kamberli Osman, sabah bütün civar köylere, atlılar yollayarak, durumu bildirdi. Nahiye merkezine gelmelerini istedi. O gün akşama kadar, civar köylerden gelenlerle, Kiske köyü, doldu taşı. Tutuklanan dokuz jandarma, köy meydanını dolduran köylülerin karşısına çıkarıldılar. Kamberli Osman, bu kitleye hitaben ;(esir Ermeni müdür ve jandarmaları göstererek)

“-Bunlardan korkumuz yok. (Nahiye müdürlüğü binasında dalgalanmakta olan Fransız bayrağını göstererek) Eğer Fransızlar şerefli ve namuslu bir millet olsalardı bayraklarını (esirleri göstererek) böyle kiralık katillere ve satılmış uşaklara emanet etmezlerdi. Nerede Fransızlar ?... Nerede Fransız askerleri, subayları ?... Bu işler ısmarlama yapılmaz. Aslanlar yuvasında çakallar barınamaz. Onlara dünyayı zindan edeceğiz.”⁵⁹

Kamberli Osman, Zamantı Irmağı çevresinde bulunan köylerin silahlı kuvvetlerini Kiske köyünde toplayarak, kuvvetlerin sayısını artırmaya çalışıyordu. Aynı zamanda Feke ile irtibat kuracak ve Saimbeyli dolayları hakkında bilgi toplayacaktı. Bunun için 50 kişilik bir kuvveti Kozanlı Şehlikzade Hasan'ın emrine vererek 6 Mart 1920'de Gezbel'e gönderdi. Bu kuvvet Zamantı Irmağı etrafındaki köylerdeki silahlı kuvvetleri emri altına alacak ve Saimbeyli, Mağara Nahiyesi ile Şar köyü hakkında bilgi toplayacaktı⁶⁰. Civar köylerde asker toplama çalışmaları sonucunda 400 kişi toplanabilmişti. Bu sırada bu köylere silah ve cephane dağıtıldı

⁵⁸ Özdemir, *A.g.e.*, s. 90.

⁵⁹ Özdemir, *A.g.e.*, s. 93.

⁶⁰ Gürlek, *A.g.e.*, s. 56.

ve bu köylere olabilecek bir Ermeni saldırı karşısında önlem alınmış oldu. Bölgede bulunan Fransız karakolları basılarak Ermeni jandarmalar etkisiz hale getirildi. Böylece Feke'ye hareket edilmeden önce bölgede gerekli güvenlik önlemleri alınmış oldu.

Kamberli Osman, Kiske'de esir alınan Ermenileri, Hacı Çavuş komutasında bir kuvvetle Develi'ye gönderdi. Ayrıca bölgede yaptığı çalışmaları anlatan bir mektubu da gönderdi. Mektupta yaptığı çalışmaları anlattı ve;

“1- Rumlu nahiyesinin ve nahiyeye bağlı köylerin işgalden kurtarılarak, şanlı bayrağımızın tekrar dalgalandırıldığı,

1- Nahiyenin idare ve asayişini temin etmek üzere, yedek subay Emin Bey idaresinde bir müfrezenin görevlendirildiği,

2- Beş gün içinde silahlı kuvvet adedinin 700'ü geçtiği, her gün, her saat gönüllü yazılanların gittikçe arttığı,

3- Kiske'de esir edilen Fransızların Nahiyeye Müdürü Ermeni Serkis ile dokuz Ermeni jandarmanın Punkulu Hacı Çavuş kumandasında bir müfrezeye teslimen gönderildiği,

4- İki güne kadar mevcut kuvvetlerle Feke istikametine doğru hareket edilerek, Feke'nin de işgalden kurtarılacağı,

5- Yukarıda yazılı hususların Develi halkına munasip vasıtalarla duyurulmasını” istedi⁶¹.

Doğan Bey, aldığı bu haberden dolayı çok sevinmişti. 6-7 gün içinde 600-700 kadar silahlı kuvvet meydana getirilerek Rumlu Nahiyesi'nin Fransızlardan alınması, Doğan Bey'i çok sevindirmişti. Kamberli Osman tarafından yapılan bu hareketin başarıya ulaşacağına inanmaya başlayan Doğan Bey, bu hareketi yakından takip etmeye başladı. Haberi duyan Develi halkının ise bu kötü günlerin geçeceğine olan inancı arttı ve halk bu davaya sıkı sıkıya bağlanmaya başladı.

⁶¹ Özdemir, *A.g.e.*, s. 95.

13-Feke'nin Kurtarılması :

Feke kazası, Saimbeyli ile Kozan arasında yer alır ve bu iki ilçenin birbirleriyle olan bağlantısını sağlardı. İleride Saimbeyli'ye yapılacak bir hareketin başarılı olması için, öncelikle Kozan ile bağlantısının kesilmesi gerekiyordu. Saimbeyli'ye Fransızlardan yardım gelmesi engellenirse, buranın alınması daha kolay olurdu. Bu açıdan Feke'nin kurtarılmasına öncelik verildi.

Kozan İşgal Kumandanı Taillardat, Kiske bucağının Türk kuvvetlerinin eline geçtiğini öğrenince, durumu incelemesi için Feke Kaymakamı Şerafettin Bey'i, bölgeye gönderdi. Şerafettin Bey Kuva-i Milliye'nin bir elemanı idi. Şerafettin Bey, Jandarma Kumandanı Ali Bey'i de yanına alarak Kiske'ye hareket etti. Zaten Şerafettin Bey'e, Türk kuvvetleri tarafından ilçeyi terk etmesi emri verilmişti. Bu Feke'ye yapılacak hareketin son aşaması idi. Şerafettin Bey, Feke'den ayrılırken ilçede 300 Fransız askeri, 4 makineli tüfek ve birkaç yüz de Ermeni vardı⁶².

Kamberli Osman'ın emrindeki kuvvetler Rumlu nahiyesinde asayişi sağladıktan ve idareyi temin ettikten sonra Feke'ye doğru yola çıktılar. Kuvvet sayısı 700'e yakındı. Feke'ye giden yol, Kevenli Beli denilen yüksek bir geçitten geçiyordu. Kış mevsimi olması dolayısıyla geçit kar ile kaplanmıştı. Bundan dolayı geçidi geçmek çok zordu. Feke'deki Fransız ve Ermeniler, bu geçidin geçilerek ilçeye bir taarruzun yapılabileceğini düşünemiyorlardı. Kevenli Beli Geçidi çok zor da olsa geçildi. Milis kuvvetler geçidi geçtikten iki gün sonra ikindi üzeri Feke yakınlarına geldiler. Stratejik bakımdan önemli yerleri ele geçirdiler. Daha sonra ilçenin çevresine yerleştirildiler. Böylece ilçeyi ele geçirmek için tüm hazırlıklar tamamlanmış oldu. Milis kuvvet, saldırı için uygun bir zamanı beklemeye başladı. Bu dönemde, ilçede Fransız temsilciliği yapan Ermeniler, bu kuşatmayı beklemiyordu. Onların düşüncesi, bahar mevsimi geldiğinde, yolların açılması ile, Develi ve Kayseri istikametine doğru işgal sahasını genişletmek idi. Ayrıca ilçeyi kuşatan bu Milis kuvvetin varlığından bile haberleri yoktu. Bundan dolayı hiç hazırlıkları yoktu. İlçenin bir Türk kuvveti tarafından kuşatılması, Ermeniler için beklenmeyen bir gelişme olmuştu⁶³.

⁶² Gürbüz, *A.g.e.*, s. 169.

⁶³ Özdemir, *A.g.e.*, s. 125.

Feke'nin Türk kuvvetleri tarafından kuşatıldığı haberini alan Ermeniler, şaşkına döndüler ve haberin doğru olup olmadığını öğrenmek için çeşitli yönlere Ermeni jandarmalar gönderildi. Bu jandarmaların hiç birisi geri dönmedi. Çünkü hepsi Türk kuvveti tarafından yakalanmıştı. Ayrıca etraftan sürekli olarak silah sesi duyuluyordu. Ermeniler ne yapacaklarını şaşırılmışlardı. Nihayet dört tane Ermeni jandarması ellerinde beyaz bayraklarla geldikleri görüldü. Bu jandarmalar doğruca Fransızların ilçede en üst görevlisi olan Ermeni çavuşunun yanına gittiler. Kamberli Osman'ın; "15 bin kişilik bir kuvvetle Feke'nin kuşatıldığını, en küçük bir direnme ve hareket karşısında şehirde bulunan bütün Fransız ve Ermenilerin yok edileceğini, yarım saat zarfında kayıtsız şartsız teslim olmaları" şeklindeki ultiatomunu getirdiler⁶⁴. Telgraf telleri kesildiğinden Kozan'da bulunan Taillardat'a durumu ileterek yardım talebinde bulunamıyorlardı. Ayrıca gece olduğu için ilçeyi kuşatan Türk kuvvetlerin sayısını tespit edemiyorlardı. Kamberli Osman'ın verdiği müddet çok kısa olduğu için herhangi bir hazırlık da yapamıyorlardı. Tam manasıyla köşeye sıkışmışlardı. Buna rağmen bu ultiatoma cevap vermediler.

Bu durumu değerlendirmek için bir toplantı yapan Ermeniler, bu zor durum karşısında ilçeyi terk etme kararı aldılar. Türk kuvvetleri ilçeye taarruz etmeden önce Kozan'a doğru kaçtılar. Sonuçta ilçede 70 ile 80 arasında Ermeni kalmıştı⁶⁵. Kamberli Osman'ın Ermenilere verdiği müddet dolunca, Türk kuvvetleri ilçenin çeşitli yerlerinden, ilçeye girmeye başladılar. Hükümet binasını ve resmi daireleri ele geçirdiler. İlçede kalan Ermenileri tutukladılar ve ilçede hakimiyeti sağladılar. Olası bir Ermeni saldırısının karşı sabaha kadar Türk birlikleri nöbet tuttu. 10 Mart 1920 tarihinde Fransız bayrağı indirilerek yerine Türk bayrağı çekildi. Böylece on beş ay süren Fransız işgali sona erdirilerek, Feke kurtarıldı⁶⁶.

Feke'nin kurtarılması ile Saimbeyli ile Kozan ilçelerinin birbirleri ile olan bağlantısı kesilmiş oldu. Böylece Fransızların Saimbeyli'deki Ermenilere yardım

⁶⁴ Özdemir, *A.g.e.*, s. 126.

⁶⁵ Gürbüz, *A.g.e.*, s. 126.

⁶⁶ Özdemir, *A.g.e.*, s. 127.

ulaştırması engellenmiş oldu. Saimbeyli'deki Ermeniler Fransız desteğinden mahrum bir şekilde kaderleri ile baş başa kaldılar.

Kamberli Osman, kesilen telgraf bağlantısı yeniden sağlanınca, Özdemiroğlu Yaşar takma adıyla, Kozan'da bulunan Fransız Askeri Mutasarrıfı Taillardat'a şu telgrafi çekti :

“Sis'te (Kozan) Fransız Askeri Mutasarrıfı ve Temsilcisi Mösyö Taillardat'a Bağımsızlığımızı yok etmeye yönelik hareketinize karşı Türk Milleti eline silahını alarak ana vatanını ve istiklalini müdafaa ve korumak gayesi ile mücadeleye atılmıştır. Üç gün evvel işgaliniz altında bulunan Rumlu nahiyesi, bu gün de Feke kurtarılacak, tekrar mukaddes bayrağımız dalgalandırılmıştır. Zalim idarenizden kurtulan bütün Müslümanlar, büyük sevinç içerisinde. Ana vatanımıza yaptığınız bu alçakça tecavüzler Fransa tarihinin kara lekesi olarak unutulmayacaktır. Bugün emrimde yirmi binden fazla kuvvet bulunmaktadır. Üç gün zarfında Sis (Kozan) ve havalisini terk ve tahliye etmenizi tebliğ ve ihtar ederim. Aksi halde dökülecek kanlardan sizler mesulsünüz.”⁶⁷

Taillardat bu telgrafi alınca çok şaşırıldı. Durumu Adana'da bulunan, Fransız komiseri Bremond'a bildirirken, diğer taraftan da Feke'ye iki keşif uçağı gönderdi. Uçakların gelişi üzerine, Kamberli Osman, Feke'de canlı ne varsa (insan, hayvan) hepsinin ilçe meydanına toplanmasını emretti. Uçakların keşif maksadıyla geldiği aşikardı. Taillardat'a çekilen telgrafta 20 bin kişilik bir kuvvetten bahsedilmişti. Herkes, bunun için Feke meydanına toplandı. Uçaklar ilçeye iki bomba atmaktan başka bir şey yapamadılar ve gitmek zorunda kaldılar.

Kozan işgalden kurtarılınca Feke'ye gelen keşif uçaklarının vermiş oldukları raporlar ele geçti. Bu raporda Türklerin en az 10-15 bin arasında kuvveti olduğu tahmin edilmişti. Halbuki Feke'nin kurtarılmasında 800-1000 kadar kuvvet yer almıştı⁶⁸.

Feke'nin Türk kuvvetlerin eline geçmesi üzerine, bölgedeki köylerde bulunan Ermeniler, Kozan ve Saimbeyli'ye gitmek için göçe başladılar. Bölgede dağınık

⁶⁷ Özdemir, A.g.e., s. 128.

⁶⁸ Özdemir, A.g.e., s. 129.

halde yaşayan Ermenilerin bir merkezde toplanarak büyük bir kuvvet oluşturması tehlikeli olabilirdi. Bundan dolayı bu Ermeni gücünü önlemek için önlemler alındı. Yerebakan'da bulunan 1500'e yakın Ermeniler kontrol altına alınarak, bunların Kozan ve Saimbeyli'ye gitmeleri engellendi.

Türk kuvvetinin Feke'yi ele geçirmesi ile bölgede bulunan Ermeniler telaşa kapıldılar. Ermeni nüfusunun fazla olduğu Saimbeyli'ye gitmek için harekete geçtiler. Bölgedeki bu gçler nlendikten ve gerekli güvenlik önlemleri alındıktan sonra sıra Saimbeyli'ye gelmişti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FRANSIZ İŞGALİNDE YAHYALI:

1-İdari Teşkilatlanma:

Kayseri; merkezi Konya olan Karaman Eyaleti'ne bağlı bir liva iken, 1846'da yapılan idari düzenleme ile Bozok Eyaleti'ne bağlanmıştır¹. Bu dönemde Kayseri'ye bağlı altı nahiyeye vardı. Bunlar Develü, Karahisar-ı Develü (Yeşilhisar), Kozanlı, Zamantı, Kusture ve Sarıoğlan'dır². 1864'te başlayan çalışmalar sonucu 1867'de yürürlüğe giren Vilayet Nizamnamesi ile sancak yapılan Kayseri, 1876'da Ankara Vilayeti'ne dahil edilmiştir. Bu tarihte Nefs (Merkez ilçe), İncesu ve Develü'den ibaret üç kaza, Kusture (Tomarza) ve Karahisar (Yeşilhisar)'dan ibaret iki nahiyeye ve 181 köyü bulunmaktadır. 1923'te Cumhuriyet ile birlikte il olan şehrin adı da Kayseri olarak kabul edilmiştir³.

Osmanlı Devleti döneminde uzun süre Develi Karahisar'a (Yeşilhisar) bağlı bir karye olarak varlığını sürdüren Yahyalı, XIX. yüzyılda zaman zaman Niğde ile Kayseri arasında el değiştiren bir kaza (kadılık) durumundadır. 1870'de Niğde Vilayetine bağlı bir bucak merkezi (nahiyeye) olarak gördüğümüz Yahyalı, 1954 yılında, 6324 sayılı kanun ile ilçe olarak Kayseri'ye bağlanmıştır⁴.

Yahyalı 1954 yılında ilçe yapılarak Kayseri iline bağlanırken, ilçe sınırı içerisine Adana (Feke ve Kozan ilçesi topraklarından), Niğde ve Kayseri (Develi ve Yeşilhisar ilçesi topraklarından)sınırları içerisinde bulunan yerler dahil edilmiştir. Yahyalı ilçesi Adana, Niğde ve Kayseri illerinin toprakları üzerinde kurulmuş bir ilçedir ve bu üç ilin tam ortasında kurulmuştur. Kayseri ilinin Adana ve Niğde sınırını oluşturur. Milli Mücadele döneminde, Yahyalı ilçesinin merkezi ve batısında kalan topraklar ile Zamantı Irmağı'nın batısında yer alan Ulupınar (Barazama) ve

¹ Kemal Göde, *Tarih İçinde Kayseri*, E. Ü. Yayınları, No: 2, Kayseri, 1991, s. 12.

² Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş 1, Anadolu'nun İdari Taksimati*, Ankara, 1988, s. 101-116.

³ Mehmet İnbacı, *XII. Y. Y.Başlarında Kayseri*, İl Kültür Müdürlüğü Yayını, Kayseri, 1992, s. 33.

⁴ Sami Köşker, *Türk Kültürü Açısından Yahyalı*, Yahyalı Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayını, No: 2, Yahyalı, 1997, s. 30.

Çamlıca (Faraşa) köyleri Niğde iline bağlı, ilçenin Develi ilçesi ile sınırını oluşturan Kopçu, Süleymanfakılı, Denizovası ve Taşhan köyleri Develi ilçesine bağlı ve Zamantı Irmağı boyunca kurulan ve ırmağın doğusunda yer alan köylerde Adana iline bağlı idiler. Bu köyler Karaköy, Dikme, Delialıuşağı, Yeşilköy, Balcıçakırı köyleri idi. Bu köyler Feke iline bağlı idiler.

2-Yahyalı İlçesinin Demografik Yapısı:

1868 tarihindeki salnamede Yahyalı Nahiyesi ve 19 köyü, Ürgüp kazası içerisinde gösterilmiştir. Ürgüp kazası da Niğde Sancağı'na bağlıdır⁵.

1872 tarihli salnamede, önceki salnamelerde Ürgüp'e bağlı olan Yahyalı Nahiyesi, salnamenin idari kısmında, önceki salnamelerdeki bilgiler aynen tekrar edilerek Ürgüp'e bağlı gösterilmiş, ancak nüfusla ilgili bilgilerin verildiği bölümde ise Niğde'ye dahil edilmiştir. Bu tarihten itibaren Yahyalı Nahiyesi, Niğde'ye bağlı olarak görülmektedir⁶.

1906 tarihli salnamede Yahyalı Nahiyesi'nin nüfusu şu şekilde gösterilmiştir:

<u>Nahiye</u>	<u>Köyler</u>	<u>Nüfus</u>	<u>Hane</u>
Yahyalı	Merkez	4025	1030
Yahyalı	Dereköy	462	270
Yahyalı	Kalın Kilise	280	77
Yahyalı	Kapıcı	238	46
Yahyalı	Koca Hacılı	183	64
Yahyalı	Kestelic	174	63
Yahyalı	Yerköy	139	60
Yahyalı	Bolarlı	86	33
Yahyalı	Ağcaşar	187	67
Yahyalı	Alay	352	59
Yahyalı	İlyanlı	64	24

⁵ 1868 (1285) K.V.S., s. 96.

⁶ 1869 (1286) K.V.S., s. 124.

1906 tarihli salnamede Yahyalı Nahiyesi ve köylerinin toplam nüfusu 5.190 kişi olarak ortaya çıkmaktadır⁷.

Yahyalı Nahiyesi'nde Ermeni ve Rum nüfusu bulunmamaktaydı. Tamamen Türklerden meydana gelmekteydi. Ayrıca Aydınlı Aşiretinin 100-150 hane üyesi de Yaz mevsiminde Aladağ eteklerine konardı. Bu kişiler bazen ilçe merkezine kadar gelerek yaz mevsimini burada geçirdikleri görülürdü. Bu nedenle Yahyalı Nahiyesi'nin nüfusu değişkenlik göstermekte idi⁸.

Rum ve Ermenilerin yaşadığı köyler ise Zamantı Irmağı boyunca kurulan Süleymanfakılı, Denizovası, Taşhan, Sazak, Karaköy, Dikme, Çamlıca (Faraşa) ve Ulupınar (Barazama) köyleri idi. Ermenilerin yaşadığı köyler; Süleymanfakılı, Denizovası, Taşhan, Sazak, Karaköy ve Dikme köyleridir. Rumlar ise Çamlıca (Faraşa) ve Ulupınar (Barazama) köylerinde yaşamaktaydılar. Bu köylerde Türkler yaşamaktaysa da Rum ve Ermenilere göre sayıca az idiler. Bu köyler içerisinde Karaköy ve Çamlıca (Faraşa) köyleri diğerlerine nazaran daha büyüktü. Diğer köyler ise küçük köylerdir.

Zamantı Irmağı'nın Aladağ kesimlerinde ise Türkler, Delialıuşağı, Yeşilköy, Balcıçakırı ve Çubukharmanı köylerinde yaşamaktaydılar. Bu köylerde Rum ve Ermeni nüfusu bulunmamaktaydı. Bölge Aydınlı ve Kozan aşiretlerinin yaylalıkları durumunda idi. Bu aşiretler kış mevsimini Çukurova'da geçirirler ve yaz mevsiminde ise havaların çok sıcak olması nedeniyle, buralara göçerlerdi. Bundan dolayı bölgedeki Türk nüfusunun sayısı mevsimlere göre değişkenlik gösteriyordu. Fransız işgalinin başlaması ile bu aşiretler Adana'da zorunlu ikamete tabi tutulduklarından, işgal döneminde buralara göç edemediler. Bütün bu yasaklara rağmen bölgedeki Türk nüfusu Ermenilere ve Rumlara göre daha fazladır.

Fransızlar, Zamantı Irmağı'nı sınır ilan ederek, ırmağın doğu kesimini işgal etmeye başlayınca, bu köylerde olaylar başladı. Fransızlar Ulupınar (Barazama) köyüne ve Habib köprüsü yanına karakol kurmuşlardı⁹. Bu karakol ile ilçenin dağlık köylerinde hakimiyet kurmuşlardı. Karakolda jandarma olarak çalışan Ermeniler,

⁷ 1906 (1322) K.V.S., s. 223.

⁸ Faruk Yılmaz, *Kurtuluş Savaşı ve Sonrası Niğde*, Hamle Matbaası, Niğde, 1998, s. 130.

⁹ Köşker, *A.g.e.*, s. 31.

köylerde yaşayan Ermeniler tarafından destekleniyor ve bu jandarmaların çalışmalarına yardım ediyorlardı.

İşgal edilen yerler Kozan ilçesinde görev yapan Fransızların Kozan Sancağı Mutasarrıfı Taillardat tarafından idare edilmekte idi. Taillardat yönetiminde Ermeniler bölgedeki Türklere büyük baskılar yapıyorlar ve ıssız yerlerde yakaladıkları Türkleri öldürüyorlardı. Ayrıca kurdukları Tesviye-yi Mesalih Komisyonları ile tehcir sırasında mallarını satan Ermenilerin mallarını geri almak amacıyla çalışıyorlardı. Fakat uygulama yağma ve talana dönüşmüştü. Ermeniler göz koydukları yerleri almak için iki şahit ile komisyona başvuruyorlardı. Sonuçta komisyondan Ermeniler lehinde kararlar çıkıyordu ve Türkler hiçbir şey yapamıyorlardı. Kozan ilçesinde yapılan bu uygulamalar, henüz Zamantı Irmağı boyunca kurulan sınır köylerinde uygulanmıyordu. Kozan'da kurulan Tesviye-yi Mesalih Komisyonunun yakında kendi bölgelerine de gelerek icraatına başlayacağını duyuyorlardı. Bu dedikodular bölgedeki köylüleri rahatsız ediyordu. Karakolda görev yapan Ermeni jandarmaların çalışmalarından ve köylerde yaşayan Ermenilerin taşkınlıklarından rahatsız olan köylüler, komisyonun bölgede icraata başlaması ile baskıya dönüşeceği endişesi içinde idiler. Bu durumdan son derece rahatsız olan köylüler, kurtuluş için çara aramaya başladılar¹⁰.

Köylüler kurtuluş çaresi olarak ilk önce, çete olarak ifade edilen Gizik Durak ve arkadaşlarını beslemek oldu. Gizik Duran Varsak Türkmenlerindendi. Bölgedeki Varsaklar Gizik Duran ile yakın ilişkiler içerisinde idiler. Hatta onunla birlikte bölgede faaliyet gösteren köylüler vardı.

3-Gayr-i Müslim Nüfusun Yaşadığı Yerler:

Gayr-i Müslim nüfusunun bulunduğu köyleri ve bu köylerin özelliklerini incelemek olayların daha iyi anlaşılması için gereklidir. Bu köyler kuruldukları yerlere göre Ova köyleri ve Dağ köyleri olmak üzere iki gruba ayrılır.

a) Ova Köyleri:

~~Ova köyleri, Zamantı Irmağı'nın Develi ovası kesimlerinde kurulmuş köylerdir. Bu köyler;~~

¹⁰ Mehmet Özdemir, *Milli Mücadelede Develi*, Sümer Matbaası, Kayseri, 1973, s. 91.

1. Süleymanfakılı:

Yahyalı'nın kuzey-doğusunda, Develi ilçesi ile sınır olan Süleymanfakılı köyü, 160 yıl önce kurulmuş ve ilk yerleşenleri Avşarlar olmuşlardır. Göçebe olarak gelip giden bu Oğuz boyu mensupları daha sonra Tomarza taraflarına gitmişlerdir. On onbeş sene de Develi'den gelen Ermeniler tarafından kullanılan köy ve arazisi, onlarında gitmesiyle bir müddet de boş kalmış, harabeye dönmüştür.

Tomarza'nın Kelgin köyünden gelen yedi hanelik bir grup tarafından kurulan köyün temelini de bu aileler oluşturur. Bu ailelerin önderi olan Süleyman Ağadan dolayı Süleymanfakılı adı verilmiştir¹¹.

Önceleri Develi'ye bağlı iken 1954'te Yahyalı'ya dahil edilmiştir.

Süleymanfakılı köyü, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Develi'den gelen Ermeniler tarafından kullanılmıştır. Köy ve çevresi, Ermeniler tarafından , tarım amacıyla kullanılmıştır. Köy Zamantı Irmağı'nın batı kesiminde kurulduğu için işgal edilmemiştir.

2. Denizovası Köyü:

Etrafı biraz yüksek olan köyün bulunduğu kapalı vadi, kar sularının erimesiyle birkaç ay suların altında kaldığından, Denizovası adı verilmiştir. Taşhan köyüne bağlı bir mezra iken 1954'te köye dönüştürülerek Yahyalı'ya bağlanmıştır. Köy ve arazisinin tek tapulu olup bir Ermeniye ait olduğu, 1988'deki kadastro çalışmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Köylülere alınan bilgilere göre, İshak adındaki bu Ermeni, Taşhan köyünden Yusufogulları ile ortaklık yaparak bu araziye ekip biçmekteydi.

Daha sonra bu şahıs, diğer Ermeniler gibi sınır dışına çıkarılmıştır. Giderken köy ve arazisini Yusufogullarından Hatem Ağaya satmıştır. Köyde kilise daha sonra yıkılmıştır.

3. Taşhan Köyü :

Göynük ovası doğusunda, ekilebilir arazisi çok olan merkezi bir Türk köyüdür. Cumhuriyet öncesi köyü terk eden Ermenilerin bıraktığı evlerden halen kullanılanı vardır. Eskiden köyün ortasında bulunan taş örgülü handan dolayı Taşhan

¹¹ Köşker, A.g.e., s. 62.

adını almıştır. Mağara-kilise ile Ermeni mezarlığı denilen kalıntılar, köyün kuruluşunun çok eskilere dayandığının bir göstergesidir¹².

Ova köyleri içerisinde en büyük köy Taşhan köyü idi. Süleymanfakılı ve Denizovası köyleri ise Taşhan köyünün mezrası idi. Bu ova Ermenilerin tarım sahası idi. İşgal alanı dışında kaldığından dolayı işgal edilmemiştir. Bundan dolayı önemli bir olay meydana gelmemiştir.

Develi'de, Kilikya Kuva- yi Milliye Kumandanlığı kurulduktan sonra, Fransız işgalinin Develi'ye kadar genişleme tehlikesi ortaya çıkmıştı. Bu durum karşısında bölgedeki Türkleri silahlandırmak lüzumunu hisseden Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, bölgedeki köylere silah dağıtmıştır. Zamantı Irmağı'nın batı kesiminde kurulan ve işgal sahasına sınır olan Taşhan köyüne de, Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından silah dağıtılmıştır. Verilen silahın tutanağı şu şekildedir :

“ Karar No: 44

Taşhan köyünün Aydınlı aşireti idare heyetinin mazbatasına karardır.

Yukarıda geçen konu, imza ve mühürün adı geçen köyün idare heyeti reisi ve azasının olduğu on iki Alman mavzeri, iki bin beş yüz fişenk verilmesi tasdik kılındı.”¹³

Köye 12 adet silah verilmiş ve herhangi bir Ermeni saldırısına karşı köylünün kendisini koruması sağlanmıştır.

b) Dağ Köyleri:

1. Karaköy Köyü:

Zamantı Irmağı kıyısında kurulan Karaköy'e ilk yerleşmenin 400 yıl önceye kadar gittiği tespit edilmiştir. Köyün adı hakkında iki rivayet anlatılmaktadır. Birincisi; çevreye çok kar yağdığı halde buraya az yağdığı için köy, çevresine göre kara bir nokta şeklinde gözükmetedir. İkincisine göre ise; ormanlarla kaplı bölgenin bir yangın sonucu kararıp kalmış kısmına, bugünkü köy kurulmuştur. Köyün ismi bu iki rivayet ile açıklanmaktadır.

¹² Köşker, *A.g.e.*, s. 61.

¹³ Özdemir, *A.g.e.*, s. 138.

Köy ilk önce Adana'ya bağlı iken sonradan Develi'ye, 1954'ten itibaren de Yahyalı'ya bağlanmıştır. Aşırı sıcak ve sivrisinek yüzünden Toroslara yaylaya çıkan İsmail Ağa (Şahbaz) ve Karaahmetoğlu Ahmet tarafından kurulan köye, Kozanlı Ermenilerden de yerleşen olmuştur. Uzun süre Osmanlı Devleti'ne bağlı kalan köyün, XIX. yüzyılda Kozanoğulları hakimiyetine geçtiğini görüyoruz. Zaten Kozanoğlu Ahmet Bey, yakındaki Şihli köyünde doğmuştur. Sırkıntıoğulları adını taşıyan kabile bölgede, Kozanoğulları adına hakimiyet sürmüştür¹⁴.

2. Dikme Köyü:

Dikme, Zamantı havzası içerisinde kurulmuştur ve Yahyalı'ya uzaklığı 20 km'dir. Dikme köyü, Karaköyden ayrılan Ermeniler tarafından kurulmuştur. Kurulduğu dönemde Karaköy'ün mezarısı idi. Köyde üç hane Türk ailesi vardı. Bölgenin işgal edilmesi nedeniyle köydeki üç hane Türk ailesi Karaköy'e göç edince, köy sadece Ermenilerin yaşadığı bir köy haline gelmiştir¹⁵.

Çok eski bir Rum yerleşim merkezi olan köyün doğusunda Afkasıl (Kansel) Mezarlığı ile Şehitler Mezarlığı, batısında ise Kadioluğu Mezarlığı, tarihi niteliği olan Habib Köprüsü ve karakolu, köyün tarihi kalıntıları arasındadır.

3. Sazak Köyü:

Zamantı Irmağı'nın kuzey kesimlerinde kurulmuş olan Sazak köyü, Yahyalı'ya 30 km. uzaklıktadır. Köyün ortasında bulunan ve köyü ikiye bölen sulak, sazlık araziden dolayı Sazak adını almıştır. Karaköyden ayrılan Ermeniler tarafından kurulmuştur. Kurulduğu dönemde Karaköy'ün bir mezarısı durumunda idi.

Zamantı Irmağı'nın kuzeyinde kurulduğu için işgal edilmemiştir. Fakat nüfusun büyük bir bölümünün Ermenilerden oluşması ve Karaköy'ün bir mezarısı olduğundan dolayı, bölgedeki olaylardan çok etkilenmiştir.

Dikme ve Sazak köyleri, Karaköy'ün mezarısı olmasından ve köydeki gelişmelerden etkilenmesinden dolayı, bu bölgedeki olayları, Karaköy olayları içerisinde inceleyeceğiz.

¹⁴ Köşker, *A.g.e.*, s. 59.

¹⁵ Kuddusi Culha, Karaköy, 87 yaşında, Okur-yazar.

4. Delialiuşağı (Eskiköy):

Yahyalı'nın güney-doğusunda olup, ilçeye uzaklığı 35 km.'dir. Diğer dağ köylerine göre merkezi niteliği bulunan köye, 1963 yılında bir jandarma karakolu kurulmuştur.

Kuruluşu hakkında 250-300 yıllık bir tarih gösterilmektedir. Mersin veya Antalya'dan geldikleri söylenen Deli Ali, Hacı ve Ömer adlı üç kardeşin kaçakçı ve eşkiya oldukları, Hacı'nın Niğde ili Bademderesi kasabasına, Ömer'in Develi ilçesi Sarıca köyüne gittikleri, Deli Ali'nin ise burada kaldığı söylenmektedir. Köye daha sonra Varsak Türkmenleri yerleşmiştir.

Cumhuriyet'ten önce köyün iki ağası vardı. Hacı Efendi ile Karsantı-oğlu Mehmet Ağa köyün ileri gelenleri arasında idi¹⁶.

Köy halkı tamamen Türklere meydana gelmektedir. Çevresinde bulunan Yeşilköy ve Balcıçakırı köylerinde Türklere, köy halkı ile yakın ilişkiler kurmuşlardır. Bölgede genellikle Varsak Türkmenleri bulunduğu için birbirlerini tanıyorlar ve birbirlerinden kız alıp-vererek akrabalık ilişkisi içerisinde idiler¹⁷.

5. Ulupınar (Barazama) Köyü:

Yahyalı'ya 67 km. mesafede olan köyün eski adı Barazama'dır. 1970 tarihinde köyün ismi Ulupınar olarak değiştirilmiştir. Barazama köyü, bu dönemde demircilik alanında geliştiği gibi ağaç işleri de gelişmiştir. Köyde üretilen ürünler Çamlıca(Faraşa) köyünde kurulan pazarda satılırdı. Bundan dolayı iki köy insanı arasında yakın ilişkiler kurulmuştu.

6. Çamlıca (Faraşa) :

Yahyalı'ya 30 km. mesafede bulunan Çamlıca'nın eski adı Faraşa'dır. Köyün Bizans döneminde adı, "Rhodandon, Rhodandon" idi. Söz konusu tarihsel ad, Hellen dilindeki Rhodanthe (Gül çiçeği), yer anlamında bir sözcüğe benzeyecek bir biçimde, Hellenleştirilmiş bir Anadolu adıdır. Bu ad, Rum ağzına Pharassa, Pharassion biçimleriyle uydurulmuş; fakat o biçimlerin dahi Hellen dilinde anlamı

¹⁶ Köşker, A.g.e., s. 53.

¹⁷ Ahmet Gökbel, *İnanç ve Adetleriyle Yahyalı'da Varsak Türkmenleri*, Yahyalı Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayını, Yahyalı 1997, s. 76.

yoktur ve aslında Anadolu'da Assa (yerleşim, köy, kasaba, kent) ögesini içerdiği güvenle söylenebilir¹⁸.

Zamantı Irmağı'nın kenarında kurulan Faraşa, camiye çevrilen kilisesi, halen ayakta duran kalesi, Meryem Ana Tapınağı ve Zebil Mağarası ile Rum dönemi hatıralarını yaşatan tarihi Faraşa'nın, Kilikya Ermeni Krallığı döneminin önemli bir maden (demir madeni) ve sanayii kenti durumunda idi. Köydeki kilisenin 1843-1846 yıllarında yapıldığını, kalenin de Rumlardan önce bölgeye hakim olan Cenevizler tarafından yaptırılmıştır¹⁹.

Zamanın şartlarına göre sanayii bakımından gelişmiş olan Çamlıca(Faraşa) ile Ulupınar (Barazama) köyleri Rum oldukları için, iki köy halkı devamlı olarak temas halindeydi. Çamlıca köyü, demircilik alanında civar köylerin pazarı durumundaydı. Burada, civar köylerin balta, keser, çekiç, orak, tahra gibi ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar gelişmiş bir demircilik yapıyordu²⁰. Burada yapılan ürünler çok kaliteli olduğu için, Kozan, Feke, Yahyalı ve Develi ilçelerinden gelerek buradan ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Bundan dolayı köy, ekonomik olarak gelişmiş ve çevredeki köy insanların pazarı durumunda idi.

Çamlıca köyünde Türkler de yaşamakta ise de Rumlara göre az idi. Köydeki Rumların ayrı bir muhtarı, Türklerin ayrı bir muhtarı vardı. Fakat köydeki Rum muhtar; "muhtar-ı evvel" ünvanını kullanırken, Türk muhtar ise "muhtar-ı sani" ünvanını kullanıyordu. Bu durum ise köydeki Rumların nüfus bakımından fazla olduğunun bir göstergesidir²¹.

Çamlıca köyü ve Ulupınar köyü, Zamantı Irmağı'nın batı kesiminde kurulmuş olduğundan Fransız işgal sahası içerisinde yer almıyordu. Fakat bu iki köy de Fransız işgal sahası içerisine dahil edilmiş ve Ulupınar (Barazama) köyü yakınındaki iki odadan oluşan ve büyük bir kaya içerisine oyulmuş vaziyette bulunan çok katlı mağaraları karakol olarak kullanmışlardır. Köyün işgal sahası dışında yer

¹⁸ Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul, 1993, s. 265.

¹⁹ Köşker, *A.g.e.*, s. 55.

²⁰ Gökbel, *A.g.e.*, s. 82.

²¹ Hasan Şirin (Hasan Çavuş), *Çamlıca Köyü*, 1930 Doğumlu, Okur-yazar.

almamasına rağmen işgal edilmesinin sebebi, bölgede stratejik öneme sahip olması ve çevredeki köylere hakim bir tepede kurulmasıdır²².

Barazama ile Faraşa köyleri arasındaki yedi katlı mağarada kurulan karakolda, Ermeniler jandarma olarak görev yapıyordu. İşgal ile bu iki köye Ermeniler göç etmeye başlamışlardı. Ermeniler, Fransızlar için çalışırken Rumların da Fransızlar adına çalışmasını istemişlerdi. Fakat Rumlar, Ermenilerin bu isteğini reddetmişlerdir. Fakat Faraşa köyünden sekiz Rum genci, Ermenilerin bu teklifini kabul etmişler ve Barazama'da kurulan karakola giderek gönüllü yazılmışlardı. Karakoldan aldıkları silahlarla birlikte köye geri dönmüşlerdi. Bu gençlerin Fransızlar adına bölgede çalışmasına, köydeki Rumlar tepki göstermişlerdir. Büyüklerinin sözlerini dinlemeyen Rum gençleri, Büyükçakır köyünü basmak istemişlerdir. Fakat Büyükçakır köyüne geldiklerinde, Hafız Efendi önderliğinde bir savunma ile karşılaşmışlardır. Sonunda bu Rum gençleri yakalanmış ve ellerindeki silahlar alınmıştır. Yakalanan Rum gençleri falakaya yatırılarak cezalandırılmıştır. Daha sonra serbest bırakılmıştır. Köylüler, Hafız Efendiye, esirleri niçin serbest bıraktıklarını sorduklarında; "Rumlar bizim dostlarımızdır. Cahil olan gençlerin yaptıklarını çok ağır bir şekilde cezalandırırsak, aramızda kanlı olaylar başlar ve bunun sonunu getiremeyiz."²³

Bu olaydan sonra Rumlar başka hiçbir olaya karışmışlardır. Rumlar Fransızların çıkarlarına alet olmayınca, buraya Ermeniler yerleştirilmeye başlanmıştır. Karakolda jandarmalık yapan Ermeniler, çevre köylerde devriye görevine çıkarlar ve köylüleri her zaman tehdit ederlerdi. Bölgeye Ermenilerin göçmesi ve çevre köyleri rahatsız edici faaliyette bulunmaları üzerine, bölgedeki Türkler önlem almak zorunda kalmışlardır.

Delialıuşağı köyünde eşraftan Hacı Efendinin evinde, Develi'den gelen kişiler ile çevre köylerdeki muhtarlar arasında gizli bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda bölge ile ilgili güvenlik önlemleri alınmış ve bölgedeki Türklerin silahlandırılmasına karar verilmişti. Develi'den silahlar getirilerek dağıtılmıştır.

²² Köşker, *A.g.e.*, s. 31.

²³ Hasan Şirin, Çamlıca köyü, 72 yaşında, Okur-yazar.

Bölgedeki Ermeni faaliyetleri karşısında Gizik Duran da köylüler ile birlikte hareket etmişlerdir.

Gizik Duran, Varsak Türkmenlerindendi. Bölgedeki Varsak Türkleri ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Teğmen Misak'ı öldürdükten sonra Delialıuşağı köyüne gelen Gizik Duran, köydeki arkadaşları ile birlikte Çamlıca köyüne gitmiş ve buradaki Ermeni jandarmaları etkisiz hale getirmiştir. Daha sonra Delialıuşağı köyünde bulunan arkadaşlarını da yanına alarak Develi'nin Pungu köyüne gitmiştir. Türklerin silahlanması ve Gizik Duran'ın bölgeye gelerek Ermeni jandarmaları cezalandırması nedeniyle, Çamlıca ve Barazama'daki Ermeni taşkınlıkları sona ermiştir. Delialıuşağı köyündeki Varsak Türkmenleri, Gizik Duran ile olan bağlantılarını sürdürmüşler ve onunla birlikte Saimbeyli kuşatmasına katılmışlardır²⁴.

4-Karaköy Olayları:

Karaköyde 75'i Ermeni , 25'i Türk olmak üzere toplam 100 hane vardı. Köyde Türkleri temsilen bir Türk muhtar, Ermenileri temsilen de bir Ermeni muhtar vardı. Ayrıca köyde bulunan Ermeniler için bir kilise vardı ve bu kilisede bir papaz bulunurdu. Bu dönemde Türklerin muhtarı Halil Kahya ve daha sonra mücadele döneminde Celil Kahya (Can) idi.

Dikme ve Sazak Karaköyden giden Ermeniler tarafından kurulmuştur. Bu köyler Karaköylüler tarafından oluşturulmuş ve bu köyler Karaköy'ün mezarısı idi. Bu üç köy insanları akraba olduklarından dolayı yakın ilişkiler içerisinde idi.

Köyde bulunan Ermeniler ile Türkler arasında, Tehcir olayına kadar herhangi bir anlaşmazlık yoktu. Aradaki ihtilafları Şihli'da bulunan Müderris Kılıçlı Ali Hoca'ya danışırlardı. Köydeki Ermeniler Türkçe'den başka dil bilmezlerdi. Ermenilerin Türkçe'den başka dil bilmemeleri dikkat çekicidir ve Türk kültürü ile iç içe olduklarının bir göstergesidir. Ermenilerin de günlük hayatlarında Türkçe'den başka dil kullanmamaları iki kesimin kaynaşmalarında etkili olmuştur.

Şihli'da Kılıçlı Ali Hoca tarafından bir medrese kurulmuştu ve bu medresede 200 öğrenci eğitim görüyordu. Bu 200 öğrenci bu çevredeki insanların çocukları idi. Kılıç Ali bu medresenin ihtiyacını karşılamak ve odun toplamak için

²⁴ Abdurrahman Çelikkanat, Avlağa köyü, 75 yaşında, Okur-yazar.

köye geldi. Muhtar Celil Kahya'ya "Farsaktan odun alacaktık, onu da yaktı" diyerek sitem etti. Bunun üzerine Karaköylü Türklerle birlikte Ermeniler de 39 katır yükü odun hazırlamışlardı. Ermeniler de bu müderrise çok saygılı davranırlar ve ona hürmet ederlerdi. Hatta bazı Ermeniler de bu okula çocuklarını gönderirler ve buralarda eğitim görmelerini sağlardı. Ermenilerin bir Türk müderrisine bu derece güvenmeleri ve saygı göstermeleri, Türklerle kaynaşmalarının bir göstergesi idi.

I. Dünya Savaşı devam ederken Ermeniler özellikle Anadolu'da olaylar çıkarmışlardı. Osmanlı Devleti, bu olayları sona erdirmek amacıyla Tehcir Kanunu'nu çıkarmış ve Ermenileri Suriye ve Irak'ta zorunlu iskana tabii tutmuştur. Karaköy'deki Ermeniler de Tehcir Kanunu'na dahil edilmiş ve Irak'ın Deyr-i zor (Dereor) bölgesine sürülmüştür²⁵. Köyde iki Ermeni aile Müslüman olduklarını belirterek göçten kurtulmuşlar ve diğer Ermeniler göç ettirilmişlerdir. Bu iki Ermeni aile, bölgeye Ermenilerin geri gelmesi ile tekrar eski dinlerine dönmüşlerdir.

Tehcir edilen Ermeniler, Osmanlı Devleti savaşı kaybedip Adana ili Fransızlar tarafından işgal edilince işgal sahasında kalan Karaköy'e geri dönmüşlerdir. Tehcir Kanunu ile Irak'a sürülen ve Türkçe'den başka bir dil bilmeyen bu Ermeniler, buradaki Ermenilerden Ermenice öğrenmişler. Bu insanların yaptığı propagandadan etkilenen Ermeniler, köye geri döndüklerinde farklı tavır ve tutum içerisine girmişlerdir. Farklı davranış göstermelerinde değişik din mensubu olmaları da etkili olmuştur.

Dikme köyünde bulunan Yusuf Culha ve ailesi, köydeki Ermenilerin yaptıkları baskılar, hakaretler ve rahat ibadet etmelerine izin vermemeleri üzerine Karaköy'e geri dönmek zorunda kalmıştır. Köydeki üç hanelik Türklerin de Karaköy'e göç etmesiyle, Dikme köyünde sadece Ermeniler kalmıştır²⁶.

Fransızlar Adana işgalinden sonra, sınır olarak kabul ettikleri Zamantı Irmağı kenarlarındaki Karaköy sınırlarında bir asayiş karakolu kurdular. Karaköy'ün 12 km. kuzey doğusunda bulunan Yeniköy'e bir müdür (Serkis adında bir Ermeni) atadılar, yanına da asayişini temin için bir Türk jandarma atadılar. Adana'daki Fransız idaresi bölgede bulunan Ermenileri silahlandırıyor. Fakat Fekeli Cezmi, köydeki

²⁵ Köşker, A.g.e., s.31.

²⁶ Kuddusi Culha, Karaköy, 87 yaşında, Okur-yazar.

Ermenilere dağıtılan silahlara farklı mekanizmalar vermiştir. Bundaki amacı, Türklere karşı bu silahları kullanılmasını engellemektir. Köydeki Ermenilerin elinde silah olduğunu bilen Türkler, bu durumdan dolayı Ermenilerden çekiniyorlardı. Tabii ki Türkler Ermenilerin silahlarının çalışmadığını bilmiyordu²⁷.

Ermenilerin silahlı olmalarının vermiş olduğu tedirginlikle Türkler de boş durmuyor ve silah temin etmeye çalışıyorlardı. Develi Kaymakamı Atıf Bey bir kış günü yanına bir asker ve bir hoca bir de Yeniköy'deki Naip'i alarak Karaköy'e gelir.(Fıraktın görüşmesinden sonra olmuştur. Fıraktın köyü Karaköy'e 25 km. uzaklıktadır.) Karaköyden muhtar Celil Kahyayı, Hasan Kahyayı ve köy imamı Molla Mustafa (Şahin) Hocayı alır ve Delialıuşağı köyüne giderler. Gecenin 12' sinde Cemile Hatun adlı bir kadının evinde (eşraftan Hacı Efendinin karısı) bir toplantı yapılır ve toplantıya katılan kişilerin yemin etmelerini ister. Bunun üzerine Celil Kahya :

“Efendim hemen nikahımıza sarıldın, sebebi nedir ki yemin edelim”der.

Kaymakam da: “Biliyorsunuz ki memleketimiz işgal altındadır. Padişahımız; ‘elde olan varımı verin ,milletimi müstevliye (işgalciye) boğdurmayın’ dedi. Biz size silah vereceğiz. Ama bu silahın sizde olduğunu ihbar ederler ve düşman elinizden almaya çalışırsa ne yaparsınız?”der.

Bu yeminli kişiler de: “Silahı alır , düşmana karşı koyarız” derler.

Kaymakam bu konuşma üzerine Karaköy'de silah kullanabilecek kişilerin listesini muhtardan istemiştir. Muhtar da 24 kişilik bir liste çıkarır. Listeyi gören Kaymakam 24 kişinin az olduğunu söyleyerek, silah kullanabilen kadınların da listeye dahil edilmesini istemiştir. Muhtar da köyde silah kullanabilen kadın olmadığını söyleyince, Kaymakam muhtara bir yazı verir.Yazı şu şekildedir.

“ Develi Askerlik Şubesi Başkanlığına ,

Söğüt deresinden (Karaköy) geldik. Sırat köprüsünde (Delialıuşağı) bir dükkan açtık. Söğüt deresine 24 giyim nal ile mih lazımdır. Biz Hasret Dağına (Feke'ye) gidiyoruz.”²⁸

²⁷ Halil Can (Hafız Amca), Karaköy, 1939 Doğumlu, Okur-yazar.

²⁸ Halil Can (Hafız Amca), Karaköy, 63 yaşında, Okur-yazar.

Fakat muhtar ve bu kişiler, kış mevsiminin çok sert geçmesinden dolayı bir hafta Develi'ye gidemezler. Develi Kaymakamı ve yanındaki kişiler başka bir yoldan Develi'ye giderken, bu Naip Yeniköy'e gitmek için Karaköyden geçer. Bu sırada Ermeni gençleri bir dam üstünde eğlenmektedirler. Naip Celil Kahyayı yolda görür ve elini yukarıya doğru açarak deli misin işareti yapar. Daha sonra işaret parmağını kafasına vurur. Ermeni gençler Naip sinekleniyor diye alay ederek gülüşürler. Naip'in bu imalı hareketi üzerine Celil Kahya yeminli arkadaşlarını toplar. Toplantıda: "Arkadaşlar, Naip bana dedi ki; sizin kafanızda akıl yok mu, eliniz boş?" dedi. Bu konuşmadan bir gün sonra Celil Kahya, Hasan Kahya, imam Mustafa Hoca ve bir arkadaşları Develi'ye gitmek üzere yola çıkarlar. Zor şartlarda Develi'ye ulaşan bu kişiler silahı bir depodan, mekanizmaları başka bir depodan alarak her ata 6 silah yerleştirirler. Toplam 24 silah alırlar. Her silaha 200'er mermi olmak üzere toplam 4800 mermi de almışlardı.

Gece Develi'den yola çıkan Karaköylüler, silahları gizlemek ve atları soğuktan korumak amacıyla atların üzerine Yamçı çekerler²⁹. Bu kişiler Madazı, Gömedi, Ebce, Fıraktın ve Ayşe Pınarı köylerinden geçerek Karaköy'e gitmeye karar verirler.

Madazı köyünden geçerken köy korucusu bunları durdurmak istemiştir. O köyde Karaköylülerin silah götürdüğünü bilen eşraftan Vahap Ağa, bekçiye; "Sus be, sana ne. Karaköylüler geçti. Herhalde silaha gittiler" der. Vahap Ağa bu kişileri tanıyor ve Milli Mücadele için çalıştığını biliyordu.

Çok zor şartlar altında, sabah namazı vakti, Şihli'da Mustafa Aslan'ın (Fakı Hoca) evine gelmişlerdi. Mustafa Aslan, namaza kalkan annesine silahları göstermek istememiş ve annesine "Anne sen yat" diyerek, annesini uzaklaştırmak istemiştir. Annesi de; "Vay be yavrum, ümmeti Müslüman kışta dağda kalmış. Ben nasıl yatarım" diyerek evlerine gelen bu kişilere yardımcı olmak istemiştir. Fakat yardım etmesine izin vermemiş ve silahları fark etmesi önlenmiştir. Böylece silahlar kimsenin haberi olmadan Mustafa Aslan'ın evine gizlenmiştir. İki köy arası 8 km dir. Silahlar uygun bir zamanda getirilmek üzere bu evde bekletilmiştir.

²⁹ Hayvanları soğuktan korumak amacıyla keçeden yapılan bir hayvan örtüsüdür. Genellikle siyah renkte olur.

Hasan Kahya, sonradan, bu yolculuğun zorluğunu anlatırken, "Develi'nin soğuşuna yakalandık. Celil kahya o kadar üşüdü ki, tuvalet ihtiyacını gidermek için çözdüğü şalvarının bağını bağlayamadı da ben bağladım" dedi³⁰. Bu zor şartlar altında silahları Şihli köyüne getiren bu kişiler, silahları burada bıraktıktan sonra, Develi'den gelen normal bir yolcu gibi köyelerine gelmişlerdir.

Bir hafta sonra bu kişiler, köyün girişi Ermeniler tarafından tutulmuş olduğu için silahları, dağ yolundan geçirerek köyün Karataş tarafının en uç noktasındaki Yusuf Culha (Hasan Kahyanın babası)'nın evine getirirler .

Silahların köye geldiğini bilmeyen ve Ermenilerin davranışlarından rahatsız olan Mustafa Sırkıntı, Celil Kahyaya gelerek dert yanar. Mustafa Sırkıntı'nın iki oğlu Telli Ahmet ve Dede; Çanakkale Savaşında şehit düşmüşlerdi. İki gelini ve dört torunu ile yaşamaktaydı. Muhtara durumunu şu şekilde anlatmıştır:

"Benim iki gelinim var. Köydeki durumdan olumsuz olarak etkileniyoruz. Ermenilerin silahı olmasına rağmen benim silahım yok. Bir şey olsa ben ne yaparım. Bundan dolayı işgal sahası dışına çıkmak istiyorum. Her halde Yahyalı'ya giderim" der. Bunun üzerine Celil Kahya ;"Amca, biz yaşadığımız sürece size kimse bir şey yapamaz" diyerek Mustafa Sırkıntı'yı rahatlatmak ister. Bunun üzerine Mustafa Sırkıntı "Ben sizden yaşlıyım. Sizin güvendiğiniz bir şey var. Ama siz bana bir şey demiyorsunuz" diyerek, Celil Kahyanın bir şeylere güvendiğini hissederek köyü terk etmekten vazgeçmiştir. Yaşlı olduğundan dolayı bu kişiye silah yazılmadığı için silah verilmemiştir.

Köye getirilerek Yusuf Culha'nın evine gizlenen silahlar Ermenilere hissettirilmeden listedeki kişilere dağıtılmaya başlanmıştı. Bu kişiler muhtar tarafından Yusuf Culha'nın evine getirilerek, bu kişilere gizli bir şekilde silahları teslim edilmiştir. Listede ismi bulunan Hacı Ali Öztürk silah verilmek üzere çağrıldığında gelmez. Çağrılara cevap vermeyince muhtar Celil Kahya, Hacı Ali Öztürk'ün evine giderek Hacı Ali Öztürk'ün kendisiyle beraber Yusuf Culha'nın evine gelmesini ister. Fakat bu isteği Hacı Ali Öztürk tarafından ret edilince sinirlenir ve aralarında şu diyalog geçer:

-“Düşman gelirse ne yapacaksın? Kendini savunacak bir silahın var mı?”

³⁰ Halil Can (Hafız Amca), Karaköy, 1939 Doğumlu, Okur-yazar.

-Hacı Ali Öztürk ise :”Ben nacağımı keskinleştirdim. Düşman kapıdan girerse bununla karşı koyarım.”

-Muhtar ise :”Düşman evine girer mi? Uzaktan seni öldürür, ondan sonra evine girer. Sen deli misin?”der ve Hacı Ali Öztürk’ün eşlerine dönerek :”Bacım sizler bu delinin başını beklemeyin”deyip sinirli bir şekilde evi terk eder. Muhtar gidince hanımları, Hacı Ali Öztürk’e: “Git de ne varmış, bir öğren” diyerek onu ikna ederler. Bunun üzerine Hacı Ali Öztürk, Muhtarın arkasından gider, ona yetişir. Muhtar ile aralarında şu diyalog geçer:

-“Ne diyorsun. Söyle bakayım.”

-“Sana silah ve mermi vereceğim.”

Bu duruma şaşırın Hacı Ali Öztürk ise “İt buldu da Haydar kaldı”diyerek inanmaz. Beraber Yusuf Culha’nın evine giderler. Silahları ve mermileri gören Hacı Ali Öztürk, çok sevinir. Kendisine ayrılan silahı ve 200 mermiyi alır. Daha sonra arkadaşlarına; “Hiç korkmayın! Hacı’nın bütün kamavoru gelse, hepsini kırarım. Artık sırtımız yere gelmez. Allah’ın izniyle” diyerek, Ermeni tehdidi karşısında kendilerini savunabileceklerini belirtir. Silahlar bu şekilde çok gizli olarak dağıtılmıştır. Tabi Ermenilere hissettirilmeden dağıtım yapılmıştır.

Bu arada Ermeniler, köyü ve köyden geçen yolu kontrol altında tutmak için, Kilisenin 100 metre yukarısında bulunan hakim bir tepeye mevzi kazmışlardı. Bu şekilde köyü kontrol altında tutuyorlardı. Ayrıca yolu kontrol ediyorlar ve yoldan geçişleri denetim altına tutmuşlardı. Bu şekilde köye giriş ve çıkışlar Ermenilerin kontrolü altında idi.

Köyde gergin bir bekleyiş vardı. Türkler ve Ermeniler silahlanmışlardı. İki taraf da uygun bir zamanı bekliyordu. Fakat Ermeniler, Türklerde silah olduğunu bilmiyordu. Bundan dolayı rahat idiler ve Türklerle karşı küstahça davranmaya devam ediyorlardı. Türkler ise silah elde etmenin rahatlığı ile Ermenilerin davranışlarına tepki göstermeye başlamışlardı. Bu sırada muhtarın oğlu Veli ile amcasının oğlu İsa, Ermeni bir çobanı döverler. Bunun üzerine Papaz, muhtarın evine gelerek; “Bu ne halattır” diyerek tehdit eder. Muhtarın amcası Mustafa Can (Kavruk Mustafa) Papaza; “Bana bak Papaz, konuşmalarına dikkat et. Onlar çocuk sayılır, böyle şeyler olabilir”diyerek, Papazı uyarır. Muhtar Celil Kahya ise, “Papaz

Efendi, Fransızların verdiği dört silaha mı güveniyorsun. Ben o silahı her zaman temin edebilirim” diyerek, kendilerinin de boş olmadıklarını belirtmiştir.

Bir gün, Muhtar ile Papaz konuşurken, Muhtar Celil Kahya Papazdan; “Fransızların size verdiği silahlardan bize de verin. Bizler asırlarca beraber yaşadık. Sanki silahları birbirimize karşı mı kullanacağız” diyerek, silah istemiştir. Papaz da; “Size iki tane silah verelim. Ama silahlar mermileri atmıyor” demiştir. Böylece Ermenilerin elindeki silahların çalışmadığını öğrenen Türkler rahatlamışlardır. Köydeki Ermenilerin tehdit unsuru olmaktan çıkmışlardı. Ancak dışarıdan bir saldırı gelebilirdi. Zaten Türkler Hacında biriken Ermeni teröristlerden korkuyorlardı.

Türk gençlerinden İzzet Kurum ile İsa Can, gece silahla oynuyorlardı. Bu sırada silah patlayacak ve silah sesi bütün köyde duyulacaktır. Silah sesini duyan Ermeniler telaş içinde Papazın evine toplandılar. Papazın evinin önünde toplanan kalabalığı gören Muhtar Celil Kahya, kalabalığın yanına giderek; “Ne oluyor. Niçin toplandınız?” diyerek toplanma sebeplerini öğrenmek istemiş ve gülmüştür. Papaz da “Kara haberi aldın da gülersin. Develi’den beri 300 çete Karaköy’ü basmak için geliyormuş. Bunlara bir karşı varsan da bunun doğru olup olmadığını öğrensen. Bu kişileri durdursanız” dedi. Muhtar Celil Kahya ise; “300 kişi beni dinler mi ? Bunların komutanları var, yöneticisi var. Ama ben Yeniköy’e giderek haberin doğru olup olmadığını öğreneyim” diyerek Hasan Culha ile beraber Yeniköy’e giderler. Yeniköy’de Ali Efendinin evine akşamüstü varırlar. Eve girdiklerinde Ali Efendi yemek yemektedir. İçeriye Karaköyden iki kişinin girdiğini görünce telaşlanır ve ayağa kalkarak: “Ne oldu. Yoksa köyünüzü Ermeniler mi bastı” der. Muhtar Celil Kahya ise ; “Hayır Efendim. Köydeki Ermeniler, Papazın evine toplandılar. Bölgeye bir Türk çetesinin geldiğini duymuşlar. Korku içindeler ve Kozan’a kaçmak istiyorlar. Biz de bu haberin doğru olup olmadığını öğrenmek istiyoruz” diyerek durumu anlatır. Ermeni baskını olmadığını öğrenen Ali Efendi, rahatlamış ve misafirlerini ; “Gelin yemek yiyelim, boş verin” diye sofraya davet etmiştir.

Muhtar Celil Can ve Hasan Culha köye geldiklerinde, köydeki Ermenilerin büyük bir kısmının 105 km. uzaklıkta bulunan Kozan’a kaçtıklarını öğrendiler. Kış mevsimi çok şiddetli geçmekte ve yollar karlardan dolayı geçit vermemekti idi. Bundan dolayı, bu zamanda Kozan’a gitmek çok zordu. Ermenilerin bu kadar çok korkması ve çok zor da olsa Kozan’a kaçmalarının sebebi ne olabilir? Bu durumun

en büyük sebebi, Türklere yaptıkları küstahça davranışlardır. Bundan dolayı Türklerin kendilerini cezalandıracağını zannederek kaçmışlardır. Bu sırada Karaköy'e 5 km. uzaklıkta bulunan Avşar köyünde bulunan Rumlar ise köylerini terk etmedikleri gibi, Kamberli Osman'ın ileri hareketini desteklediklerini belirtmişlerdir³¹. Hatta Ermenilerin bölgede yaptıkları taşkınlıkları kınamışlardır. Köydeki Ermenilerin Kozan'a kaçtığını duyan Mustafa Can (Kavruk Mustafa) ile Kel Ahmet, Muhtara gelerek; "Bunların yaptıkları yanlarına kar mı kalacak? Bunları, kestirme yoldan giderek yakalayalım ve işlerini bitirelim" diyerek, bu kişilerden intikam almak istemişlerdir. Fakat Muhtar Celil Can, bu kişilerin isteklerini kabul etmemiş ve "Olur siz burada dört gavuru öldürün de Kozandaki 20 bin Türk insanını da onlar öldürsünler. Böyle şey olur mu? Herkes evine gitsin" diyerek bu kişileri sakinleştirmiştir.

Karaköydeki Ermenilerin büyük bir kısmının kaçması nedeniyle köy, sakinleşmişti. Köyde kalan Ermeniler, endişeli bir bekleyiş içindeydiler. En çok güvendikleri Hacın, Türkler tarafından kuşatılmıştı. Köydeki herkes kuşatmanın sonucu merakla bekliyordu. Kuşatmaya köyden giden kişiler de vardı. Bu kişiler kuşatmaya gittikten bir süre sonra geri geliyorlar ve köydeki tarlalarında çalışıyorlardı. Bahar mevsimi olduğu için ekim zamanı idi ve geçim kaynakları bu olduğu için kuşatmayı bırakarak mecburen geliyorlardı.

Hacın kuşatması uzamış ve Hacındaki Ermeniler kuşatmayı yarmışlardı. Çevre köylere zarar verdiler ve kendileri için lazım gelen malzemeleri temin etmeye çalışmışlardı. Ermenilerin kuşatmayı yarmaması için gerekli önlemler alındıktan sonra çevre köylerde de birtakım önlemler alındı. Bu önlemler arasında, civar köylerde bulunan Ermenilerin, Hacına yardım etmesini önlemek için Yeniköy'e, Kayseri'den gelen 60 kişilik bir Müfreze yerleştirildi. Bu müfrezenin başında Mustafa isminde bir kişi vardı. Müfrezenin görevi; Hacın kuşatmasındaki Türk birliklerini arkadan gelebilecek Ermeni tehlikesine karşı korumak ve bölgede bulunan Ermenileri etkisiz hale getirmektir³².

Bu birlik görevi nedeniyle, Karaköy'e de geldi. Fakat bunlar, Karaköyün tamamını Ermeni biliyorlardı. Köyün girişinde Hacı İsa ismindeki bir Türk gencini

³¹ Özdemir, *A.g.e.*, s. 75.

³² Zübeyir Kars, *Milli Mücadelede Kayseri*, K. B. Yayınları, Ankara, 1993, s. 96.

öldürmüşlerdi. Bunun üzerine Hacı Ahmet Can, müfrezenin komutanı ile konuşmuş ve “Efendim bizler Müslüman’ız. Bizim ayrı olarak muhtarımız da var. Baksanıza camimiz de var. Bizler Yemen’de bulunmuş insanlarız” diyerek bu kişileri ikna etmiştir. Bu müfreze köydeki Ermenileri, tehcirde Müslüman olarak İbrahim adını alan ve daha sonra tekrar Hıristiyan olan Milkonun evinde topladılar. Milkonun evi iki katlı ve çok büyüktü. Kadınları, çocukları ve yaşlıları bir odaya topladılar. Kalanları başka bir odaya topladılar. Bu kişiler sorgulandılar ve suçlu görülen kişiler, köyün dışındaki Kamışlı deresindeki Yunakta cezalandırılmıştır. Müfreze daha sonra Dikmeye gidecek ve buradaki Ermenileri etkisiz hale getirecektir.

Bu olaydan sonra köydeki Ermeniler tamamen etkisiz hale gelmişlerdir. Sessiz bir şekilde olayları takip etmeye başlamışlardır. İçlerinden Müslüman olarak Türklerle evlenenler olmuştur.

Karaköyden Bekir Sirkıntı, Hacı Çopur, Veli Kılıç, Hacı Ali Öztürk, Hasan Culha ve İsa Can, Hacı’nın kuşatmasına katılmışlardır. Kuşatma bitene kadar görev yapmışlardır³³.

Bölgedeki Ermeniler Nüfus Mübadelesine tabi tutulmuş ve Suriye ile Lübnan’a göç ettirilmiştir.

5- İlçe Merkezindeki Çalışmalar:

Fransızlar işgal sınırını Zamantı Irmağı olarak kabul edip, Habib köprüsü yanına karakol kurmaları ilçe halkını endişelendirmişti. Fransız işgalinin, ilçenin 20 km. yakınına kadar gelmesi, ileride ilçenin de işgal edilmesi beklentilerine sebep olmuştu. İşgalin Yahyalı ilçesine genişleme tehlikesi karşısında, Niğde 41. Fırkası’na bağlı bir tabur, Şükrü Efendi komutasında Yahyalı’ya gönderilmiştir. Şimdiki Ulu Camii yanındaki medreseye yerleştirilen bu tabur askerleri, geldiği gün havaya ateş açarak geldiklerini, Ermeni ve Fransızlara ilan etmişlerdi. Bu taburun ilçeye gelmesi ile ilçedeki teşkilatlanma çalışmaları hızlanmıştır. Özellikle 41. Fırka Kumandanı Yüzbaşı Mümtaz’ın teşvik ve çalışmaları ile başta Hacı Kamil Hoca ve Kılavuzoğlu Hasan Hüseyin Ağa olmak üzere, ayrıca bir müfreze de kurulmuştur³⁴. Develi’de Kilikya kumandanlığının kurulması ile birlikte Yahyalı ilçesi de karargahın emri

³³ Halil Can (Hafız Amca), Karaköy, 63 yaşında, Okur-yazar.

³⁴ Köşker, A.g.e., s. 31.

altına girdi. Zaten bu dönemde Develi İle Yahyalı ilçelerini birbirinden kesin olarak ayırmak imkansızdır. İki ilçe de Develi ovası içerisinde kurulmuştu. Develi halkı ile Yahyalı halkı yakın ilişki içerisinde bulunuyorlardı. Bu bakımdan Develi'deki her gelişme Yahyalı'yı hemen etkiliyordu. Develi'deki karargahın çalışmaları ile Yahyalı'da 50 kişilik atlı ve yaya bir müfreze kuruldu. Bu müfreze; öncelikle Kozan'ın vaziyeti hakkında bilgi toplayacak, Kozan-Adana şosesini gözetleyecek, Tümökkale mevkiinde bulunan Aydınlı Aşireti ile bağlantı kurarak düşmanın Kozan-Adana ulaşımına engel olacaktı³⁵.

Yahyalı'daki çalışmalar bununla sınırlı kalmayacaktır. İlçede yapılan çalışmalar sonucunda 1.000 kişilik bir kuvvet meydana getirilmiştir³⁶. Bu oluşturulan kuvvet bölgede oluşturulan en büyük kuvvet durumunda idi. Saimbeyli'yi kuşatan Türk kuvvetlerin sayısının 8.000 kişi olması, Yahyalı'da oluşturulan kuvvetin önemini ortaya koymaktadır. Bu 1.000 kişilik kuvvet, Kilikya Kuva-yi Milliye Kumandanlığı Komutanı Kozanoğlu Doğan Beyin komutası altına girmiştir.

Feke ilçesinin kurtarılması ve Develi Belediye Başkanı Kamberli Osman'ın bölgede yaptığı çalışmalar başarıya ulaştınca, Ali Fuat Cebesoy, 11. Tümen ve Kilikya Kuva-yi Milliye Kumandanı Binbaşı Doğan Beye taarruz emri verirken, şu planı uygulamasını istemiştir:

“1- Feke, yerli kuvayı milliyesinin fedakarlığı üzerine, Feke kuşatmadan kurtarılmıştır. Hacın (Saimbeyli) ve Sis (Kozan) kazaları ile Feke kazası İslam ahalisi Fransız askeri idaresi ile bağlantısını kesmiştir.

2- Harekata her taraftan 10 Mart'ta başlanmalıdır. İş bu harekattan beklenen gaye; Sis ve Hacın gibi Ermeniler tarafından tecavüze uğrayan dindaşlarımızı kurtarmak ve Pozantı-İslahiye şimendifer hattının kuzeyindeki bölgede diğer bir bölge gibi tecavüze uğrayan İslam ahalisinin teşkilatını takviye ve taarruz ettirebilmekten ibaret olmalıdır. Mütecaviz olmayan düşman kuvvetlerine kesinlikle taarruz etmemeyi, hareketin milli ve mahalli kuvvetlerle yapıldığını ve

³⁵ Recep Dalkır, *Yiğitlik Günleri, Milli Mücadelede Çukurova*, T. T. Postası Matbaası, İstanbul, 1971, s. 84.

³⁶ Ahmet Hulki Saral, *Türk İstiklal Savaşı, Güney Cephesi, 4*, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara, 1976, s. 191.

özellikle Ermenilerin İslam ahalisine mezalim yaptığını dış devletlere göstermek çok faydalıdır.

3- Niğde bölgesinde tertip edilen müfrezeler, şimdiye kadar kararlaştırıldığı gibi Karaisalı bölgesine geçeceklerdir. Yahyalı'da bir nizamiye bölüğü ile milli müfrezeler Binbaşı Kemal Beyin tertipleri gibi Sis (Kozan) dolaylarına hareket edeceklerdir. Develi ve Tomarza'daki nizamiye bölüğü ile milli müfrezeler ve Develi'ye gelecek olan Cebel takımı doğrudan doğruya Kemal Bey kumandasında Hacın (Saimbeyli) bölgesine hareket edecektir.

4- İşgal bölgesi içindeki hareket, Binbaşı Kemal Beyin tertibatına özellikle tarafımdan, genel talimat arasındaki fark, Feke'nin kuşatmadan kurtarılması üzerine Develihisardaki (Yeşilhisar) iki nizamiye bölüğünün Yahyalı'ya gelerek Yahyalı'da kalmasından ibarettir. Harekatın en son talimatla yapılması ve Feke, Saimbeyli, Kozan civarlarında yapılan durum hakkında sık sık bilgi verilmelidir³⁷.

Ali Fuat Cebesoy, Feke'nin kurtarılması nedeniyle, Yahyalı ilçesinin işgal edilme tehlikesi ortadan kalktığı için, Yeşilhisar'dan Yahyalı'ya gelecek iki nizamiye bölüğünün gelmemesine karar vermiştir. Kemal Doğan'ın bu yöndeki talimatın uygulanmamasını istemiştir. Bu yöndeki istek nedeniyle Yahyalı'ya Yeşilhisar ilçesinden gelecek kuvvetler gelmemiştir.

Bu talimat üzerine Kozanoğlu Kemal Doğan Bey, 11 Mart 1920'de taarruz talimatını yayınlamıştır. Bu tarihte Saimbeyli'ye hareket etmiştir. Doğan Bey ile birlikte Yahyalı'da oluşturulan kuvvetler de Saimbeyli'ye hareket etmiştir.

Saimbeyli Kuşatmasında yer alan kuvvetler şu şekilde ayrılmıştır:

- Develi Kaymakamı Atıf Bey Müfrezesi
- Üsteğmen Saim Bey Müfrezesi
- Develi Belediye Başkanı Kamberli Osman Müfrezesi
- Şehlizade Hasan Efendi Müfrezesi
- Yahyalı Müfrezesi
- Tomarza Müfrezesi
- Everek (Develi) Müfrezesi
- Urumlu Müfrezesi

³⁷ Ahmet Gürlek, *Memleketim Develi*, Ankara, 1975, s. 57-58.

- Kayacık Müfrezesi
- Kötün Müfrezesi
- Yağıbasan Müfrezesi³⁸

Komutan Doğan Bey, oluşturulan bu kuvvetlere müfreze kumandanları atamıştı.

Bu atanan komutanlar şunlardı:

- 1-Develi Belediye Başkanı Kamberli Osman
- 2-Sehlikzade Hasan Efendi
- 3-Yedek subay Osman Coşkun
- 4-Yedek subay Enver Abbas
- 5-Yedek subay Yakup Arıkan
- 6-Yedek subay Civan Bey
- 7-Yedek subay Emin Develioğlu
- 8-Yedek subay Ali Rıza Madazılıoğlu
- 9-Yedek subay Tahsin Aksu
- 10-Yedek Subay Ali Develioğlu
- 11- Yedek subay Hadi Erdoğan³⁹

Saimbeyli kuşatmasına katılan Yahyalı Müfrezesinin başına komutan olarak Yedek subay Emin Develioğlu görevlendirilmiştir⁴⁰.

Yahyalı müfrezesi, komutan Kozanoğlu Doğan Bey ile birlikte Develi müfrezesi içerisinde Saimbeyli'ye doğru hareket etmiştir. Bundan dolayı Yahyalı müfrezesi Develi müfrezesi içerisinde kaybolmuştur. Kaynaklarda Yahyalı müfrezesi hakkında geniş bir bilgi bulunmamaktadır. Kuşatmada Develi müfrezesi ile birlikte savaşmışlardır.

³⁸ İsmet Görgülü, *10 Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1920)*, T.T.K.Y. Yayınları, Ankara 1993, s. 227-228

³⁹ Gürlek, *A.g.e.*, s. 58.

⁴⁰ Köşker, *A.g.e.*, s. 31.

a) Emin Develioğlu:

Yahya Beyzade Hacı Feyzullah Efendi'nin oğludur. 1894 tarihinde Develi'de doğmuştur. Filistin'de İngilizler ile çarpışırken esir düşmüş ve Mısır'da Üsera Kampında 1,5 yıldan fazla esir hayatı yaşamıştır. Serbest kalınca memleketi olan Develi'ye geri dönmüştür. Milli Mücadele taraftarlarının yanında yer alarak kurtuluş mücadelesine başlamıştır. Develi Belediye Başkanı Kamberli Osman'ın Develi'den işgal bölgesine doğru yolculuğunda yer almıştır⁴¹. Kiske bucağının ve Feke'nin kurtarılmasında önemli rol oynamıştır.

Saimbeyli Savaşlarında ilk önce Şar kuşatma kumandanlığı yaptı. Aydınoğlu Tufan Bey'in Saimbeyli kuşatma kumandanı olması ile birlikte Saimbeyli kuşatmasında Yahyalı müfrezesinin komutanı olarak görev aldı⁴². Saimbeyli'nin kurtuluşunu sağlayan önemli komutanlar arasında yer aldı.

İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi'nde Osman Tufan Bey'in emir subaylığını yaptı. Şeyh Sait isyanının bastırılmasında görev yaptı. Kurtuluş Savaşı tamamlandıktan sonra çiftçilikle uğraştı. Emin Bey'in Çiftliği adı ile Yahyalı ilçesi sınırlarında büyük bir çiftlik kurdu. 1950-1957 yılları arasında iki dönem Kayseri Millet Vekilliği yaptı.

1973 tarihinde Kayseri'de vefat etmiştir

⁴¹ Gürbüz, *A.g.e.*, s. 175.

⁴² Özdemir, *A.g.e.*, s. 86.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAİMBEYLİ'NİN ALINMASI:

1-Hareket Emri:

BUYRUK-TELGRAF

ANKARA'DA 20. KOLORDU KOMUTANLIĞINA
NİĞDE'DE 11. TÜMEN KOMUTANLIĞINA
DEVELİ'DE 3. KOLORDU KOMUTANLIĞINA

1-Feke, yerli Ulusal Kuvvetlerin özverili çalışmaları üzerine kuşatımdan kurtarılmıştır. Haçın (Saimbeyli) ve Sis (Kozan) ilçeleri ile Feke ilçesi İslam halkı Fransız askeri yönetimi ile bağlantısını kesmiştir.

2-Harekete her yandan 10 Mart'ta başlanmalıdır. Bu harekettten beklenen amaç; Sis (Kozan) ve Haçın (Saimbeyli) gibi Ermenilerce saldırıya uğrayan dindaşlarımızı kurtarmak ve Pozantı-İslahiye demiryolunun kuzeyindeki başka bir bölge gibi saldırıya uğrayan İslam halkının örgütünü güçlendirmek, saldırıya geçmesini sağlamak olmalıdır. Saldırgan olmayan düşman kuvvetlerine kesinlikle saldırmamayı, hareketin yerel ve ulusal kuvvetlerle yapıldığını ve özellikle Ermenilerin İslamlara soykırım yaptıklarını dışa göstermek yararlıdır.

3-Niğde bölgesinden gönderilen müfrezeler, şimdiye dek kararlaştırıldığı gibi Karaisalı bölgesine geçeceklerdir. Yahyalı'da Nizamiye bölüğü ile ulusal müfrezeler Binbaşı Kemal Bey'in düzenlediği gibi Kozan dolaylarına hareket edeceklerdir. Develi ve Tomarza'daki Nizamiye bölüğü ile ulusal müfrezeler ve Develi'ye gelecek dağ takımı doğrudan doğruya Kemal Bey'in komutasında Haçın (Saimbeyli) bölgesine hareket edecektir.

Andırın'daki Yüzbaşı Osman Bey, Kemal Bey'in yöresine uyararak Kozan'a hareket etmelidir.

4-İşgal bölgesi içindeki hareket, Binbaşı Kemal Bey'in düzenlemesine özellikle benim verdiğim yörenin ayrıcalığı, Feke'nin kuşatımdan kurtarılması üzerine Develi Hisar'daki (Yeşilhisar) iki Nizamiye bölüğünün Yahyalı'ya gelerek Yahyalı'da kalmasıdır. Hareketin en son aşaması ile yapılması, Haçın (Saimbeyli),

Feke, Sis (Kozan) çevresi ile oluşan durum konusunda sık sık bilgi verilmelidir. (*4. Madde, Kemal Doğan hareket öncesi Yeşilhisar'daki iki Nizamiye bölüğünün Yahyalı'ya gelerek burada kalmasını emretmişti. Fakat Feke'nin kurtarılması ile Yahyalı'nın işgal edilme tehlikesi kalmadığından, Yeşilhisar'daki Nizamiye bölüğünün Yahyalı'ya gelmesinin gereksiz olduğu bildiriliyor.)

5-Haçın (Saimbeyli) çevresinde Ermenilerin çok güçlü olduğu anlaşıldığından 3. Kolorduca Haçın'a (Saimbeyli'ye) gönderilmesi gereken müfrezenin zamanında harekete geçirilmesini 3. Kolordu'dan rica ederim.

6-Bu yöneri 20. Kolordu Komutanlığına, 11. Tümen Komutanlığına, Binbaşı Kemal Bey'e ve 3. Kolordu Komutanlığına bildirilmiştir.

Kurulu Adına

Kemal ¹

Temsilciler

Mustafa

Doğan Bey, gelen haber ve havadislerden son derece memnun ve neşeli idi. Gece gündüz hareket hazırlıkları yapıyordu. Nihayet 12 Mart 1920 günü, 1250 kişilik bir kuvvetle Doğan Bey Haçın'a doğru yola çıktı.

Doğan Bey emrinde bulunan Milis kuvvetlerini mümkün olduğu kadar disiplin altında bulundurmak ve askerlikteki rütbe esaslarına göre idare etmek amacı ile müfrezeye komutanlıkları ihdas ve bu komutanlıkları Develi'de iken tespit etmişti. Buna göre:

1. Yedek Subay Osman Coşkun Bey
2. Yedek Subay Hadi Erdoğan Bey
3. Yedek Subay Enver Abbas Bey
4. Yedek Subay Veli Civan Bey (Veli Çakıoğlu)
5. Yedek Subay Yakup Arıkan Bey
6. Yedek Subay Ali Develioğlu Bey

¹ Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II*, K. B. Yayınları, Ankara, 1995, s. 129.

7. Yedek Subay Ali Rıza Madazılıoğlu Bey
8. Yedek Subay Tahsin Aksu Bey ²

Bir makineli tüfek bölüğü, 15'lik bir sahra topu ve Topçu Yüzbaşı Ethem Bey ile Operatör Dr. Osman Develioğlu idare emrinde teşkil olunan bir sıhhiye bölüğü (İlk yardım hastanesi gibi çalışan) Doğan Bey emrinde görev aldılar.

Doğan Bey'in arzu ettiği durum meydana gelmişti. Kumandası altındaki Kuva-i Milliye kadrosu o günün şartlarına göre mükemmel kuvvetli idi. Makineli tüfek bölüğünün başında şöhretli Enver Abbas bulunuyordu. 15'lik bir sahra topu, Topçu Yüzbaşı Ethem Bey ile bir hastane kadrosunu meydana getiren Operatör Dr. Binbaşı Osman Develioğlu ve yukarıda adları yazılı Develili yedek subay gençler, asker-sivil karışımı zinde bir kuvvet topluluğu idi. Disiplin ve huzuru bozacak en ufak bir harekette bulunmuyorlar, kendilerine verilen emirleri yerine getirmek için dikkat ve çaba harcıyorlardı³.

Kış mevsimi şiddetli geçtiği için her taraf karla kaplı idi. Topun ve diğer ağılıkların Gezbel'den aşırılması bir hayli zahmetli oldu. Fakat Çadırıyeri Köyü halkının üstün gayreti sayesinde top ve ağırlıklar Gezbel'den aşırıldı. Doğan Bey, Yeşiltepe adını verdiği Yelibelen'de karargâhını kurdu ve Haçın kuşatması 16 Mart 1920'de başladı.

Kemal Doğan, Haçın'a hareket etmeden önce Osman Tufan Paşa'ya, Kozan'a yönelerek Kozan'ı kuşatmasını emretmişti. Bu emir üzerine Kozan, Osman Tufan Paşa tarafından kuşatıldı. Osman Tufan bu kuşatmayı eserinde şu şekilde anlatıyor: "Az zamanda bölük-tabur teşkilatı ikmal olundu. Kozan iyice muhasara altına alındı. Adana istikametindeki Tumlu Kale'ye kuvvetler ikame edildi. Ceyhan tarafı kapatıldı. Her bölüğe mevcut nispetinde ihtiyat subayları verildi. Haçın, Kemal Doğan tarafından muhasara edildi. Onlarda top ve makineli tüfek vardı. Haçın sükut ederse Kozan'ı düşürmek kolaydı. Kozan'da düşman topları, yüksek Kozan Kalesi'nden bizim muhasara hatlarını tamamen dövüyordu. Düşman tayyareleri

² Mehmet Özdemir, *Milli Mücadelede Develi*, Sümer Matbaası, Kayseri, 1973, s. 129.

³ Özdemir, *A.g.e.*, s. 131.

Kadıalı'yi bombalarıyla sık sık ziyarete başladı.Hep Haçın Kasabasının alınmasına intizar ediyoruz.”⁴

Fransızların Haçın'a ulaşmasını ve yardım götürmesini önlemek amacıyla Kozan da muhasara edildi. Kozan muhasarasına gerekli olan önem verilmedi. Haçın kasabasının alınmasına birinci derecede önem verildi. Çünkü Haçın alınırsa Kozan'ın alınması daha kolay olacaktı. Bundan dolayı Kozan kuşatmasında amaç burayı almaktan ziyade Fransızların kontrol altında tutulması idi.

2- Saimbeyli'nin Yeryüzü Şekilleri ve Saimbeyli'deki Ermeni Kuvvetleri:

Osman Tufan Paşa, eserinde Saimbeyli'yi şöyle tarif ediyor: “Haçın, tabiatın müstahkem bir mevkiidir.Tıpkı bir odaya benzer. Bu odanın dört tarafı sarp, çıplak, yalçın duvar gibi dik dağlardır. Odanın ortasında, Haçın, bir masa gibi yüksek, etrafı kesik, içi boş tünellerle yer altından işler, kuzeyden güneye geçen yol masanın alt kenarından dolaşır. Oda düşman elindedir. Kuzeyden güneye yaya olarak bu kapalı dağların arkasında yürümekle geçmek mümkündür.

1903 sayımında Haçın'da 24 bin nüfus tespit edilmiştir. Bunun 20 binden fazlası Ermeni idi. Dik dağ yamaçlarına yaslanarak üst üste yapılan evlerle kurulu şehirde bugün 4-5 bin nüfus bulunmaktadır. 24-25 bin nüfusun böyle dar bir sahaya yerleşmesi mümkün değildir. Haçın kuşatmasında 10 bin Ermeni'nin Haçın'da bulunduğu tahmin edilmektedir. Fransızların Haçın'a getirdiği 3 bin Ermeni kamavoru da bu rakama dahildir⁵. Ermenilerin Türk nüfusundan fazla olduğu tek kasaba burası idi. Kasabada ise 600-700 civarında Türk vardı ve bunlar Ermeniler tarafından esir edilmişti.

Saimbeyli doğal yapısı ile savunmaya oldukça elverişli idi. Ermenilerce yerleşim yeri olarak seçilmesinin başlıca nedeni de bu niteliğiydi. Yerleşme döneminin silahı oklarla kargıların etkisiz oluşuydu. Ondan sonra kullanılan, günümüzde de kullanılmakta olan yatık mermi yollu silahlar da etkisiz kalıyordu. Kasabanın hemen her yeri bir siper durumundaydı. 1890-1910 yılları arasında burada redif birlikleri komutanlığı yapan Ömer Lütfi Bey gözlemlerini şöyle belirtiyor:

⁴ Osman Tufan, *General Osman Tufan Paşa'nın Kurtuluş Savaşı Hatıraları*, Arma Yayını, İstanbul, 1998, s. 70.

⁵ Özdemir, *A.g.e.*, s. 132.

“Burada 20 yıl redif yüzbaşılığı ettiğimden her çalışmalarını bilmekteyim. Hükümet çevresinden Bahadırınlar’a, buradan Tırtatyanlar’a dek yerin altından birbirine geçen yollar vardır. Burada yol ikiye ayrılır. Sağdaki Katolik kilisesinin altından geçerek Kalekilisesi’ne ulaşır. Soldaki Ortakilise’ye, oradan Şıkırdımyan Karabit ağanın evi önünden geçerek Sultansuyu çeşmesinin aşağısında Kürtmeler mahallesi ile Mangıryan mahallesinde birleşir. Bu belirttiğim yer altı yolları 20 yıl öncekidir. Şimdi daha neler yapıldı... Dışarıda bir kimse görülmediğine göre içinde oldukları kesindir.”⁶

Kaymakam Çalyan Karabit de “Yapıcı kalfası Toros Ustayı çağırarak kentin bütün mahallelerini yeraltından ve dolambaçlı bir yolla birbirine bağlamak ve gereken yerlere istihkam yaptırmak üzere bir plan hazırlattım” diyerek Saimbeyli’de yaptırdığı çalışmaları belirtiyor.

3-Mağara Savaşları ve Bölgedeki Ermeni Faaliyetleri:

Saimbeyli kuşatmasından önce Ermenilerin bölgede aldıkları önlemleri belirtmek gerekir. Fransızların çok önem verdiği Saimbeyli’ye yıl boyu silah ve cephane yığı, 400 ton yiyecek 2000 kamavor gönderdiği kaza her yönüyle bir saldırıya karşı hazır idi. Kaymakam Karabit sadece Saimbeyli’yi güçlendirmekle başarılı olunamayacağını bildiği için Saimbeyli’ye yakın köylerde de hazırlıklar yaptırdı.

Saimbeyli kaymakamı Karabit, Mağara’yı Feke’ye benzetmemeye, Ulusal Kuvvetlerin etkisinden kurtarmaya uğraşıyordu. Bucağın o günlerdeki stratejik durumunu da şöyle belirtiyordu: “Haçın bucaklarının yer durumu ile en önemlisi, tarım ve sanat durumu ile en ilerisi Mağara bucağıdır. Haçın bu bucak aracılığı ile Maraş sancağına bağlı Göksun, Sivas sancağına bağlı Aziziye (Pınarbaşı), Kayseri sancağına bağlı Everek (Develi) ilçeleri ile sınırı bulunmaktadır. Yağbasan’ın kuzeydoğusunda Büyükçamurlu adlı Çerkez köyü Göksun’la sınırsa da bu bağlantı o denli önemli değildir. Göksun’dan gelecek herhangi bir kuvvet ünlü Hançer yolunu çekmekten çok Göksun’un kuzeyini izleyerek daha az engebesi olan Mağara Bucağı’nın Fatmakuyu köyünden Kayarcık köyüne iner. Haçın’a gelecek en büyük Feke ilçesi ayrı tutulursa, sürekli olarak Gezbel’den Şansa (Çatalcam)-Rumlu

⁶ Mustafa Onar, *Saimbeyli*, Ekin Yayıncılık, Adana, 1989, s. 229.

(Doğanbeyli) yolundan Kayarcık'ın kuzeydoğusunda bulunan Akçal Kürt köyünden Aziziye (Pınarbaşı) sınırındaki Çerkez Kayapınarı yakınından Mağaranın kuzeyindeki Dede Beli'nden gelir.”⁷

Mağara bucağı yalnız Haçın Kaymakamı Çalyan Karabit'in değil Kozan Askeri Mutasarrıfı Tayyarde'nin ve Adana valisi Bremond'un da önem verdiği bir yerdi. Nitekim Bremond, Teke deresi, Kurubel geçitleri ile burayı Kayseri, Adana, Maraş gibi üç ilin birleştiği yer olarak belirtiyor, bu yüzden denetim altında bulundurulmasını istiyordu. Doğusunda Maraş kurtarılmış olduğundan isteği üzerinde sıkı duruyordu. Maraş-Göksun yönüne gidenler yada oradan gelenler özellikle denetleniyordu⁸.

Fransızlar ve Ermeniler, bölgeye gelebilecek olası bir saldırıyı Maraş'tan bekliyor ve bunu önlemek için Mağara bucağında önlemler alıyorlardı. Bu dönemde Kayseri'de Develi'den bir saldırı beklemiyorlardı. Çünkü Gerbel geçidi karla kaplıydı ve burayı aşmak kolay değildi. Bunun için Maraş'tan bir saldırı bekliyor ve bu saldırıyı Saimbeyli'ye ulaşmadan önlemek için Mağara bucağını güçlendiriyordu. Bucak merkezinde Ermeni yoktu. Doğanbeyli köyü yarı yarıya, Şar köyü ise tamamen Ermeni idi. Ancak, Ulusal Kuvvetlerin baskısı Doğanbeyli Ermenilerini Saimbeyli'ye kaçırmıştı. Hayvan bakıcısı ve sözde güvenlik sağlayıcısı olarak bulunan Ermenilerin sayısı da 20'yi geçmiyordu. Şar katıksız Ermeni olduğu yerlerinde kalmışlardı⁹.

Ulusal Kuvvetler, Ermenilerin bölgede aldıkları güvenlik önlemlerini bozmak için öncü kollar çıkardılar. Mağara'ya çıkmakla görevli Hasan Sehlikoğlu öncü kolunun vurucu gücü Gizik Duran da, Kamberli Osman'ın Feke'yi kurtarmak için hareket ettikten sonra, 9-10 Mart 1920 sabahı Kılıçkaya'dan yola çıktı. Kendisiyle beraber 56 kişiydiler.

Yolları karlıydı ama donmuş olduğundan batmıyorlardı. Bu nedenle yolculukları hızlı geçiyordu. Öğle sonlarında Çatalçam'a geldiler. Öncü kol başkanı Hasan Sehlikoğlu ise, eşliğinde Hulusi Kurdoğlu, Halil Topaloğlu, Ali Arık'la birlikte 10 Mart sabahı atlarla yola çıktılar. Akşama Çadırıyeri köyüne gelerek

⁷ Onar, *A.g.e.*, s. 182

⁸ Onar, *A.g.e.*, s. 176.

Dursun Efendi'nin konuğu oldular. Vurucu güçleri Gizik Duran ise Çatalçam'a gelip gelmez Köylüoğlu İsmail'i Doğanbeyli'ye posta çıkardı. Posta, Doğanbeyli'deki Türkleri uyardı. Fakat bu durumdan Ermeniler haberdar oldular. Ermenilerin büyük kısmı Saimbeyli'ye kaçtılar.

Gizik Duran, çetesiyle gece yarısı yola çıktı. Doğanbeyli köprüsünü geçtiklerinde ayak seslerini duyan mezarlıktaki nöbetçi Ermeniler birkaç el ateş ettiler. Ancak Gizik Duran bu nöbetçileri etkisiz hale getirdi. 19 Mart 1920 sabahı köye giren Gizik Duran köyde kalan Ermenileri tutukladı¹⁰.

Doğanbeyli köyünün Türklerin eline geçtiği Saimbeyli'de duyulunca Cebeciyan 40 kamavorla Doğanbeyli yakınlarında Dalliçam'a geldi. Ancak Gizik Duran'ın bulunduğu köye giremedi. Gizik Duran bu Ermenileri kovaladı ise de yakalayamadı. Gizik Duran'ın çalışmaları ile Ermenilerin oluşturduğu ileri savunma hattı dağıtıldı. Bölge köyleri tamamen Türk kuvvetlerin eline geçti. Sadece Şar köyü ve Saimbeyli'de Ermeniler toplandı ve burayı savunmaya başladılar. Mağara bucağı ile çevresindeki köyler Türk denetimi altına girdi.

Doğan Bey, Gizik Duran tarafından yönetimi ele geçirilen bölgeye geldi ve Doğanbeyli köyüne karargâhını kurdu. Bölgedeki köyleri dolaştı ve buradaki köylerden kuvvet toplamaya çalıştı. Bölgedeki köyler denetim altına alındıktan sonra Haçın ve Şar kuşatıldı.

Haçın'da Yeşiltepe adını verdiği Yellibelen'de karargâhını kurdu ve Haçın'ın kuşatmasındaki müfrezelerin görev yerlerinin belirlerdi.

Güney Cephesi kumandanlığını Özdemiroğlu Yaşar Bey (Kamberli Osman) kumanda edecekti.

Kuzey Cephesi, Osman Coşkun, Veli Civan (Veli Çakıoğlu), Hadi Erdoğan ve Abbas Beylerin müşterek idaresine bağlandı.

Kale sekizi denilen, Haçın'a hakim bir tepeye top yerleştirildi. Topçu Yüzbaşı Ethem Bey ile Milis Yüzbaşı Kamberli Şükrü Bey kumandasında 30 kişilik bir kuvvet buraya yerleştirildi¹¹.

⁹ Onar, *A.g.e.*, s. 181.

¹⁰ Onar, *A.g.e.*, s. 198.

¹¹ Özdemir, *A.g.e.*, s. 137.

Haçın'ı kuşatan Doğan Bey, Ermenilere; "Ayaklanmayı bırakın, Ulusal Kuvvetler buyruğuna uyun!" çağrısını yaptı. Ama Ermeniler Fransızlardan aldıkları yardımlarla ve daha alacaklarına, ayrıca sömürgecilerin dünya kamuoyundaki diplomatik etkilerine güvenerek bu teslim ol çağrısına uymadılar. Uymayışları birazdan korkularından ileri geliyordu. Tutsak ettikleri Türklerden azımsayamayacak kişiyi acımasızca öldürmüşlerdi. Bundan dolayı cezalandırılmaktan korkuyorlardı. Amerikan koleji yetkilileri de bir ölçüde güvenceleriydi. Tarafsız gibi görünüyorlardı ama Ermenilerin Fransız yetkililerle haberleşmelerine açıktan yardım ediyorlardı. Ulusal Kuvvetler bunu biliyorlarsa da Amerikan kamuoyunu karşılarına almamak için dokunmuyorlardı¹².

4- Tufanbeyli (Şar) Kuşatması:

Haçın'ın kuzeyinde ve 20 km. mesafede Şar denilen köyde 500'den fazla silahlı Ermeni teslim olmayı reddettikten sonra Şar da kuşatıldı. Tufanbeyli merkezini, Bulutpınar, Bozgüney, İğdebel ve Kayapınar gibi Şar'a yakın olan köylerdeki Türkler, Oğuzhan komutasında kuşatmışlardır. Sonradan Oğuzhan değiştirildi ve Yedek Subay Emin Develioğlu Şar kuşatma komutanı olarak görevlendirildi.(Bu sırada meydana gelen bozgun dolayısıyla, Şar Muhasara Kumandanlığına Özdemiroğlu Yaşar Bey getirildi.)¹³

Haçın'daki Kuva-i Milliye Develi, Yahyalı, Tomarza, Feke ve Göksun halkından toplanan milislerden ibaretti. Son zamanlarda Kayseri ve Bünyan'dan gönderilen zayıf bir piyade bölüğü ile 3. Kolordudan gönderilen katırlı birliklerden meydana gelmişti. Türk kuvvetlerin miktarı 2000 kişi olup kudretli bir alay konumunda idi¹⁴. Türk kuvvetlerinin sayısı devamlı olarak değişiklik göstermiştir. Düzenli bir askeri birlik olmadığı için, Türk kuvvetlerinin kesin sayısı tespit edilememiştir. Bu durum sonucunda Saimbeyli hareketine katılan birliğin sayısı 2000 ile 8000 arasında gösterilmiştir. Kuşatmaya katılan kişiler, daha sonra yazdıkları anılarında, Saimbeyli kuşatmasındaki Türk kuvvetlerinin sayısını değişik olarak ifade etmişlerdir. Bu bakımdan Türk kuvvetlerinin sayısı konusunda kesin bir bilgi yoktur.

¹² Onar, *A.g.e.*, s. 230.

¹³ Özdemir, *A.g.e.*, s. 135-136.

5- Saimbeyli Kuşatması:

a) I.Çarpışma:

Saimbeyli'nin kuşatılmasından iki gün sonra Kumandan Doğan Bey cephe ve müfreze kumandanlarını toplayarak 2 Nisan günü Saimbeyli'ye hücum edeceğini bildirdi ve birliklerin ve kumandanların nasıl hareket edecekleri hakkında gerekli emirleri verdi. Komutanları görev yerlerine gönderdi.

Şafak ile Komutan Doğan Bey karargâhın yanındaki 75 mm'lik topu kullandı. O sırada Teğmen Ethem Bey'in buyruğunda bulunan Dolambaç'taki top da karşılık verdi. Ethem Bey'in buyruğundaki top birkaç atış yapınca tutukluk yaptı. Bir daha çalışmadı. Diğer komutanların emrindeki birlikler de ateşe başladı ve Saimbeyli'ye ilk saldırı başladı. Bu atışlar pek etkili olmuyordu ama Ermenilere korku veriyordu. Kuşatmaya katılan Ömer Lütfi Bey'e göre Tapan çeteleri dışındaki çeteler verilen görevi gereği gibi yapmadılar. Bu başarısızlığın sorumluluğunu Fekeli Cezmi (Çetinel)'ye yükleyen Ömer Lütfi Bey görüşünü şöyle açıklıyor: "Şu üzüntü verici durumu gören onurlu kimseler bu gayretsizliğe nasıl üzülsün. Hücum ettirilen 600 kişiden 15 kişi düşman istihkamına girsin...Kalanlardan kimileri yerinden kıpramasın, kimileri de yarı yoldan geri dönsün. Bunun üzerine çok sinirlenen komutan hazretleri çarpışmayı durdurdu. Kuvvetlerin geri çekilmesini buyurdu ve kuvvetler de buyruğa uydu."¹⁵

b) II. Çarpışma:

İlk çarpışmadan 4 gün sonra 6 Nisan'da yapılmasına karar verildi. İkinci saldırının hedefi Manastır idi. Burası stratejik bir konumda idi. Manastır, Ermeniler tarafından çok iyi bir şekilde pekiştirilmişti. Manastır çevresinde Kötün-Pağnık müfrezesi bulunuyordu. Bunların Manastıra yaklaştığını gören Ermeni nöbetçiler ateş açtılar.

¹⁴ Ahmet Hulki Saral, *Türk İstiklal Harbi*, Güney Cephesi(4 Cilt) ,Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara, 1966, s.198.

¹⁵ Onar, *A.g.e.*, s. 231.

Kuvvetlerimiz de ateşe karşılık verince ses öteki cephelere duyuldu. Alarm durumunda bulunan birliklerimiz bütün cephelerden saldırıya geçti. Günün öğle saatlerinde çıktığını sandığımız bu çarpışma dolayısı ile, Batı Cephesi'nin Kışla'ya, Güney Cephesi'nin Hükümet Konağına, Doğu Cephesi'nin Kırkat çevresine, Kuzey Cephesi'nin Kağnıpazarı'na taarruz ettikleri görüldü. Kuzey Cephesi hedefine vardı ama ötekiler varamadı. Kuvvetlerimizin atışları gelişigüzel ve hedefe ulaşmaktan uzak idi¹⁶.

Bu durumu saptayan Kumandan Doğan Bey 7 Nisan akşamı savaşı durdurdu. Birinci ve ikinci saldırının başarısız olmasının sebebi müfreze ve kumandanları birbirlerini tanımamaları idi. Müfreze ve kumandanların her biri ayrı şehirlerden geldikleri için aralarında gerekli koordinasyon sağlanamamıştı. Bu durumda birlikler birbirleri ile tanışıp kaynaşamamışlardı. Bu durumu tespit eden Doğan Bey komutanları topladı ve boşuna mermi yakılmamasını istedi. Çünkü iki saldırıda toplam 500 sandık mermi tüketilmişti. Cephane azaldığı için 40 adet at ile Develi'den cephane getirildi. Böylece cephane sıkıntısı sona erdirildi¹⁷. Doğan Bey, saldırıların başarısız olma sebeplerini anlattı ve Manastır-Kışla çevresinin kesinlikle düşürülmesi gerektiğini bildirdi. Birlikler arasındaki koordinasyon sorunu giderilmeye çalışıldı.

c) III. Çarpışma:

21 Nisan günü başladı. Yine top atışlarının hareketin başladığını bildirmesi üzerine birliklerimiz Ermeniler üzerine saldırmaya başladı. Hedefi Manastır, Kışla, hükümet ve hastane binaları idi. Fakat asıl hedef hükümet binasına hapsedilen Türklerin kurtarılması idi. Diğer hedefler alınmasına rağmen hükümet binası alınamadı. Burada 10 Türk şehit edildi.

Ermeniler hükümet konağındaki Türkleri öldürüyorlar ve düzmece tutanaklarla kendilerini suçsuz göstermeye çalışıyorlardı. Türk esirlerini siper kazımında kullanıyorlardı. Türk saldırılarında ise Türk esirleri canlı siper olarak kullanıyorlar ve Türk taarruzunda esirlerin öldürülmelerine sebep oluyorlardı¹⁸.

¹⁶ Onar, *A.g.e.*, s. 231-132.

¹⁷ Ömer Lütfi Bey, *Haçın Muharebeleri*, Kozan 1921, s. 45.

¹⁸ Ömer Lütfi Bey, *A.g.e.*, s. 46.

Bu 3. taarruz da başarısızlıkla sonuçlanınca, Komutan Doğan Bey birlikleri geri çekti. Başarısızlığın sebepleri tespit edildi ve bunların giderilmesi için çalışmalara başlandı. Hazırlıklara önem verildi.

d) Saimbeyli'deki Amerikan Koleji ve Faaliyetleri:

Dünya Ermenileri Büyük Ermenistan Devleti'nin kurulması hayaliyle yaşıyorlardı. Bu gayenin yerine getirilmesi için uzun vadede ve emin bir şekilde eğitim çalışmalarına önem verdiler. İstikbalin Ermeni idarecileri ve komiteleri bu okullardan yetiştirilecekti.

Ermeni komitacıları hazırladıkları bu projenin asıl gayesini saklayarak ve Amerikan hükümetinin de desteğini sağlayarak misyoner ve militan okulları açtılar. Ermeni kız ve erkek çocukları bu okullarda eğitime başlandı. Amerikalılar tarafından açılan bu misyoner okulları Talas (Kayseri), Merzifon, Harput (Elazığ), Haçın (Saimbeyli) ve Tarsus'ta kuruldu. Bu okullar Ermenilerin hayalindeki Büyük Ermenistan'ın sınırları içindeydi ve bunu gerçekleştirmek için çalışıyorlardı.

Açılan bu kolejlerin öğretmen ve idarecileri Amerikalı idiler. O vakitler Amerika Devletinin Osmanlı Devleti ile ilişkileri yok denecek kadar azdı. Amaç kısa vadede Ermenilere hizmet, orta vadede ise her konuda Amerika Devleti'ne bağlı bir Ermeni Devleti kurmak ve bu Ermeni Devleti ile bölgede etkili olmaktı¹⁹.

İşte Haçın'a açılan Amerikan koleji bu gaye ile kurulmuş okullardan birisiydi. Müdüresi Bn.Cold, öğretmenleri Mr.Teer, Mr.Apy vs. gibi Amerikalılardan ibaretti. Okul binası kalın duvarlarla örülmüş, kale gibi sağlam bir binaydı. Haçın ilçesinin doğusunda Kırkat deresi yakınında kurulmuştu. Öğrencilerin hemen hepsi Ermeni olup birkaç tane de Türk öğrencisi vardı. 1880 yılında kurulan koleje Türk öğrenciler, göstermelik olarak 1. Dünya Savaşından sonra alınmaya başlandı.

Kolej yetkilileri kuşatım başlarında Ermenileri tutuyorlardı. Fransızlarla Kaymakam Çalyan'ın kuramadığı posta servisini de yürütüyorlardı. Sözde Tarsus Amerikan Koleji ile haberleşmek için görevli çıkarıyorlar, çıkardıkları görevli Kozan'da ve Adana'daki Fransız yetkililerine uğruyor, Saimbeyli'deki olayları bildiriyordu. Bu durum bilinmesine rağmen Amerikan Hükümeti ve kamuoyunu

¹⁹ Cenani Gürbüz, *Milli Mücadelede Develi ve Ermeniler*, K.B. Yayınları, Ankara, 1996, s. 190.

karşımıza almamak amacıyla bunlara dokunulmuyordu. Bu konuda Atatürk'ün de emri vardı. Bu nedenle, kolej Doğu Cephemize çok yakın olmasına rağmen birliklerimizce dokunulmuyordu. Ancak 1 Mayıs 1920 tarihinde bir grup çete üyeleri harekete geçerek koleji kontrol altına aldılar. Kolejin koruyucusu Ermeniler geri çekilmek zorunda kaldılar. Kolejde bulunan 230 kişi kontrol altına alınarak Ermenilerin lehine çalışmaları engellendi²⁰.

Kolej müdürü Mrs. Cold, daha önce Doğan Bey'den, "Koleje saldırmayacağı" güvencesini aldığından bu durumu beklemiyordu. Son durum dolayısıyla yeniden Doğan Bey'in karargâhına gitti. Doğu Cephesi komutanlarından Veli Çakıoğlu (Civan Bey) ile Enver Bey(Aydın), durum ile ilgili bir rapor düzenlemişler ve Doğan Bey'e vermişlerdi. Raporda, "Öğrencilerle personeli tutalım.Tutsakları olan soydaşlarımızı verilerse bırakalım" deniliyordu. Fakat Komutan Doğan Bey bu raporu dikkate almadı ve "Onlar Amerikan öğrencisi. Amerikan personelidir. Gerekli aramayı yapın. Belge bulursanız alın, geri bırakın" dedi. Bunun üzerine kolej çevresindeki kuşatmayı kaldırarak uzaklaştılar.

Komutan Doğan Bey, kolej müdürü Mrs.Cold ile görüşmesinde, hedeflerinin işgalci ve işbirlikçilerin olduğunu belirtti ve "Öğrencilerinizle birlikte kasabanın içinde kalsanız bile size dokunmayız" garantisini verdi²¹. Bu garanti üzerine Amerikan koleji, kasaba içine taşınmaktan vazgeçti ve buldukları yerde faaliyetlerine devam ettiler. Kuşatma süresince de kendilerine dokunulmadı.

Bu durum karşısında kolej müdürü Cold iki taraf arasında barış sağlanması için çalışmaya başladı. Mrs. Cold, Ulusal Kuvvetler Komutanı Doğan Bey'e uzlaşma önerisinde bulundu. Komutan Doğan Bey söz konusu öneriyi kuşatma öncesinde yaptıklarını fakat Ermenilerin bu teklife yanaşmadıklarını belirtti. Bu ortamda Ermenilerin, uzlaşmayı kabul ederlerse büyük zarardan kurtulacaklarını söyledi.

Görüşme yerinin kolej olması ve kolej öğretmenlerinin gözlemci olması kabul edildi. Ulusal Kuvvetler adına görüşmede Enver Abbas (Aydın) ve Veli Çakıoğlu (Civan Bey) görevlendirildi. Fakat Ermeniler mevzilerinin 200 m. dışında bulunan koleje gelmediler. Türk delegelerini kendi bölgelerine çağırdılar. Fakat komutan Doğan Bey "Belirlenen yere gelinmediğine göre işin ciddiyeti kalmamıştır.

²⁰ Onar, A.g.e., s. 256.

Delegelerimiz başka bir yere gidemezler” diyerek bu teklifi reddetti. Böylece kolej yetkililerinin bu barış girişimi sonuçsuz kaldı²².

e) Kağnıpazarı Savaşı:

Amerikan koleji öğretmenlerinin barış girişimleri başarısız kalınca, komutan Doğan Bey yeni bir saldırı hazırlığına başladı. Fakat Türk birliklerinde belirgin bir azalma vardı. Bahar mevsimi olduğu için, tarlalarını ekmek üzere komutanlarını haberdar ederek veya kimseden izin almadan köylerine gidiyorlardı. Doğan Bey, “Haçın’a güçlü bir saldırı yapılarak kesinlikle düşürüleceğini. Bu nedenle çetelerin birliklerine katılmalarını, asker olmayan olan köylülerin de çeteleri yolcu ederek savaş alanı yakınlarına gelip moral vermeleri” konusunda buyruk çıkardı. 80 gün önce başlayan kuşatmada net bir sonuç alınamamıştı. Bu, birliklerin moralini bozduğu gibi birtakım görüş ayrılıkları gittikçe büyüyordu.

Komutan Doğan Bey’in emri üzerine çeteler birliklerine katılmaya başladılar. Türk kuvvetleri eski gücüne kavuşunca hareketin planları hazırlandı. Saldırının 17 Mayıs Pazartesi yapılması kararlaştırıldı. İlk hedef Kağnıpazarı idi²³. Kağnıpazarı stratejik bir mevki idi. Burayı elinde bulunduran taraf Haçın’a hakim bir duruma geçirdi. Burada 3-4 evin dışında bina yoktu. Buranın alınması için piyade hareketinin top atışı ile desteklenmesine karar verildi. Top atışlarını komutan Doğan Bey yürütecek, Develili Osman Coşkun da piyade hareketine komutanlık edecekti.

17 Mayıs sabahı Kağnıpazarı yakınlarına yerleşmeye başlayan birliklerimize Ermeniler ateş etti. Böylece hareket başladı ve Doğan Bey de top atışlarına başladı. Bu saldırıyı Ömer Lütfi Bey eserinde şu şekilde anlatıyor: “Komutan Doğan Beyefendi Hazretlerince düzenlenen hücum kolları top atışlarını izleyerek yapılması gereken hareketleri, önceden tasarlanıp belli edilen yerlerin alınması hücum kollarından umulur ve beklenirken ne yazık ki, hiçbir yerden hücum komutuna uygun hareket edilmediği gibi komut dışı olarak bir iki yerden ulusal onurla ve din

²¹ Onar, *A.g.e.*, s. 257.

²² Onar, *A.g.e.*, s. 259.

²³ Onar, *A.g.e.*, s. 267.

gereği atılan 8-10 çete bulunmuş, ötekilerin yokluğu yüzünden bu zavallı özverili kimselerin yaralanması ve şehit olmasıyla sonuçlanmıştır.”²⁴

Ömer Lütfi Bey’in belirttiği gibi piyade görevi yapan birliklerde bir gevşeme görüldü. Harekatın ilerlemeyeceğine ve sonuç alınamayacağına kanaat getiren Osman Coşkun, harekatın durdurulmasını ve birliklerin geri çekilmesi emrini verdi. Komutan Doğan Bey, harekatın başarısız olmasından Osman Coşkun’u sorumlu tuttu ve: “Verdiğiniz 10 şehit, 10 şehit daha versek Haçın düşebilirdi. Onlar da ölüyor ama savunmayı bırakmıyorlar. Savaşa giren ölü verir” diyerek sert bir dille eleştirdi²⁵.

f) Fransızlarla İmzalanan Ateşkes Antlaşması:

Fransız birliklerinin Pozantı’da bozguna uğraması, Kadirli ile Feke’nin kurtarılması, Kozan ve Saimbeyli’nin de kuşatılması ile Fransızlar Güney Cephesi’nde çok zor duruma düşmüşlerdi. Düzensiz Türk birlikleri karşısında çaresiz kalan Fransızlar, bu bölgede tutunamayacaklarını anlamışlardı. Düşükleri zor durumdan kurtulmak ve esir düşen veya kuşatılan askerlerini kurtarmak amacıyla Fransızlar ateşkes antlaşması önerisinde bulundular. Mustafa Kemal Paşa bu teklifi kabul edince 20 gün süreli bir ateşkes antlaşması imzalandı. Bu ateşkes antlaşması Mustafa Kemal Paşa tarafından ilgililere bir telgraf ile bildirildi. Bu telgraf;

BUYRUK-TELGRAF

Ankara,28 Mayıs 1920

(Dakika durdurulması sorumluluk getirir.)

KONYA’DA 12.KOLORDU KOMUTANLIĞINA

DIYARBAKIR’DA 13.KOLORDU KOMUTANLIĞINA

SİVAS’TA 3.KOLORDU KOMUTANLIĞINA

KİLİKYA ULUSAL KUVVETLER KOMUTANLIĞINA

ANTEP ULUSAL KUVVETLER KOMUTANLIĞINA

Fransızlarla yapılan görüşme sonrasında aşağıdaki konularda anlaşıldığı karşılıklı olarak kabul edilmiştir.

²⁴ Ömer Lütfi Bey, *A.g.e.*, s. 89.

²⁵ Onar, *A.g.e.*, s. 268.

1. Mayıs'ın 29. ve 30. günü gece yarısından başlayarak bütün Fransız cephelerinde Fransızlarla yapılan çarpışmalar kesilecektir. Kesinti süresi 20 gündür.
2. Pozantı ve Sis (Kozan)'te bulunan Fransız birlikleri, silahları ve bütün araç-gereçleri ile Adana-Mersin demiryoluna çekilecektir. Kesintinin ilk on gününde Pozantı, Sis (Kozan) ve Antep kesinlikle boşaltılacak.
3. İlk on gün içinde elimizde bulunan Fransız tutsaklarının verilmesine başlanılacaktır. Fransızlar da politik nedenlerle tutuklanmış olan Müslümanlar ve tutsak edilen yurttaşlarımız bize verilecektir.
4. Adana valisi ve Osmanlı Devleti memurları arasında açıkça ve özgürce görüşmeler yapılacaktır.

Pozantı, Sis (Kozan) ve Antep'in boşaltılma koşulları ve tutsak değiştirilmesi konusunda ayrıca bildirimde bulunulacağından şimdilik yalnız Mayıs'ın 30. günü sabahından başlayarak çarpışmaların durdurulması sağlanmalıdır. Bu buyruk 30 Mayıs 1920 sabahınca en ilerdeki birliklere bildirilmiş olacaktır. Anlaşılan maddeyle kesin doğrulukla kesin olarak uyulması ve uydurulmasını kesinlikle isterim. Buyruğun alındığı ve bütün cephenin alışık yolla haberlendirildiği gün ve saat buraya bildirilecektir.

T.B.M.M. Başkanı

Mustafa Kemal²⁶

Bu ateşkes antlaşması ile Kozan Türklere bırakılıyordu. T.B.M.M. Başkanı Mustafa Kemal, Kozan'ın Ulusal Kuvvetler buyruğuna geçişini sağlamak ve devlet birimlerine T.B.M.M.' ye bağlı görevler atamak üzere Kilikya komutanlarının Kozan'da bulunmalarını emretti. Kozan-Develi çekişmesinin başladığı sırada Kilikya komutanı olan Doğan Bey, gelen emre uyarak Kozan'a gitmek zorundaydı. Ancak bu çekişmeli ortamda yerine vekil edebileceği kimse yoktu. Asker kökenli olarak Teğmen Ethem Bey vardı. Ama onu da yaşlı çetelerin küçümseyeceği kanısındaydı. Kimi çetelerin çift sürme gerekçesi ile cepheden ayrılacakları kaygısını da taşıyordu. Bütün bu durumları göz önünde tutarak Develi Belediye Başkanı sanı ile Güney

²⁶ Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II*, s. 145.

Cephesi (Kalesekisi) Komutanı Kamberli Osman Efendi'yi Kozan'dan dönünceye kadar Haçın ve Şar muhasara komutanlığı görevine vekaleten atadı.

Bu konuda mektup şu şekildedir:

“Haçın Cenup Kuvayii Milliye Kumandanı Özdemiroğlu Yaşar Bey'e

1. Fransızlarla çarpışmanın durdurulması hakkında olup Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa hazretleri tarafından gelen onursal telgrafa yalnız Fransızları kapsamaktadır. Haçın ve Şar'da Fransız kuvvetleri bulunmadığı için buradaki Ermenilerle daha sonra görüşmeler yapılacak ve alınacak sonuca göre hareket edilecektir. Bu nedenle Şar ve Haçın kuşatmalarının başlangıcındaki gibi çok uyanıkla sürdürülmesi gerekir.
2. Fransızlarla çarpışmayı durdurma hakkındaki buyruğun yerine getirilmesi için yarın (31.05.2002) Sis'e (Kozan) hareket edeceğim.Uzunca sürecek görevim sırasında Haçın kuşatımına ilişkin görevlerin yapılması için sizi vekil ettiğimden Yelibelen'e gelmenizi 30/31.05.2002 gecesi Kalesekisi'ne geldikten sonra, Yelibelen'e hareket edersiniz.

Kilikya Ulusal Kuvvetler Komutanı

Kozanoğlu Doğan²⁷

Doğan Bey, Milis kumandanlar arasında yalnız Kamberli Osman ile anlaşmış ve Kamberli Osman'a karşı sonsuz bir itimat beslemiştir. Bu zor ortamda Haçın ve Şar kuşatmasında kendisinin yerine bu görevi Kamberli Osman'ın yapacağına inanmış ve bu göreve vekaleten getirmiştir.

Kozanoğlu Doğan Bey, Kozan'a gitmeden iki gün önce Ermeniler bir hileye başvurarak teslim olacakları ancak teslim şartlarını Feke'de bulunan Belediye doktoru aracılığı ile ulaştıracaklarını bildirdiler. Doğan Bey, Ermenilerin istediği doktoru Feke'den getirtti. Fakat Kozan'a gitmek zorunda olduğu için bölgeden ayrıldı. Giderken Kamberli Osman'a bunun bir savaş oyunu olabileceğini söyleyerek

²⁷ Özdemir, *A.g.e.*, s. 167.

dikkatli olmasını istedi. Feke'den gelen doktor birkaç defa Haçın'a gidip geldi. Doktorun gidip gelişlerinde hiçbir askeri tedbir alınmadığından doktor gidiş gelişlerinde cephemizin durumu hakkında bilgiler verir. Bu dönemde bir kısım köylüler, cepheyi terk ederek köylerine dönmüşlerdi. Haçın kuşatması zayıflamıştı. Doktorun bilgilerinde faydalanan Ermeniler, kuşatmayı yarma girişimine başladılar ve bunda başarılı oldular²⁸. Güney cephesi ile Güneybatı cephesini işgal ettiler. Telgraf makinesini, yazılı belgeleri ve cephaneleri aldılar.

g) Kozan'ın Alınması:

Bu sırada Kozanoğlu Doğan Bey, Kozan'da idi. Aydınolu Turfan Bey ile birlikte Fransızlardan Kozan'ı teslim almak için gelmişti. Kozan Fransızlar tarafından teslim edildi. Kozan'ın teslimi ile ilgili olarak Aydınolu Tufan Bey, eserinde şunları belirtiyor:

“Bizim Güneydeki hareketimizin gelişmesi, Haçın'ın ümitsizliği karşısında tevaffuk derecesine girmeye başladı. Bu sırada Ankara'dan, resmen Atatürk'den gelen bir emir ile, Fransızların müzakere teklif ettikleri ve 20 gün müddetle müzakerenin kabul edildiği bildirildi. Bu müzakerede Fransızlar, Kozan'ı tahliye edeceklerdi. Mütareke emrini almadan evvel, Adana'dan uzun bir yürüyüş kolunun, Tumlukale istikametine yürümekte olduğu görüldü. Baskınlarla, her taraftan üzerlerine ateş ederek tevkif ettiler. Mukabele memuru talep ettiler ve mütareke haberini verdiler. Ankara'dan mütareke emri gelince tereddütlü hareketlerle inzibat gevşemeye başladı. Fransız kuvvetleri Kozan'a doğru yürümekte ve mütareke esaslarını bozmaktaydılar. Mukabelelimize karşı mütarekede olduklarını bildiriyorlardı. Biz kuvvetlerimizi toplayamadan, Fransız kuvveti Kozan'a girip Ermeniler dahil bütün Kozan'ı tahliye ederek güneye, Adana'ya doğru savuşup gittiler.

2 Haziran 1920 tarihin de Kozan'a girilmişti. Düşman işgalinde kalan halkın henüz yaşayabilenleri, zindanlarında çıktılar, bu kurtuluş müthiş bir sevinç vermişti. Kurtulan halk renksiz, kansız, zayıf simaları ile bir bakışta tanınıyordu. Eski mutasarrıf İhsan Bey ipka edildi. Memurlardan kimseyi değiştirmedim. Esasen memurlar da, zulümden kurtulan merhamete şayan insanlardı. Düşmandan kurtarılan

²⁸ Gürbüz, *A.g.e.*, s. 207.

şehir ve kasabalar çoğalmıştı. Kadirli, Osmaniye, Bahçe, Ceyhan, Yumurtalık, Kozan gibi geniş bir ülke, mülki idareden mahrum kaldığından, Ankara'dan defalarca buraların mülki teşkilata bağlanmalarını istedim. Çok zaman sonra, Kozan mutasarrıflığına Abdülaziz isminde bir zat gönderildi.”²⁹

Böylece Kozan işgalden kurtarıldı. Fransızlar Kozan'ı bırakarak Adana'ya çekildiler. Fransızlar Ermenileri yüz üstü bırakarak gittiler. Fransızların desteği ile bölgedeki Türklere yapmadığı zulmü kalmayan Ermeniler, artık yalnızdı ve kaçınılmaz sona doğru gidiyorlardı. Fransızlara güvenmenin sonucunu bu şekilde aldılar.

h) Cephede Anlaşmazlık ve Develi Heyetinin Ankara'yı Ziyareti:

Kağnıpazarı'ndaki başarısızlık ile birlikte Türk birliklerindeki görüş ayrılığı derinleşerek ortaya çıktı. Kozanlılar bu başarısızlığı Develililer üzerine attılar. Komutan Doğan Bey Kozanlıları telkinleri doğrultusunda Kuzey Cephesi Kumandanı Osman Coşkun'u cepheden uzaklaştırmak istedi. Fakat Kayserili olan birlikler bu karara karşı çıktılar ve komutan Doğan Bey'e cephe aldılar. Böylece Ulusal Kuvvetler dağılma noktasına geldi. Suçlanan Osman Coşkun ve Operatör Dr. Osman Develioğlu cepheyi terk ederek Develi'ye geldiler.

Ermenilerin Haçın kuşatmasını yardığı haberini Kozanda alan Doğan Bey, Tufan Bey'i burada bırakarak, Saimbeyli'ye döndü. Kağnıpazarı savaşında otoritesini kullanamadığı için Osman Coşkun Bey'in görevine son vermiş durumda bulunuyordu. Kozan'a gidişinde vekil bıraktığı Kamberli Osman Bey'in yönetiminde de cephenin yarılışı dolayısıyla, yeni bir yetkili aramaya koyulduk. Kozandan, Feke'ye yeni atanmış olan kaymakam vekili Saim Bey'i önerdiler.

Feke'de Saim Bey ile görüştü ve kendisini Saimbeyli'ye gönderdi. Dışarıdan bir kimseyi görevlendirerek, cephedeki Develi-Kozan çekişmesini sona erdirmek istiyordu. Kendisi Feke'de kaldı³⁰.

Haçın kuşatmasının uzamasından meydana gelen huzursuzluk ve anlaşmazlıklar son safhaya gelmişti. Bilhassa Doğan Bey ile Osman Coşkun ve Operatör Dr. Osman Develioğlu arasındaki bağlantılar kopmuş ve Doğan Bey'e karşı milis kuvvetler içinde umumi bir güvensizlik meydana gelmişti. Doğan Bey

²⁹ Tufan, *A.g.e.*, s. 77-78.

Feke'den çektiği bir telgrafla Osman Coşkun ve Dr. Osman Develioğlu'nu ağır şekilde itham ediyor, Divan-ı Harbe vereceğini Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanına bildiriyordu³¹.

Develi Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti, bu durum karşısında Osman Coşkun'un, Operatör Dr. Osman Develioğlu'nun ve ağabeyi Hoca Abdullah Efendi'nin Ankara'ya giderek, sorunun Mustafa Kemal Paşa'ya anlatılmasını ve çözüm yolu bulunması kararlaştırdı.

O tarihlerde Ankara'ya tren yada motorlu araç bulunmadığından yola çıkan bu heyet 8 gün sonra Ankara'ya varabildiler. Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek için, Develi'de Kaymakamlık yapan ve Kayseri Milletvekili olan Arif (Tüzük) Bey vasıtasıyla randevu aldılar³².

Osman Coşkun Atatürk ile görüşmesini şu şekilde anlatır:

“Eski Büyük Millet Meclisi'nin giriş kapısının sağ tarafında bulunan küçük odada Paşa bizi kabul etti. Paşa sakin fakat zeki ve parlak gözleriyle her üçümüzü de tetkik ediyordu. Sonra bir aralık “ Buyurunuz” diyerek bizi dinlemeye hazır olduğunu söylemek istedi. Heyetin sözcüsü olarak ben konuşmaya başladım. Doğan Bey'in geçimsizliğini, düştüğü hataları anlatmak istedim. Fakat Paşa benim bu türlü konuşmamdan memnun olmadı. Eliyle işaret ederek bana şu soruyu sordu:

- Askerlik rütbeniz nedir?
- İhtiyar zabiti mülazımı evvel, Paşam.

Bunun üzerine önündeki masanın çekmecesinden çıkardığı bir kâğıdı göstererek:

— Bakınız, bu raporda Kilikya Kuva-i Milliye Kumandanı Binbaşı Kemal Bey başka türlü anlatıyor, dedi. Sonra elini Dr. Osman Bey'e uzatarak:

- Siz herhalde doktorsunuz değil mi?
- Evet Paşam. Operatör Dr. Binbaşı Osman.

— O halde doktor şu nabzımı yokla, acaba ateşli miyim? hastalığım var mı? bakınız, dedi.

Doktor hemen Paşanın nabzını eline aldı, dinledi, saydı, sonra:

³⁰ Onar, *Saimbeyli*, s. 282.

³¹ Özdemir, *A.g.e.*, s. 168.

³² Özdemir, *A.g.e.*, s. 171.

— Paşam maşallah çok iyi, hiçbir şeyiniz yok, dedi.

Paşa, Hoca Abdullah Beye hitaben:

— Siz de galiba hocasınız. Dua ediniz de bu işler düzelsin, dedi ve ayağa kalkarak konuşmanın sona erdiğini anlatmak istedi. Biz Paşanın huzurundan eli boş olarak hiçbir şey yapmadan hatta konuşmadan ayrıldık.”³³

6- Tufanbeyli (Şar) Savaşı:

Şar Köyü Haçın-Elbistan yolu üzerinde ve Haçın'a (Saimbeyli'ye) 20 km. uzaklıktadır. Göksun Çayı üzerinde 250 nüfuslu ve tamamı Ermenilerin yaşadığı bir köydür. Yakınında bulunan Rumlu köyünde ise yarı yarıya Türk ve Ermeniler beraber yaşıyorlardı. Develi'den Haçın'a çıkarılan Sehlikoğlu Hasan Bey komutasındaki kuvvetlerimizin Gezbel Geçidi'ni açarak Çatalçam Köyü'ne ulaşmıştı. Bunu duyan civar köydeki Ermeniler kendilerine yakın olan Şar Köyü'ne sığındılar. Ayrıca Fransızların Maraş'tan kovulması neticesinde Maraş Ermenilerinin bir kısmı ile Fransız ordusundaki Ermeniler de Şar Köyü'ne gelmişlerdi. Bu suretle Şar'daki silahlı Ermeni kuvveti miktarı 500 kişiye ulaşmıştı³⁴. Doğan Bey Rumlu'ya yerleştikten sonra Obruk ve Himmetli kısığını güvence altına aldırdı. Bu suretle Şar'daki Ermenilere yardım gelmesi olanağı kalmadı.

Şar'daki Ermenilerin silahlarını bırakmak için Göksun kaymakamı ve Ermeni papazı Şar'a giderek Ermenilerle görüşmüşlerse de Ermeniler silahlarını bırakarak teslim olmamışlardır³⁵. Şar da Haçın kuşatması ile birlikte kuşatıldı ve Tufanbeyli merkezi, Polatpınar, Bozgüney, İğdebeli, Kayapınar gibi Şar'a yakın Türk köyleri bu kuşatmada yer aldılar.

7 Nisan günü Şar'dan çıkan Ermeni kuvvetleri yaptıkları bir baskın harekâtı ile Türk kuvvetleri ile çarpışmaya girmişlerdi. Çarpışma birkaç saat sürmüş ve sonuçta asi Ermeniler Şar'a dönmek zorunda kalmışlardı. Bu dönemde Şar kuşatma komutanlığını Emin Develioğlu yapıyor, Sehlikoğlu Hasan ve Can Bey de yanında bulunuyordu. 21-22 Nisan 1920 günü Şar Ermenileri kuşatmayı yararak civardaki Türk köylerine baskın yaptılar. Ermenilerin bu baskın harekâtı ile Şar kuşatmasını yapan müfrezelerimizden Mağara ve Doğanlı müfrezeleri geri çekilmiş, diğer

³³ Özdemir, *A.g.e.*, s. 174.

³⁴ Gürbüz, *A.g.e.*, s. 210.

³⁵ Onar, *A.g.e.*, s. 173.

müfrezelerimiz dağılmıştı³⁶. Şar kuşatması bu şekilde başarısız olmuş ve bu Ermeni köyü Türk kuvvetleri tarafından alınamamıştır. Şar kuşatması başarısız olunca Emin Develioğlu'nun yerine Develi Belediye Başkanı Kamberli Osman kuşatma kumandanlığına getirildi.

Komutan Doğan Bey Fransızlarla yapılan ateşkes antlaşmasını uygulamak için Kozan'a gitmişti. Doğan Bey Kozan'da iken Haçın Ermenileri gibi Şar Ermenileri de kuşatmayı yarmışlar ve civardaki Türk köylerine baskın yapmışlar. Bu durum karşısında Kozan'dan erken dönen Doğan Bey Şar kuşatması ile yakından ilgilendi. Şar kuşatmasının başarısız olmasının en büyük sebebi olarak, özel işleri için cepheyi bırakıp köylerine giden Türklerin payı büyüktü. Doğan Bey, "Fırar" niteliğinde olan ayrılmaların önlenmesi için birim komutanlarına, köy muhtarlarına 18-06-1920 tarihinde bir genelge çıkardı³⁷.

Komutan Doğan Bey Şar kuşatması ile ilgili önlemlerini aldı. Doğan bey ile güvenlik komutanı Halil Efendi'ye telgraf ile bölgede alınması gereken tedbirleri bildirdi. Bu telgrafta:

"Yelibelen

19-06-1920

Rumlu'da (Doğanbeyli) güvenlik komutanı Halil Efendi'ye

- Sehlikoğlu Hasan Efendi Şar'da bulunuyor. Adı geçenden şimdi aldığım rapordan, 18-19 Haziran gecesini Şar'daki düşmanın yaptığı bir baskınlarla kuvvetlerinin dağılıp gittikleri, yalnız Çakırların (Elemenli) doğusundaki dağ üzerinde 40 kişilik bir müfrezenin kaldığı ve kendisinin bu kuvvetin başında bulunduğu ve hızla kuvvet yetiştirilmesini bildirmektedir.
- Siz, müfrezenin 30 atlısıyla ve bu kâğıdı getiren postanın öncülüğü ile Karsavuran, Akpınar, Höketçe yolu ile ve ivedilikle Hasan Efendi'ye yetişiniz.
- Müfrezenin 10 kişilik piyadesini Doğanbeyli'de bırakınız ve Doğanbeyli'de Şar'a yedek önlemler aldırınız. Merkez komutanını da

³⁶ Gürbüz, *A.g.e.*, s. 210.

³⁷ Onar, *A.g.e.*, s. 283.

durumdan bilgi sahibi ediniz ve Doğanbeyli güvenliğinin sağlanması ile görevlendirildiğini bildiriniz.

- Coşkun müfrezesinden bir bölük şimdi Karsavuran'a, Civan Bey müfrezesinden iki küçük müfreze Yamanlı ve Kayarcık köylerine gönderiliyor.

Kilikya Ulusal Kuvvetler Komutanı

Kozanoğlu Doğan

Uyarı: Coşkun Ulusal Müfrezesinden Doğanbeyli'de bulundurulanan kuvvet daha Haçın'a gönderilmemişse Doğanbeyli'de alıkoyunuz ve Haçın'a göndermeyiniz. Doğanbeyli'de bırakacağınız yaya kuvvete, Coşkun ulusal müfrezesinden bir bölüğü Karsavuran'a bildiriniz ki bir yanlışlığa neden olmasın³⁸.

Doğan Bey dağılan Şar kuşatmasını yeniden toplamaya çalıştı ve civar köylerde tedbirler aldırdı. Dağılan Şar kuşatmasını kuvvetlendirmek için köylerine giden Türk askerlerini toplamaya çalıştı. Bunun için Kamberli Osman'ı görevlendirdi. Köy muhtarlarına bu konuda bir genelge yayınladı. 18-06-1920 tarihinde yayınlanan genelgeye uyulmasını istiyor ve şunları söylüyordu:

“Yukarda adları belirtilen köyler hakkında olup gerek Şar'dan dönüşten sonra ve gerek Haçın cephesinden evlerine çamaşır değiştirmek vs. amaçla giden bütün silahlı kişilerin toplanması ve cepheye gönderilmeleri için geniş yetkiyle Özdemiroğlu Yaşar Bey'i görevlendirdim. Adı geçenin vereceği buyruk ve uyarılara karşı direnenler ve kaçak yapanlar her kim olursa olsun 18-06-1920 günü firariler hakkında yayınlanan genelgeler gereğince evi yakılacak, malları ve eşyaları tutulacak, erkekleri gözetim altında cepheye gönderilecektir. Bu konuda bütün köyün yönetim kurulları Yaşar Bey'e yardım etmekle yükümlüdür.

Ulusal Kuvvetler Komutanı

Kozanoğlu Doğan”³⁹

Bu önlemler ile dağılan Şar kuşatması yeniden oluşturuldu ve cepheden köylerine giden Türk kuvvetleri yeniden cepheye getirttirildi. Böylece Doğan Bey'in

³⁸ Onar, *A.g.e.*, s. 284.

Kozan'a gitmesiyle başlayan firarlar durduruldu ve firariler cepheye dönmek zorunda kaldılar. Haçın ve Şar kuşatması güçlendirildi. Doğan Bey, Şar kuşatmasına öncelik verdi. Kendisi bizzat Şar kuşatmasını komuta etmeye karar verdi. Fakat kendisi Şar'da iken Haçın'da kimin komutan olarak kalacağı sorun idi. Bu sorunu gidermek için Kozan'da bulunan Aydınolu Tufan Bey'i Saimbeyli'ye çağırdı.

Şar ve Saimbeyli'de bu gelişmeler olurken Kilikya komutanlığı kaldırıldı ve Adana Cephesi komutanlığı kuruldu. Bununla ilgili genelge şu şekildedir:

“GENELGE

Ankara-27 Haziran 1920

BAKANLIK KURULU KARARI

1-Yeni kurulan Adana Cephesi komutanlığına Kolordu Komutanı yetkisi ile Albay Selahattin Adil Beyefendi atanmıştır.

2-Adana Cephesi Mersin'den başlayarak Fırat Irmağınca uzanan Fransız Cephesini içine alır. Silifke, Niğde, Kayseri sancakları ile Adana ili ile Konya ilinin Ereğli ilçesi Maraş-Antep sancakları lojistik ve askerlik şubesi olarak Adana Cephesi komutanlığına verilmiştir.

3-Cephede bulunmakta olan Pozantı, Mersin, Adana dolaylarındaki 41.Tümen, Şar (Tufanbeyli), Haçın (Saimbeyli), Sis (Kozan) bölgesindeki Kilikya Ulusal Kuvvetleri, Maraş, Antep ve Islahiye bölgesindeki Antep ulusal kuvvetleri doğrudan Adana cephesi buyruğuna gireceklerdir.

4-3. ve 20. Kolordudan şimdiye dek Kilikya cephesindeki ulusal kuvvetlere katılmış olan birlikler, makineli tüfek ve toplar buldukları yerlerde kalacaklar ve Adana cephesi komutanlığının buyruğuna verilecektir.

5-Adana Cephesi komutanlığı kendi bölgesindeki il ve bağımsız sancakların iç güvenliği ve askeri konulara ilişkin işlerde buyruk verme yetkisindedir.

6-Adana Cephesi komutanlığı askeri hareketlere ve iç karışıklıklara ilişkin konularda Genel Kurmay ve yönetim işlerine de Milli Savunma Bakanlığı'na bağlıdır.

³⁹ Özdemir, *A.g.e.*, s. 168.

7-Adana Cephesi karargâhı için gereken subayları Milli Savunma Bakanlığı atayacaktır.

T.B.M.M. Başkanı
Mustafa Kemal⁴⁰

Bu genelge ile Adana Cephesi Komutanlığı kuruldu ve Albay Selahattin Adil komutan olarak atandı. Saimbeyli ve Tufanbeyli kuşatmaları doğrudan Albay Selahattin Adil Bey'e bağlandı. Kozanoğlu Doğan ile Aydınolu Tufan "İrtibat Kumandanı" olarak Adana Cephesi Komutanlığı'na bağlandılar.

Aydınolu Tufan Bey, Kozanoğlu Doğan Bey'in kendisini Saimbeyli'ye çağırması üzerine Kozan'dan hareket etti ve 30 Haziran 1920 tarihinde Saimbeyli'ye geldi. Tufan Bey'i, Doğan Bey, Saimbeyli'ye vekil olarak bıraktı ve kendisi 75 mm.lik topla birlikte Gizik Duran müfrezesini de alarak Şar kuşatmasına katıldı⁴¹. Kozanoğlu Doğan Bey, Şar'ın kesinlikle alınması gerektiğine inanıyordu. Bunun için 80 kişilik bir kuvvet ile bir topu bölgeye getirtirmişti.

Saimbeyli'den getirilen birlikler değirmen çevresine yerleştirildi. Top, Osmanpınarı adı ile bilinen yere konuldu. Burası Saimbeyli gibi bir vadiydi. Ama evler Saimbeyli'deki gibi dayanıklı değildi. Bundan dolayı top, köyde yıkıcı olabilirdi. Yapılan plan uyarınca daha önce kuşatmada yer alan birlikler yerlerinde duracaklar, Saimbeyli'den gelen birlikler saldırıya geçeceklerdi. Saldırı sırasında kaçabilecek Ermeniler, önceki kuşatmada yer alan birlikler tarafından yakalanacaktı. Zorunlu olmadıkça top kullanılmayacaktı.

2-3 Temmuz 1920 gecesi hazırlanan plan uygulamaya koyuldu. Top atışlarının yıkıcı etkisiyle Ermeniler evlerinden çıkarak teslim olmak zorunda kaldılar. Komutanları Kırkor Şinikyan teslim oldu. Kendisi Saimbeyli'deki Ermenilerin teslim olmasını sağlayabileceğini belirterek Saimbeyli'ye götürülmesini

⁴⁰ Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II*, s. 160-161.

⁴¹ Onar, *Saimbeyli*, s. 193.

istedi. Bu isteği kabul edildi ve Saimbeyli'ye götürülerek Ermenilere "Teslim olun!" çağrısı yapılmasına izin verildi⁴². Fakat bu çağrı Ermeniler tarafından kabul görmedi.

Şar alındıktan sonra sıra Saimbeyli'ye gelmişti. Bölgede 15 gün komutan vekilliği yapan Tufan Bey izlenimleri Doğan Bey'e aktardı. Kuşatmada yapılan hataları belirtti ve yeni bir kuşatma düzeninin oluşturulması istedi. Doğan Bey, Tufan Bey'in önerilerini dikkate alarak yeni bir plan hazırladı. Hedef Saimbeyli'yi düşürmekti. Develi'den silah ve cephanelerin gelmesi ile 13 Temmuz 1920 tarihinde yeni bir saldırı başlatıldı. Doğan Bey tarafından top atışlarıyla başlayan saldırı Tufan Bey tarafından kuzeyden desteklendi. Osman Tufan Paşa eserinde bu saldırıyı şu şekilde anlatmıştır:

"Ben, Sultansuyu yakınından taarruz edecektim. Top ateşini ve taarruzun genel durumunu Kuzey Cephesinden Doğan Bey yönetecekti. Gece yerlerimizi aldık. Sabahleyin Haçın'ın mazgallı deliklerine kendimizi 10 m. yakın yanaşmış bulduk. Set biçiminde bir kayadan atlayamadık. Önceki atlayanlar tuzağa düşmüş gibi kalmışlar, ölmüşlerdi. Mazgallardan yalayıcı yan ateşleri setten sonra gelen çukuru tutuyor. Haçın'ın çevresi set biçiminde, evlerinde kimse yok ve yeraltında yapılan tünellerden işliyorlardı.

Bu deneyimi, ikinci kez Haçın taarruzunda işime kolaylık vermesi bakımından çok yararlı buldum."⁴³

Tufan Bey'in de katıldığı 13 Temmuz tarihindeki bu saldırı silah yetersizliği sebebi ile başarısız olmuştu. Saldırı akşam durduruldu ve bir daha tekrar edilmedi. Tufan Bey Kozan'a geri döndü.

7-Ağustos Ayı Gelişmeleri:

13 Temmuz tarihindeki saldırının başarısız olması nedeniyle Saimbeyli'ye silah ve cephane getirilmesi için çalışmalar başlatıldı. Bu sırada Adana Cephesi komutanı Selahattin Adil Bey, T.B.M.M. Başkanı Mustafa Kemal ile Milli Savunma Bakanı General Fevzi Çakmak, 5 Ağustos 1920 günü Pozantı'da olacaklarını, bu geziyi inceleyecek bir yerde bulunması gerektiğini Doğan Bey'e bildirdi. Doğan

⁴² Onar, *A.g.e.*, s. 294.

⁴³ Tufan, *A.g.e.*, s. 98.

Bey, uygun bir yer olarak Feke'yi seçti. Kozanlı Saim Bey'i vekil olarak Saimbeyli'de bırakarak kendisi Feke'ye hareket etti⁴⁴.

Komutan Doğan Bey'in Feke'de olduğunu ve Türk kuvvetlerindeki köylülerin harman işleri nedeniyle köylerinde olduklarını öğrenen Ermeniler, Türklerin elindeki topu ele geçirmeye karar verdiler. Topu düşürmek için birliklerin verdiği boşluklardan yararlandılar. Saldırganlar topun bulunduğu yere geldikten sonra; "Yarın teslim olacağız, haberiniz olsun. İşte, bizden Kaymakam Çalyan Karabit ile Terziyan Artin'i yanınıza göndereceğiz. Siz de yetkilinizi saptayınız. Ara bir yerde buluşsunlar ve anlaşmaya varsınlar" önerisi ile yetkilileri kandırdılar. Saim Bey, bu durum karşısında ateşin durdurulmasına karar verdi⁴⁵.

Gelişmeyi Feke'de bulunan Doğan Bey'e telgrafla bildirildi. Doğan Bey; " Bunlar yalandır. Öncekiler gibi bir savaş hilesidir. Sakın aldanmayın. Aymazlıkta bulunmayın. Böyle geceleyin, görüşme olamaz. Görüşme istiyorlarsa gündüz gelsinler. Yalnız amaçları neyse, anlamaya çalışın" dedi.

Saim Bey, Doğan Bey'den aldığı direktifi, kuşatma görevini yapan birliklere duyurmak için posta çıkarırken, Ermeniler, bu durumdan yararlanarak bütün cephelerimize yüklendiler. Topun başında Teğmen Ethem Bey bulunuyordu. Topu vermemek için kısa süreli bir çatışma oldu. Topun Ermenilerin eline geçeceğini anlayınca, topun nişangahını sökerek çalışmaz duruma getirdi. Teğmen Ethem Bey ve Kamberli Şükrü (Kamberli Osman'ın kardeşi) şehit oldu. Ermeniler topu alarak ilçe merkezine geri çekildiler. 17 Ağustos 1920 gecesi olan bu olaydan Ulusal Kuvvetlerimiz büyük yara aldı.

8-Doğan Bey' in Yaralanması:

Türk birlikleri Saimbeyli'yi ele geçirmek için, bölgeye silah gelmesini bekliyorlardı. 4 Eylül günü Ermeniler, kuşatmayı yarmak amacıyla bütün cephelere yeni bir saldırı düzenlediler. Bütün cepheler, Ermeni saldırısına karşı direndiler. Komutan Doğan Bey'in bulunduğu bu olayda, direnmekle de kalmayıp, Batı, Kuzey, Doğu cepheleri Ermeni saldırganlarını bozguna uğrattılar. Ancak Güney Cephesi buna ayak uydurmadı ve saldırı karşısında bozguna uğradı⁴⁶.

⁴⁴ Onar, *A.g.e.*, s. 304.

⁴⁵ Onar, *A.g.e.*, s. 304-305.

⁴⁶ Onar, *A.g.e.*, s. 316.

Ermeniler, Saimbeyli'de Türk birliklerinin taarruzlarına karşı koymakla çevre köylerde baskın yapmaya başladılar. Çevre köylerdeki erkekler, Saimbeyli'de buldukları için, buralar savunmasız idi. Komutan Doğan Bey, Ermenilerin çevre köylere baskın yapmalarını önlemek için tedbirler almıştı. 23 Eylül 1920 günü, Doğan Bey'e, Ermenilerin, Doğanbeyli köyünü basacakları ihbarı geldi.

Köyün erkekleri Saimbeyli'de bulunduğu için savunması yetersizdi. Bu durumu bilen Doğan Bey, Çerkez köylerinden 45 kişilik bir kuvvet oluşturarak, Doğanbeyli'ye gönderildi. Köyü basmak için gelen Ermeniler karşısında, istihkamlarda bulunanlar yerlerini terk ederek kaçtılar. Ermeniler köyü bastılar ve köyü ateşe vererek Saimbeyli'deki Ermenileri haberdar ettiler. Yakılan ateşi gören Ermeniler, cephelere yaptıkları hücumlarla, kuşatmada bulunan Türk birliklerini oyalamaya geçtiler. Bu hücumlarla kuşatmada bulunan birliklerin, basılan köye yardım göndermesini önlemeyi amaçlamıştı⁴⁷.

Doğanbeyli köyüne yardım gönderilmedi. Köyde bulunan Doğan Bey ve köylüler, köyü savunmaya çalışıyorlardı. Fakat Ermeniler sayıca daha fazla idi. Bu sırada Doğan Bey tabancası ile Ermenilere ateş açıyordu. Fakat başarısız oluyordu. Ermeniler tarafında atılan kurşun, Doğan Bey'in bacağı ile koluna saplandı. Yaralanan Doğan Bey, yaveri Zihni Bey tarafından, dereye indirilerek ölümden kurtarıldı. Daha sonra Evcî köyüne getirildi⁴⁸. 20 saat Ermeni saldırısı ile ölüm-kalım savaşı veren Doğanbeyli'den bu saldırı sırasında 70 kişi Ermeniler tarafından öldürüldü. Doğan Bey'in yarası ağır olduğu için, bir kağı arabası ile Çadıryeri köyüne götürüldü ve tedavisine burada devam edildi. Doğan Bey, ata binecek duruma gelene kadar köyde kaldı. Ata binecek duruma gelince, tedavisine devam etmek için Feke'ye gitti.

Doğan Bey, Çadıryeri'nden ayrılmadan önce, Adana Cephesi Komutanlığı'na telgraf çekerek; yarasının görev yapmasına engel olduğunu, Saimbeyli'de boşluğun sürmemesi için asker kökenli birisinin görevlendirilmesini istedi. Adana Cephesi Komutanı Selahattin (Adil) Bey, Saimbeyli'yi bilen ve cephedeki kuvvetlerle uyum içerisinde olan "Cephe İrtibat Grup Komutanlığı"

⁴⁷ Onar, *A.g.e.*, s. 319.

⁴⁸ Onar, *A.g.e.*, s. 320.

görevini yürüten ve Milis'de bulunan Aydınoğlu Turfan Bey'i, Saimbeyli kuşatmasında görevlendirdi.

Turfan Bey, Saimbeyli kuşatmasına görevlendirilişini, eserinde şu şekilde anlatıyor; "(Haçın Ermenileri, yaptıkları bir huruçta civar köyleri ve köylüleri yakmışlar. Doğan Bey yaralı ve akıbeti meçhul. Ermeniler Haçın dağlarını istila etmiştir. Tehlike büyüktür, telgraf hatları kesilmiştir. Bizzat süratle ve emniyeti itina ile Haçın'a hareket ediniz) diye, gayet acele kayıtlı bir emir aldım. Bunun üzerine Kurtoğlu Hulusi, Ahmet Cevdet Çamurdan ile on atlı idik. Saimbeyli'ye gitmek üzere harekete geçtik."⁴⁹

9-Saimbeyli'nin Geri Alınması:

Osman Tufan ve yanında bulunanlar hiç dinlenmeden Feke'ye geldiler. Feke'de aldığı bilgiler, durumun son derece tehlikeli olduğu, Ermenilerin kuşatmayı yararak her an civar köylere akın edecekleri anlaşıldı. Bunun üzerine Develi, Kozan, Kadirli, Göksun, Aziziye (Pınarbaşı) Müftülerine telgraf çekerek acele yardım istedi. Bu telgrafta : "Başta siz olduğunuz halde eli silah tutan herkes emriniz de olarak Haçın'a yürüyünüz. Yıkılan kardeşlerimizi kurtarmak için koşarak geliniz."⁵⁰

Bu yardım isteğine ve yeni komutan Osman Tufan'a duyulan sevgi ve itimadın da etkisiyle binlerce kuvvet akın ederek Saimbeyli'ye geldiler. Böylece dağılan birlikler yeniden toplandı ve zayıflayan Saimbeyli kuşatması yeniden güçlendirilmiş oluyordu. Tufan Bey, daha önce de kuşatmada bulunmuş ve yapılan hataları tespit etme imkanı olmuştu. Kuşatmanın sekiz ay devam etmesi ve Saimbeyli'nin bu zamanda alınamamasının sebepleri şunlardı:

- Saimbeyli'nin arazi ve kuruluş bakımından müdafaada kalan Ermenilere sağladığı büyük avantaj.
- Ermenilerin erzak ve silah evvelce yaptıkları stok ve hazırlıkları dolayısıyla ciddi bir sıkıntıya maruz kalmamış olmaları.

⁴⁹ Tufan, *A.g.e.*, s. 87-88.

⁵⁰ Tufan, *A.g.e.*, s. 89.

- Kumandan Doğan Bey'in kuşatmayı hatalı şekilde uygulaması. Bundan dolayı Milli Kuvvetler arasında (Develiler ve Kozanlılar arasında) görüş ayrılığı meydana geldi ve bu da uyumsuzluğa neden oldu⁵¹.

Tufan Bey, kuşatmanın başarısız olmasının sebeplerini biliyor ve bunları gidermek için gerekli önlemleri almıştı. Tufan Bey, eserinde, başarısızlığın sebeplerini ve aldığı önlemleri şu şekilde anlatıyor: "Bu suretle selahiyattar ve mesul olarak, tertibata devam ettim. Eskiden tecrübelerle yaptığım istişarelerde gece taarruzun tehlikeli olduğunu biliyorlardı. Güney ve doğudan yapılacak bir taarruz hareketin iyi netice vereceğinde müttetikler. Ben kuzeyden taarruzu lüzumlu görmüştüm. Toplar kuzeyde idi ve kuvvetin çoğu kuzeyden gelmişti. Arazi vaziyeti ve Haçın'a giriş kolaylıkları kuzeyde idi. Ben de kuzeyde idim. Kozanlılar itiraz ediyorlar idi. Düşman kaçarsa Kozan tehlikeye düşermiş. Güneyden taarruza Aziziyeliler (Pınarbaşı), Develililer aynı düşünce ile istemiyorlardı. Netice olarak istedikleri şu idi. Her taraftan birden hücum. Sekiz aydan beri bir çok defalar yaptıkları halde hiç bir muvaffakiyet alamadıkları hücumları böyle yapmışlardı. Ben bunun aksi olarak, bütün kuvveti bir tarafta toplamak, muhtelif diğer cephelerde kademe, kademe yükseklikte pusular kurdurmak fikrinde idim ve öyle yaptım. Ben, gece taarruzu istiyordum. Ekseriyet gündüz fikrinde idi."⁵²

Tufan Bey komutasında Saimbeyli'yi kuşatan birliklerimiz müfrezeler halinde yerlerine geçtiler. Kuşatmadaki müfrezeler şu şekilde idi :

- Develi kaymakamı emrindeki Müfreze
- Üsteğmen Saim Bey Müfrezesi
- Develi Belediye Başkanı Kamberli Osman Müfrezesi
- Şehlizade Hasan Efendi Müfrezesi
- Yahyalı Müfrezesi
- Tomarza Müfrezesi
- Develi Müfrezesi
- Urumlu Müfrezesi

⁵¹ Özdemir, *A.g.e.*, s. 163.

⁵² Tufan, *A.g.e.*, s. 89-90.

- Kayacık Müfrezesi
- Kötün Müfrezesi ü
- Yağıbasan Müfrezesi⁵³

Saimbeyli kuşatmasındaki Ulusal Kuvvetlerin sayısı 4.000'i buluyordu. Bu birliklerin kumandası çok önemli idi. Çünkü daha önce, müfreze kumandanları arasında görüş ayrılığı ve uyumsuzluk vardı. Tufan Bey, bundan dolayı komutanlarını ve yerlerini yeniden belirledi. Böylece kuvvetler arasındaki uyumsuzluğa son vermek istiyordu. Saimbeyli'ye yapılacak hücumda çıkabilecek sorunlar önceden tespit edildi ve bu durumda nasıl davranılması gerektiği önceden belirlendi. Tufan Bey , eserinde bu önlemleri şöyle anlatıyor :

“ Kuvvetler taksim ve tertip ettik. Çoğunu kuzeye aldık. Bu defa yine kumanda ihtilafı çıktı. Develili, Aziziyeli, Kayserili vesayir yerli müfreze kumandanları nam kendi memleketleri adına olmak için kuzey kumandanlığının adının kendi memleketlerine izafe edilmesine ve aksi takdirde küseceklerini ima ettiler. Ben Develili Coşkun Osman'ı Kuzey Cephesi kumandanlığına tayin ettim. En cüretli olanı o idi ve en fazla kuvvete sahipti. Müfreze gruplarının birleşen çocuklarının adını da "Erciyes" koydum. Kayseri kuzeyde, Develi güneyde olarak, her ikisi de yüksek Erciyes Dağlarının eteklerinde bulduklarından, bu ismi kendilerine benimsemişlerdi. Çember daha daraltıldı, geceden tertipler alındı. İki ağır top en yükseklere şevkle ve insan eliyle çıkarıldı. Bu anda bu mukabil hücumdan korunmak için fecirle beraber taarruza başlanacak; kuzeyden saldıracak düşmanı tespit için her cephede hücumla yapılacaktı.

Haçın tabiatın müstahkem yeridir. Tıpkı bir adaya benzer, bu adanın dört tarafı sarp, çıplak, yalçın, duvar gibi dik dağlardır. Adanın ortasında Haçın bir masa gibi yüksek, etrafı kesik, içi boş tüneller yeraltından işler. Kuzeyden güneye geçen genel güzergah, masanın alt kenarını dolaşır, diğer cepheye geçmek bu yola münasırdır. Oda düşman elindedir. Kuzeyden güneye muhabere,yaya olarak,bu kapalı dağların arkasından yürümekle mümkündür. 5-6 saatlik bir iştir.—

⁵³ İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922)*, T. T. K. Yayını, Ankara, 1993, s. 227-228.

Şimdi bu taarruzu sevk ve idare için, irtibat temin etmek ve ikinci bir emir vermek güçtür. Her şeyin zamanı geçtikten sonra, emir gelir veya haber alınır. Mukabil tedbir almak çok defa mümkün olmaz. Toplar lüzumundan fazla muhafaza tehlikesi ile bizi yormuştu. Bir topta 50, diğerinde 150 mermi vardı. Topçu subayları asker oldukları için, milislere ve bizim emirlerimize kıymet vermiyorlardı. Müşkület göstererek, bizi tahakküm etmek fikrindeydiler. Ancak şiddetli vazifeye başlatmak mümkün olmuştu. Onlar kendi programlarını takip etmek istiyorlardı. Açıktan ateş edeceklerdi. Taarruz, topçu ateşiyle başlayacak, 150 mermili benim yanımdaki topun isabet yerleri, taarruz hedefi olacak ve onu kabil taraftaki ağır top mermisi az olduğundan bizim topun ateşini de ve tahrip kuvvetini tamamlayacaktı. Ateşin devamı, bizim topa uydurulacak, ancak vasatı hesapta üçte bir mermi ile iştirak edecekti. Yine topçular ve piyadeler müsait buldukları hedeflere, lüzumlu tesirleri, duruma göre yapacaklardı.

Muhaberesiz irtibatsız bir taarruzda anlaşma vasıtası böyle yapıldı. Kuzeyden yapılacak taarruz tekrarlanınca da her cephede iştirak edecek ve göz irtibatı yapılacaktı. Bütün gün yapılan taarruz yerinde kaldı. Yan ateşleri ve mazgallardan yapılan ateşler etkisizdi. Hedef görünmüyordu. Gece oldu, herkes şimdi Haçın'dan mukabil hücum olacağına inanıyorlardı. Bir kaç gün evvel maneviyatları kırıldığından, herkeste heyecan görülüyordu. Gündüz neticelenmeyen taarruzun, gece mutlaka devamı lazımdı. Müzminleşirse eskisi gibi inisiyatif yine düşmana geçerdi. Bizzat mevzilere indim ve her cephe kumandanına, emirlerine itaat etmeyenleri, korkaklık gösterenleri idamla cezalandırmak yetkisini verdim. Boru sesleri, şiddetli ve topluca Allah Allah gibi seslenmeleri, hücumda iştirak manasında olduğundan, ne taraftan bu gibi alamet görülürse, her cepheden derhal hücum kalkacaktır gibi talimatlar verdim. Mermisi çok olan topun silindir yayı bozuldu, işlemedi. Mukabil taraftaki ağır topun da, barut hakları torbalarına da ölçüsüz gelmiş, uzun, kısa, tesadüfe bağlı atışlar yaptı. Bazı isabetlerle kale duvarını deldiğinden, Ermenilerin maneviyatını sarstı.”⁵⁴

⁵⁴ Tufan, *A.g.e.*, s. 90-91.

15 Ekim tarihinde yapılan taarruz bir netice vermeyince gerekli tedbiri alan Tufan Paşa, Saimbeyli'yi ele geçirmek için ikinci taarruz emrini vermeye karar verdi. Tufan Paşa, eserinde, Saimbeyli'yi ele geçirilişini şu şekilde anlatıyor:

“Mevziler düşmana üç beş adımlık mesafe ile karşı, karşıya gelmişler, bir atlama cüreti, el birliğiyle yapılırsa, düşman içine girilecekti. Bulduğum yerde kayalara yapışmıştık, mukabil bir hücum hazırlığını andıran kesif bir piyade atışı altında idik. Selahattin Adil Paşa'dan bir anda emir geldi. Kibrit ateşi ile okudum; “Güneyden iki fırka kadar düşman, Kozan'a yürümektedir, maksatları Haçın'ı kurtarmak olsa gerek, Kozan halkı, kuzeye göçe başladı, göç kaflesi, sabaha sizin cepheye varır ve sizi ziyaret eder. Bu gece her halde Haçın'ı zapt edersiniz”diyordu. Yanımda kırık bir boru ile Cadalaz İsmail'i gördüm. Kaya üstüne çıkıp hücum borusunu çalmasını emrettim. Cephe kumandanı Osman Coşkun'a da bizzat maiyetinin ilerisinde düşman mevziine atlamasını katiyetle emrettim. Boru tekrar tekrar çaldı, o anda düşman mevzilerinde duman yükseldi, her yerden, hep birden Haçın kazasına girdik. Müthiş bir boğuşma başladı. Her taraftan, evleri ateşe vererek karşılık verdik, her taraf ateşten aydınlandı. Silah karşılıklı işledi. Sabahı sakın ve sessiz bulduk. Dağlara tırmanmak suretiyle kaçmaya teşebbüs edenler, kurşunla vurulmuş kalmış. Bir çoğu boğuşma esnasında ölmüştü. Sağ kalanlar toplanarak, Develi'ye sevk edildiler. Her şey bitmiştir ümidiyle yanık Haçın'ı gezerken, görülmeyen bir köşeden parlayan bir silah sesi ve içimizden birinin yaralanması... Bu hal tekerrür etti. Kasabanın mağaralarında kalanlar, fırsat buldukça bu işi yapıyorlardı. Yukarıdan gaz dökmek suretiyle mağaradan çıkarıyorduk. Tam 8 ay mücadeleden sonra Haçın zapt edildi ve cezası olarak yakıldı.”⁵⁵

Saimbeyli alındıktan sonra, kaza merkezindeki Ermeniler Develi'ye sevk edildi. Fakat kazada bulunan Türklerden sağ kalan olmamıştı. Kuşatma başladığında esir edilen 600 Türk vahşice şehit edilmişti. Ermenilerin Türk esirlere yaptığı işkenceyi, Osman Tufan Bey eserinde şu şekilde anlatmıştı: “Haçın bir kaza merkezi idi, memurları ve Türk ahalisi vardı. Bunlardan hiç birisi sağ çıkmamıştır. Her biri feceatle öldürüldü. Türkleri mağaralara doldurmuşlar, açlıktan öldürmüşler ve bazı mağaralarda, her gün gözleri önünde bağırarak bir ana, bir baba, bir çocuk işkence

⁵⁵ Tufan, *Ag.e.*, s. 93.

ile öldürülüyor, ölüsü o katile içinde bırakılıyormuş. Bir Türk gelini belinden, Fransız bayrağı taşıyan bir çok katlı büyük mektep penceresine günlerce astılar. Bize sağ olarak teşhir ettiler.” Ermenilerin yaptığı zulüm ve işkence, bölge insanı ve tanıklar üzerinde olumsuz tesir bırakmıştır.

Tufan Bey, Saimbeyli’deki Ermenileri kurtarmak için Kozan’a doğru yola çıkan Fransız kuvvetini durdurmak için Kozan’a hareket etti. Tutsak edilen Ermeniler bu Fransız teşebbüsü üzerine 6 saat içinde Develi’ye sevk edildi. Fransızlar keşif uçakları vasıtasıyla Saimbeyli’nin Türklerin eline geçtiğini öğrendiler ve bu teşebbüslerinden vazgeçmek zorunda kaldılar.

Ermenilerin yaptığı akıl almaz zulüm ve işkencelerinden olumsuz etkilenen ve ailesini de bu yüzden kaybeden Gizik Duran ve diğer çete reisleri emrindeki birliklerle, Develi’ye 5 km. uzaklıkta bulunan Ayvaz Hacı Köyü’ne gelerek Ermenilerden intikam alacaklarını bildirdiler. Bu dönemde Develi’de 2000 den fazla Ermeni yaşıyordu. Gizik Duran ve yanındaki çeteler, Develi’deki Ermenileri öldürerek kendilerine yapılan zulmün intikamını almakta kararlı idiler. Durumun fenalaşmasını önlemek için Gizik Duran ve 10 çete reisi Develi’ye çağırılarak Belediye Başkanı Kamberli Osman’ın evinde toplantıya katıldılar. Toplantıda başarıları kutlandıktan sonra savaşa katılmamış Ermenilerden intikam almak için, onları öldürmenin doğru olmadığı, Türklerin silahsız kişileri öldürmek gibi gelenekleri bulunmadığını tam aksine silahsız insanları koruduğunu, böyle bir olayın gerçekleşmesi halinde Türk tarihinde kara bir leke olarak kalacağını ve durumun Türk ve Dünya kamuoyunda olumsuz sonuçlar meydana getirebileceği belirtilerek, bu kişilerin fikirlerinden vazgeçmeleri sağlanmıştır. Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Develi’deki Ermenilerin can güvenliğinin kendi teminatı altında olduğunu belirterek, bu girişime izin vermeyecek⁵⁶.

Türkler, silahsız insanları koruduğu halde Ermeniler bunun tam tersini yapmışlardır. İşgal altında bulunan savunmasız ve masum Türk insanına her türlü zulüm yapmış ve akıl almaz işkencelerle masum insanları öldürmüşlerdir. Saimbeyli’de yaptıkları zulüm ve işkence bu durumu en iyi şekilde gösterir.

⁵⁶ Gürbüz, *A.g.e.*, s. 231.

Ermenilerin Saimbeyli’de yaptığı insanlık dışı hareketler, Haçın ağıtı ile halkın duygularını ve halk etkisi en iyi şekilde ifade etmiştir.

10-Haçın Ağıdı-1

Amir memur demeyerek
Hep bir ipe bağladılar
Bekiroğlu Dede ağayı
Demir ilen dağladılar

Sekiz gavur bir gelince
Osmanımı şaşırdılar
Baban çete başı deyi
Hacı Ahmed’i bişirdiler

Muşambaya oturtmuşlar
Etrafında geziyorlar
Sen çete topladın deyi
Çalgıylan yüzüyorlar

Feke’ye sevk edek deyi
Taşköprü’yü aşirdılar
Yoldan geri kaçtın deyi
Kurşununan düşürdüler

Kadan alayım kayınım
Son görgünde bu muydu
Çifte kurşun sıkılınca
Düşek yerin su muydu

Meydan kazanı kurdular
Bebekleri kaynattılar
Gün görmedik hanımları

Süngüyünen oynattılar

Kapı kapı geziyorlar
İfadeyi yazıyorlar
Düşman başına vermesin
Oğlak gibi yüzüyorlar

Kele Dudu kele Dudu
Kanlı göğnek yu diyorlar
Bebekleri kaynatmışlar
“Kuzu eti ye!” diyorlar

Yaşa babam oğlu yaşa
Bu da gelirmiş başa
Kaytancı Hössüğün Efendinin
Sarığın sardılar taş

Baş katibi öldürdüler
Deyneğinen dëve dëve
Kürt Genco’yu yüzüyorlar
Özne gibi öve öve

Örflüyüdün Genco çavuş
Gavurlara eyler zavır
Bebeğimi öldürüyor
Çamsar oğlu koca gavur

Şefikamı öldürmüşler
Mektebin önünde yatar
Babam oğlu koç Bilalim

Bunu duysa neler yapar

Zabit katibi Mehmet'i
Topuzunan dövüolar
Enfiyeci Hössüğünü
Tellerinen boğuyolar

Aman bu ne acı işler
Babasını öldürmüşler
Atfiyeme selam söylen
Gökyüzünde uçan kuşlar

Haçın oldu kanlı kuyu
Uyu kara Osman'ım uyu
Hücum oldu alınmadı
Yıkılasın Sultansuyu

Kara Osmanım ağ Mesudum
Bunları elimle verdim
Bu ne hikmet ey Allah'ım
Gavura el aman dedim

Hançer bıçak asıcılar
Gayrı bizi kesiciler
Ayan olsun Doğan Bey'im
Urumlu'yu basıcılar

Bohçalarda altın saat
Ben bunları nediciğim
Aman olsun Aram çavuş
İki destan ediciğim

Haçın Ağdı-2

Uyu Hacı Bey'im uyu
Haçın oldu kanlı guyu
Hücum ettik alamadık
Soyka kalsın Sultan suyu

Haçın'da kanlı pazarı
Var mı kitapta yazarı
Bunu da duymuş var mı ola
Yalan dünya gurulalı

Yaşa Şükrü Bey'im yaşa
Kan bulanmış çatık kaşa
Kaytancı Hössüyün Ağa
Sarığı dolanmış taşa

Hançer bıçak asıcılar
Gayri bizi kesiciler
Ayan olsun Yaşar Bey'e
Urumlu'yu basıcılar

Çuha mintan çuha yelek
Bize bunu yu diyorlar
Ocak başlarından yırak
Balık bişti ye diyorlar

Goltuğu bohçalı gezerim

Goluma lira dizerim
Öldürme hey bire gavur
Gırk hanımı bozarım

Gapı gapı geziyorlar
İfadeler yazıyorlar
Düşman başına vermesin
Oğlak gibi yüzüyorlar

Bohçalarda altın saat
Ben bunları neyliyeim
Öldürme ey gavur Aram
İki daha söyleyeim

Şu Haçın'ın dağlarına
Lale, Sümbül bağlarına
Gene figanlar kopuyor
Gamberli'nin beylerine

Haçın'da ganlı pazarı
Var mı kitapta yazarı
Ben Haçın'a gidiciyim
Nerede şehitler mezarı

Gardaşımın adı Mehmet
Şu gavura edin minnet
Ban Allah'a güvenirim
İnşallah mekanı cennet

İleri gel dezzem gızı
Elimin bir tek değneği

Sabileri gaynatmışlar
Ete yapışmış köyneği

Bizde de vardı gardaş
Aleme sallardı zavur
Sabileri hep toplamış
Çamsaroğlu goca gavur

Osman'ımı göğe attılar
Altına süngü tuttular
Öldüğümüze yanmıyom
Ah etimize baktılar

Çamsaroğlu goca gavur
Bebekleri gaynatıyor
Gün görmemiş gelinleri
Süngü ucunda oynatıyor⁵⁷

⁵⁷ Emir Kalkan, *Kayseri Yöresi Ağuları*, Kayseri Kültür Müdürlüğü Yayını, Kayseri, 1992, s.117-120

SONUÇ

Milli Mücadele döneminde Güney Cephesi'nde düzenli birlikler mücadele etmemiştir. Adana ve havalisini işgal eden Fransızlar bölgeye yeteri miktarda askeri kuvvet getirmemiştir. Ortaya çıkan asker açığını Ermenilerden karşılamaya karar verdiler ve Ermenilerden oluşturdukları "İntikam Alayları"nı bölgeye getirdiler. Ayrıca dünyanın her yerinden gelen Ermenileri jandarma yazarak kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başladılar. Fransızlardan sonsuz destek alan Ermeniler Türklere her türlü işkenceyi yapmaya başladılar.

Bugün Ermeni iddialarını meclislerinde kabul eden Fransa o günlerde Ermenilere her türlü desteği veriyorlardı. Ermeniler kendi çıkarları doğrultusunda kullanan ve caniliklerine göz yuman Fransa'nın bugün Ermeni iddialarını desteklemeleri beklenen bir davranıştır. Geçmişin hesabını vermeyen Fransa bugün kirli geçmişini unutarak neden bu iddiaları destekliyor? Tabii ki kendi çıkarları için. Amaçları Ermenileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak ve geçmişte başaramadıklarını yeniden denemektir.

Ermenilerin yaşadıkları Karaköy ve Dikme köylerinde, durumdan faydalanan Ermeniler, Türklere baskı yapıyorlardı. Asırlarca beraber yaşadıkları Türkleri düşman olarak kabul ediyorlar ve fırsat buldukça Türklere her türlü baskı ve işkenceyi yapıyorlardı. Bunu da Fransızların desteği ile gerçekleştiriliyordu. Bu köydeki Ermeniler Irak'a gitmeden önce hiçbir olaya karışmamışlardı. Fakat Irak'ta Ermeni komitacılarından etkilenerek, döndüklerinde farklı tutum ve davranış göstermemişlerdi.

Fransızlar Ermeniler işgal bölgesinde kullanıyor ve asker eksikliğini bu şekilde gideriyorlardı. Ermeniler ise Fransızların desteği ile bölgede bir Ermeni devletçisi kurmak için her türlü yola başvuruyorlardı. Karşılarında bir kuvvet bulmayınca aşırılıkları daha da arttı. Hatta işgal sınırını iş kesimlere yaymaya karar verdiler.

Atatürk, Milli Mücadeleye tehlikeye düşürecek bu tehdide karşı tedbir almak lüzumu hissetti. Fakat oluşturduğu kadroya bölerek bölgeye kuvvet sevk etmeyi uygun görmedi. Bölge halkını teşkilatlandırarak ve silahlandırarak Fransızlarla mücadele yolunu seçti. "Kilikya Kuva-i Milliye Komutanlığını" kurdu ve Kozanoğlu

Doğan Bey ve Aydınoglu Tufan Bey'i görevlendirdi. Komutanlığın merkezi olarak Develi seçilmişti.

Develi, Fransız işgal sınırı olan Zamantı Irmağı'na 20 km. uzaklıkta idi. Halk yakın bir zamanda Develi'nin de işgal edileceğini ve Ermenilerin Türkleri katledecekleri korkusu içinde Milli Mücadeleye kuşkuyla yaklaştılar. Fakat Belediye Başkanı Kamberli Osman ve Kaymakam Atıf Bey'in destekleri ile komutanlar teşkilatlanma ve silah teminini için çalışmaya başladılar.

Develi'ye 30 km. uzaklıkta olan Yahyalı halkı ise Develi'deki çalışmalarını yakından takip ediyordu. Komutanlığın emri altına giren Yahyalı'da kuvvet oluşturulması için çalışmalar başlatıldı. 50 kişilik bir müfreze oluşturuldu ve Kozan yolunun kontrolü ile görevlendirildi. Ayrıca Niğde'den gelen bir müfreze Ulu Camii yanındaki medreseye yerleştirildi. Bu kuvvetin gelmesi ile halkın kurtuluş inancı arttı ve kuvvet toplama çalışmaları hız kazandı. Bunun sonucunda ilçe 1.000 kişilik bir kuvvet oluşturuldu. Bu kuvvet bölgede toplanan en büyük kuvveti. Bunun için Yahyalı'daki çalışmalar önemli idi.

İşgal sahasında kalan Karaköy'de ve Delialıuşağı köyünde Türkler teşkilatlanmaya ve silah temin etmeye çalışıyorlardı. Ermenilerin kendilerini katletmesi tehlikesine karşı sığınacak bir güvence arıyorlardı. Bu güvence ise Gizik Duran oldu. Fransızlardan kaçan Gizik Duran, sınır köylere sığınmıştı. Varsak Türkmeni olan Gizik Duran yakın ilişki içerisinde olduğu varsak köyleri ile temas halindeydi. Sarı Ağa aracılığı ile bölgedeki Varsak Türkleri ile temasını kesmiyordu. Hatta bölge köylere iki defa gelerek Ermenilerin taşkınlıklarını önlemişti. Daha sonra köylerden kendi kuvvetlerine katılan oldu. 42 kişilik kuvvetinin 20'sinin bölgedeki Varsak köylerinden olduğu tespit ettik. Bölgede çok büyük hizmetleri olan ve Saimbeyli'nin kurutuluşunda önemli rol oynayan Gizik Duran'ın kuvvetlerinin yarısını, Yahyalı ilçesinin Varsak köylüleri oluşturuyordu.

Feke, bölge köylülerinin yardımıyla kurtarıncı Saimbeyli'nin kuşatılmasına karar verildi. Develi'de oluşturulan kuvvet Saimbeyli'ye hareket etti. Yahyalı'da oluşturulan kuvvet de Develi kuvveti içine dahil edildi. Bundan dolayı kaynaklarda Yahyalı müfrezesinden bahsedilmemektedir. Kaynaklarda Yahyalı müfrezesi geçmediği için Yahyalı halkının bu mücadeleye olan katkısı tam olarak anlaşılmamıştır.

Yahyalı kuvveti bölgede oluşturulan en büyük kuvvet olduğundan, Saimbeyli kuşatmasında önemli görevler üstlendiğini kabul edebiliriz. Kozanoğlu Doğan Bey yaralanınca görevini yerine getiremez durumda olduğu için Aydınolu Tufan Bey, Saimbeyli kuşatması komutanlığına atandı.

Aydınolu Tufan Bey göreve başlar başlamaz birlikleri yeniden düzenlendi. Yahyalı kuvvetlerini Kuzey Cephesi'nde görevlendirdi ve bu cephedeki kuvvetlerin ismini "Erciyes" olarak değiştirdi. Yahyalı kuvvetinin başına Emin Develioğlu'nu atadı. Erciyes kuvvetleri olarak genel bir ad altında kusatmada görevlendirilen Yahyalı kuvvetinin hizmetleri tam anlamıyla bilinmemektedir.

Saimbeyli Aydınolu Tufan Bey'in komutasında kurtarıldı. Şehir alındığında bir harebe halinde idi. Ősir edilen 500 Türk vahşice öldürölmüştü. Ermenilerin bu hareketlerine karşı Türkler hiçbir Ermeni'yi cezalandırmadı.

Gizik Duran ve arkadaşları, Ermenilerin, ailelerine ve Türklere yaptıkları zulüm ve işkencenin intikamını almakta kararlı idiler. Bunun için Develi'de bulunan Ermenileri öldürmeye karar verdiler. Gizik Duran ve arkadaşlarının bu düşüncelerini öğrenen Develi halkı ve özellikle Belediye Başkanı Kamberli Osman, bu düşüncelerinde haklı olmadıklarını ve buna izin vermeyeceklerini belirterek, bu girişime engel oldular. Develi halkının bu davranışı Katliam iddiasını ileri süren ve kabul edenlere verilecek en güzel cevaptır.

Bölgedeki Ermeniler, Nüfus Mücadelesi ile Suriye ve Lübnan'a göç ettirildi Böylece bölgede Ermeni varlığı sonra erdi.

KAYNAKÇA

I-ARŞİV BELGELERİ:

- Konya Vilayeti Salnamesi
- 1868 (1285)
- 1869 (1286)
- 1906 (1322)

II-KAYNAK VE TETKİK ESERLER:

- AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyancıları*, Ankara, 1975.
- AKYÜZ, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1977.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1990.
- BAYDUR, Nezehat, *Kültepe, Kaneş ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İ.Ü. Fen- Edebiyat Fakültesi Yayını, No: 1519, İstanbul, 1970.
- BAYKARA, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara, 1998.
- CEBESOY, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, Vatan Matbaası, İstanbul, 1957.
- COŞKUN, Osman, *II. Ergenekon*, Sümer Matbaası, Kayseri, 1966.
- ÇELEBİ, Ömer, *Atatürk Kayseri'de*, Kayseri 1973
- ÇELİK, Kemal, *Milli Mücadelede Adana ve Havalisi (1918-1922)*, T.T.K. Yayını, Ankara, 1999.
- ÇAMURDAN, Ahmet Cevdet, *Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları*, Adana, 1969.

- DALKIR, Recep, *Yiğitlik Günleri, Milli Mücadelede Çukurova*, T. T. Postası Matbaası, İstanbul, 1961.
- ECER, Ahmet Vehbi, " Milli Mücadelede Kayseri", *I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri*, Kayseri, 1987.
- EDHEM, Halil, Sadeleştiren: Kemal GÖDE, *Kayseri Şehri*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1982.
- ERKİL, Doğu, *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981,
- ERKİLETLİOĞLU, Halit, *Kayseri Tarihi, En Eski Zamandan Osmanlılara Kadar*, İl Kültür Müdürlüğü Yayını, Kayseri, 1993.
- _____, *Osmanlılar Zamanında Kayseri*, Kayseri Büyük Şehir Belediyesi Yayını, Kayseri, 1992.
- EROĞLU, Veysel, *Ermeni Mezalimi*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1992.
- GENCER, Ali İhsan, "*İhtilalci Ermenilerin Kaza İhtilal Teşkilatı Talimatnamesi*", Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 13, Sene:1982-1987, İstanbul, 1987.
- GENEL KURMAY BAŞKANLIĞI, *Belgelerle Ermeni Sorunu*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1983.
- GÖDE, Kemal, *Sultan Aladdin Eratna*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1990.
- _____, *Tarih İçinde Kayseri*, E.Ü. Yayınları, No:12, Kayseri, 1992.
- GÖKBEL, Ahmet, *İnanç ve Adetleriyle Yahyalı'da Varsak Türkmenleri*, Yahyalı Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayını, Yahyalı, 1997
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul, 1957.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu(1912-1922)*, T.T.K. Yayını, Ankara, 1993.
- GÖYÜNÇ, Nejat, *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, Gültepe Yayıncılık, İstanbul, 1983.
- GÜRBÜZ, Cenani, *Milli Mücadelede Develi ve Ermeniler*, K.B. Yayınları, Ankara, 1996.
- GÜRLEK, Ahmet, *Memleketim Develi*, Ankara, 1975.
- GÜRÜN, Kamuran, *Ermeni Dosyası*, T.T.K. Yayını, Ankara, 1985.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, T.T.K. Yayını, Ankara, 1988.

- HATİPOĞLU, Süleyman, *Fransa'nın Çukurova'ya İşgali ve Pozantı Kongresi*, K.B. Yayınları, Ankara, 1997.
- HAYDAROĞLU, İlknur Polat, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar*, K.B. Yayınları, Ankara, 1990.
- HOCAOĞLU, Mehmet, *Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler*, Ertu Matbaası, İstanbul, 1976.
- HÜSEYİN NAZIM PAŞA, *Ermeni Olayları Tarihi 1-2*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998.
- İLTER, Erdal, *Ermeni Kilisesi ve Terör*, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi, Ankara, 1999.
- İZBIRAK, Reşat, *Develi Ovası ve Ekonomik Gelişmesi*, Ankara, 1953.
- _____, *Türkiye-1*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1996.
- KALKAN, Emir, *Kayseri ve Yöresi Ağıtlar*, Kayseri Kültür Müdürlüğü Yayını, Kayseri, 1992.
- KARS, Zübeyir, *Milli Mücadelede Kayseri*, K.B. Yayınları, Ankara, 1993.
- KESKİN, Mustafa, "Milli Mücadele Başlarken Anadolu'nun Demografik Yapısı", *E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.3, Kayseri, 1989.
- KOCABAŞ, Süleyman, *Ermeni Meselesi Nedir? Ne Değildir?*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1987.
- KOCAŞ, Sadi, *Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri*, Ankara, 1967.
- KÖŞKER, Sami, *Türk Kültürü Açısından Yahyalı*, Yahyalı Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayını, Yahyalı, 1997.
- KÖYMEN, M. Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, D.T.F.C. Yayını, Ankara, 1963.
- KUTAY, Cemal, *Kurtuluşun Kuvvacı Din Adamları*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- KÜÇÜK, Cevdet, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı(1878-1897)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, No:3201, İstanbul, 1984.
- METİN, Halil, *Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları*, M.E.B. Yayınları, Ankara, 2001.
- ONAR, Mustafa, *Saimbeyli*, Ekin Yayıncılık, Adana, 1989.
- _____, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları 1-2*, K.B. Yayınları, Ankara, 1995.

- ONUR, Hüdavendigâr, *Millet-i Sadıkadan Haykın Çocukları Ermeniler*, Edile Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslarda ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi 1-2*, Ankara, 1997.
- _____, *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler(1915-1920)*, Ankara, 1995.
- OSTROGORSKY, George, Çeviren: İŞILTAN, Fikret, *Bizans Devleti Tarihi*, T.T.K. Yayını, Ankara, 1981.
- ÖKE, Mim Kemal, *Ermeni Sorunu(1914-1923)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- ÖMER LÜTFİ BEY, *Haçın Muharebeleri*, (El Yazması), Kozan, 1924.
- ÖZCAN, Ömer, *Türkiye Bölgeler Coğrafyası*, Sürat Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- ÖZDEMİR, Ahmet Zengi, *Öyküleriyle Ağıtlar*, K.B. Yayınları, Ankara, 1994.
- ÖZDEMİR, Mehmet, *Milli Mücadelede Develi*, Sümer Matbaası, Kayseri, 1973.
- ÖZDOĞAN, Kazım, *Kayseri Tarihi*, Kültür ve Sanat Eserleri, Ankara, 1948.
- ÖZGÜÇ, Tahsin, "Ankara Üniversitesi Adına Yapılan Fraktin Kazısı ve Tetkik Gezileri", *Bellekten*, Y. 1948, s. 256-266.
- REŞİD'ÜD-DİN, Neşreden: ATEŞ, Ahmed, *Cami'üt Tevarih-2*, T.T.K. Yayını, Ankara, 1960.
- SARAÇOĞLU, Hüseyin, *Akdeniz Bölgesi*, M.E.B. Yayını, İstanbul, 1989.
- SARAL, Ahmet Hulki, *Ermeni Meselesi*, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara, 1970.
- _____, *Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi(4Cilt)*, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara, 1966.
- SEFEROĞLU, Şükrü Kaya, *Milli Mücadele Yıllarında Kürt "Türk"-Ermeni İlişkileri*, İstanbul, 1970.
- SEVİM, Ali, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleyman Şah*, T.T.K. Yayını, Ankara, 1990.
- SOMUNCU, Mehmet, "Milli Park Olması Gereken Bir Yöremiz: Aladağlar", *Bilim ve Teknik Dergisi*, C.19, S.222, Haziran, 1986.
- SUBAŞI, Muhsin İlyas, *Dünden Bu Güne Kayseri*, Örnek Kitapevi, İstanbul, 1986.
- SÜMER, Faruk, *Oğuzlar, Destanları, Tarihi, Boy Teşkilatları*, D.T.C.F. Yayını, Ankara, 1972.

- _____, *Yabanlu Pazarı*, T.D.A.V. Yayını, İstanbul, 1985.
- SÜSLÜ, Azmi, *Ermeniler ve Tehcir Olayı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayını, No:5, Ankara, 1990.
- ŞEKER, Mehmet, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara, 1991.
- ŞİKARİ, *Karamanoğulları Tarihi*, Konya, 1946.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar 1-2*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1991.
- TEKELİOĞLU, Sinan, *Adana Cephesi Hatıratından*, Dirlik Gazetesi, Adana, 1965.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1981.
- TOSUN, Ramazan, *Türk-Rum Nüfus Mübadelesi ve Kayseri'deki Rumlar*, Niğde, 1998.
- TUFAN, Osman, *General Osman Tufan Paşa'nın Kurtuluş Savaşı Hatıraları*, Arma Yayını, İstanbul, 1998.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1984.
- ULAKOĞLU, Semih, *Yahyalı Civarının Jeolojisi*, İ.Ü. Fen Fakültesi, Doktora Tezi(Basılmamış), İstanbul, 1969.
- _____, *Yeni Bir Çağlayanlar Dizisi*, İstanbul, 1978.
- UMAR, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul, 1993.
- URAS, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1976.
- URSAVAŞ, Ali Saip, *Çukurova Acıklı Olayları ve Urfa'nın Kurtuluş Savaşları*, Kurtuluş Matbaası, Urfa, 1984.
- YAŞARBAŞ, Enver, *Ermeni Terörünün Tarihçesi*, Petek Yayıncılık, İstanbul, 1984.
- YILMAZ, Faruk, *İlk Çağdan Günümüze Niğde Tarihi*, Niğde, 1999.
- _____, *Kurtuluş Savaşı ve Sonrasında Niğde*, Niğde, 1998.
- YURTSEVER, Cezmi, *Ermeni Terör Merkezi Kilikya Kilisesi*, Alper Yayıncılık, İstanbul, 1983.

YAHYALI HARİTASI:

YAHYALI İLÇESİ

N

250.000

ÖZEL İŞARETLER

- İlçe Merkezi
- Köyler
- ▭ Yaylalar
- ▭ İl Sanrı
- ▭ İlçe Sanrı
- ▬ Asfalt Yol
- ▬ Şarjize Yol
- ▬ Köy Yolları
- ▭ Madenler
- ▭ Şellale
- ▭ Baraj
- ▭ Döretme Çiftliği
- ▭ Köprüler
- ▭ Ormanlık
- ▭ İmkan

